

2016-04

jaargang 47
nummer 04
mei 2016

De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

DENKEN over DEMOCRATIE

IN DIT NUMMER ONDER MEER

De strijd voor vrouwenkiesrecht

Volksmacht in Athene

Stemmen of loten?

Idiotie of filosofie?

Neoliberalisme

Nuttige schandalen

Za. 4 juni 2016
Vrijdenkersdag
in Oudaen, Utrecht
(zie pag. 3)

VRIJDENKERSBORREL

Een Vrijdenkersborrel (of Verlichtingsborrel of Tafel van de Rede) is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, skeptici en andere belangstellenden op zoek naar de rede. Er worden een aantal van deze evenementen in Nederland georganiseerd. Zou u er zelf eentje willen organiseren? Neem dan contact met ons op via info@devrijgedachte.nl.

!!! LET OP: Tijd en plaats van de hieronder vermelde borrels kunnen veranderen.
■ ■ ■ Kijk dus altijd op onze website voor de actuele informatie.

Amsterdam – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Heffer, Oudebrugsteeg 7, Amsterdam
Wanneer: elke derde woensdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: amsterdam@devrijgedachte.nl

Deventer – Vrijdenkersborrel

Locatie: De Fermerie, Muggeplein 9, Deventer
Wanneer: elke eerste donderdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: deventer@devrijgedachte.nl

Groningen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café De Wolthoorn, Turftorenstraat 6, Groningen
Wanneer: elke tweede donderdag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: groningen@devrijgedachte.nl

Haagse Verlichtingsborrel

Locatie: Stadsbrasserie De Ooievaer, Turfmarkt 2, Den Haag
Wanneer: elke tweede maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: toegang € 3,-, drankjes voor eigen rekening
Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Nijmegen – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café We Gaan Beginnen, De Ruyterstraat 26
Wanneer: elke laatste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: nijmegen@devrijgedachte.nl

Utrecht – Vrijdenkersborrel

Locatie: Café Willem Slok, Korte Koestraat 2, Utrecht
Wanneer: elke eerste maandag van de maand (zie agenda)
Tijd: 20:00 – 22:30 uur (inloop vanaf 19:30 uur)
Kosten: vrij toegang, drankjes voor eigen rekening
Contact: utrecht@devrijgedachte.nl

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

COVER.

Voorop: Hofvijver met torentje van de premier, ministeriegebouwen op de achtergrond, Den Haag, foto R. van Elst
Achterop: Impressies van de Jaarvergadering op 23 april 2016 in Utrecht; foto's R. van Elst

De Vrijdenker • jaargang 47 • nummer 04 • mei 2016
Themanummer DENKEN over DEMOCRATIE

I N H O U D

Titel	Auteur	Pag.
• Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie / Bestuur</i>	2
• Aankondiging Vrijdenkersdag 2016	<i>Bestuur</i>	3
• Voorwoord 'Democratie'	<i>René van Elst</i>	4
• Klassieke lof van de volksmacht	<i>Anton van Hooff</i>	4
• Democratie is scheidend binden	<i>Fons Tel</i>	6
• Zo maar wat vrije gedachten over democratie	<i>Gerhard Elferink</i>	8
• Democratie volgens Van Reybrouck (1). Over <i>Pleidooi voor populisme</i>	<i>René van Elst</i>	9
• Ondemocratische notities	<i>Jo Nabuurs</i>	12
• Twee korte commentaren	<i>Enno Nuy</i>	13
• Geen woorden maar daden. Bespreking van film <i>Suffragette</i>	<i>Floris van den Berg</i>	14
• Sprookjes lezen	<i>E. van Halm</i>	17
• Zo maar wat vrije gedachten	<i>Gerhard Elferink</i>	17
• Is het democratisch tekort onvermijdelijk?	<i>Ewout Klei</i>	18
• Heerlijk die schandalen!	<i>Anton van Hooff</i>	21
• Never, ever! (gedicht)	<i>Sander Brouwer</i>	22
• Schaamtevolle filosofie (over de filosoof Markus Gabriel)	<i>Floris van den Berg</i>	22
• Democratie volgens Van Reybrouck (2). Over <i>Tegen verkiezingen</i>	<i>René van Elst</i>	24
• Brief over het homohuwelijk (2)	<i>Floris v.d. Berg</i>	28
• Leken in de rechtspraak! Nederland is een democratische spookrijder	<i>Anton van Hooff</i>	29
• Politieke spinsels	<i>Hans de Vries</i>	31
• Politiek en democratie in een globaliserend Europa	<i>Hans de Vries</i>	32
• Neoliberalisme, democratie of dictatuur?	<i>Johan van der Veen</i>	33
• Citaten	<i>Redactie</i>	35
• Borrel met interviews (Vrijdenkersborrel Utrecht 4 april 2016)	<i>Redactie</i>	36
• Vrijdenkerswandeling Zwolle	<i>Leon Korteweg</i>	36
• Atheïsmedag 2016 (ingezonden mededeling van het Atheïstisch Verbond)	<i>Peter Waterdrinker / Floris van den Berg</i>	37
• Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (12 - slot)	<i>Gerhard Elferink</i>	38
• Ingezonden mededeling van de Partij van de Rede	<i>Hans de Vries</i>	39
• Geanimeerde jaarvergadering van De Vrije Gedachte	<i>Dik Kruithof</i>	40

NOTEER IN UW AGENDA

Vrijdenkerswandeling Zwolle: za. 21 mei 2016 (zie pag. 36)

Vrijdenkersdag 2016: za. 4 juni (zie pag. 3)

Atheïsmedag van het Ath. Verbond: za. 18 juni 2016 (zie pag. 37)

Anton Constandselezing 2016 (no. 30): za. 8 oktober

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte**, waarover meer in nevenstaand kader.

Redactie:

Jan Bontje
René van Elst, hoofd-, eind- en opmaakredacteur
Els Geuzebroek
Anton van Hooff
Paul Hopster
Thomas Spickmann

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:
ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Kosten:

- Lidmaatschap met abonnement € 56,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 24,— „
- Abonnement € 35,— „
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 24,— „
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld.
A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De **vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte** is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Richard Duijnste
Gerhard Elferink, ledenadministrateur
Jacques Honkoop, penningmeester / vice-voorzitter
Leon Korteweg
Dik Kruithof, secretaris
Fabian van Langevelde, voorzitter
Saskia Spigt

Adres:

Postadres: Postbus 398, 3500 AJ Utrecht
Tel.: 0854016874 (0648240283)
E-mail: info@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:
ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Lidmaatschap / abonnement van tijdschrift
De Vrijdenker:

zie het nevenstaand Colofon van dit blad

Internet:

- Website:
devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal:
www.youtube.com/channel/UCGBnWeBAI4MF2n9OnyQqzLw
- Facebook-pagina:
www.facebook.com/pages/De-Vrije-Gedachte/222063214479866

Vrijdenkersdag 2016

Dit jaar zal de Vrijdenkersdag gaan over de stelling

'DE LIBERALE ISLAM BESTAAT NIET'

"Klopt! Er is maar één islam. Een afwijkende interpretatie kun je geen islam noemen. Dat zijn ook geen moslims."

"Klopt niet! Hij bestaat namelijk wel. Kijk maar naar de meerderheid van de moslims, die in vrede leven in onze samenleving."

"Klopt! De islam is niet liberaal, maar de (meeste) moslims zijn dat wel."

"Klopt niet....?"

"Eh....."

Met dank aan cartoonist Jos Collignon

Tolerantie wordt nog steeds heilig verklaard. Openlijk erop wijzen dat de Bijbel en de Koran bol staan van levensgevaarlijke onzin, staat haaks op de tolerantie van de gematigde gelovigen en de cultuurrelativisten.

Maar we kunnen ons de luxe van zo'n politieke correctheid niet langer veroorloven.

Er zal dus iets moeten gebeuren. Velen hangen de opvatting aan, dat de moslims dat zélf moeten doen. Dat het 'van binnen uit' moet komen.

Maar heeft dat zin? Brengt dat juist niet onze samenleving in gevaar? Heeft er ooit een liberale islam bestaan? Moet/kan de islam wel hervormd worden? Moeten niet-moslims zich daarmee bemoeien? En zo ja... hoe dan? Wat is de rol van de media? En de rol van het onderwijs? En welke kaders geeft de politiek aan?

Datum: zaterdag 4 juni 2016, 14.00 – 17.30 uur; inloop 13.30 uur. Gevolgd door een hapje en een drankje.

Locatie: Stadskaatsaal 'Oudaen', Oudegracht 99, 3511 AE, Utrecht.

Toegangsprijs:

bij aanmelding vooraf: Leden: € 7,50; niet-leden € 10,00
aan de zaal: Leden: € 10,00; niet-leden € 12,50.

Aanmelden: door storting van het bedrag op bankrekening NL15 INGB 0000 2745 51 van De Vrije Gedachte te Soest, o.v.v. *Vrijdenkersdag 2016*.

Programma

14.00 – 14.10	Welkom door Fabian van Langevelde, voorzitter van De Vrije Gedachte	16.15 – 16.20	Inleiding op het debat - Joep Schrijvers
14.10 – 14.20	Start Programma door moderator Joep Schrijvers en 'twistappel' Samira Bouchibti	16.20 – 16.50	Paneldebat - Samira Bouchibti legt vragen voor aan het panel
14.20 – 14.40	Jan Jaap de Ruiter	16.50 – 17.20	Debat met de zaal - het publiek stelt via Joep vragen aan het panel
14.40 – 15.00	Tineke Bennema	17.20 –	Peiling zaal over de stelling
15.00 – 15.20	Gert Jan Geling	17.20 – 17.30	Afsluiting van de middag
15.20 – 15.40	Dennis Honing	17.30 –	Borrel
15.40 – 16.15	Pauze		

Over de sprekers

Dr. Jan Jaap de Ruiter (1959) is arabist en journalist die o.a. onderzoek doet naar niet-gewelddadige vormen van geloof.

Drs. Tineke Bennema (1962) is schrijfster en columnist, zij publiceert over hoe de islam een positieve bindende factor kan zijn.

Drs. Gert Jan Geling (1987) is historicus en rechtsfilosoof die promoveert op een proefschrift over ex-moslims.

Dennis Abdelkarim Honing (1990) is autochtone moslimbekeerling en ex-jihadist die over zijn (de)radicalisering schreef.

Het onderwerp van dit themanummer is actueler dan wij als redactie enkele maanden terug dachten, toen wij de keus hiervoor maakten. Het referendum over het associatieverdrag tussen de EU en Oekraïne heeft de tongen losgemaakt, niet alleen over referenda, maar ook over democratie in het algemeen. Tegelijk zijn in land en wereld ontwikkelingen gaande die aanleiding geven tot denken en beraad over de vraag hoe wij - gehecht aan de democratie als wij zijn - om moeten gaan met anti-democratische tendenzen. Daarbij verdient de rol die religie in de samenleving en politiek speelt, aandacht en die aandacht is er, al is het niet steeds op de wijze die ons gewenst lijkt.

Ook los van de problemen van dit moment zijn onze democratische instituties onderwerp van studie en discussie. Zo lang ik me kan herinneren, wordt al gesproken over de afstand tussen kiezers en gekozenen, tussen bestuurden en bestuurders. Een moeilijk te concretiseren begrip, voer voor bestuurs sociologen, maar iedereen voelt aan wat er mee bedoeld wordt.

Democratie

Door de ogen van juristen gezien zijn legitimiteit en representativiteit kernbegrippen, als het gaat om democratie. Ik hoef ze hier niet uit te leggen, want verderop in ons themanummer leest u er meer over, evenals over de andere issues die ik genoemd heb.

Historici, niet te vergeten, laten ons, ook in dit themanummer, zien hoe democratie zich ontwikkeld heeft en zowaar lijkt het erop dat wij van de geschiedenis nog

wel wat kunnen leren.

Het beslissende woord over dit rijkgeschakeerde en veel emoties oproepende onderwerp zult u van deze Vrijdenker niet verwachten. Maar onze auteurs, die wij van harte bedanken voor hun bijdragen, hebben prijzenswaardig hun best gedaan om de verschillende facetten te belichten op een manier die stof tot verder (vrij-)denken geeft.

Tussen de democratie-artikelen door zult u ook stukken over andere onderwerpen vinden. De Redactie wenst u veel leesplezier.

René van Elst, hoofdredacteur.

Klassieke lof van de volksmacht: Perikles' grafrede

Anton van Hooff

We passen een politiek systeem toe dat niet de instellingen van onze burens navolgt, maar wij zijn juist eerder een voorbeeld voor anderen dan dat we hen nabootsen.

Doordat de macht niet bij enkelingen, maar bij een massa berust, heeft zij als naam gekregen volksmacht.

Met deze zinnen begon de Atheense staatsman Perikles zijn lof op de democratie in de rede die hij in de winter van 431-430 hield op de gesneuvelde burgersoldaten. Zij waren gevallen in het eerste seizoen van de grote oorlog met Sparta en diens bondgenoten op de Peloponnesos, vandaar de naam Peloponnesische Oorlog (431-404). Hun urnen waren plechtig naar Athene gebracht om daar op de begraafplaats van de Kerameikos bijgezet te worden. Bij zo'n gelegenheid werd iemand door stemming aangewezen om een grafrede te houden. In 431/430 was dat de politicus die al decennia het vertrouwen van de massa genoot; zij had

hem jaarlijks tot een van de militaire leiders, *stratègoi*, herkozen.

Het hele volk?

Na enige retorische schijnbewegingen – woorden schoten hier

tekort – komt Perikles tot de kern van zijn betoog: het was meer dan de moeite waard voor dit unieke Atheense bestel van de volksmacht het leven te geven. In de vertaling laat ik hem 'volksmacht' zeggen. *Dēmokratia* was in die tijd namelijk nog geen afgesloten, haast technische term. Het was een drastisch, polemisch begrip dat tegenover *monarchia* en *oligarchia* stond. Misschien was het oorspronkelijk wel een scheldwoord dat de minachting van aristocraten, 'bestmachten', uitdrukte voor dat vulgaire systeem waarbij 'het volk' het voor het zeggen had. Perikles zin-

Anton van Hooff (1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte.

Gravenstraat Kerameikos, Athene; foto A. van Hooff

speelt ook op dat cruciale verschil door te verklaren dat in een *dēmokratia* de macht niet bij enkelingen, *oligoï*, berust, maar bij een massa. Opnieuw – hoe vaak heb ik de passage al niet vertaald? – aarzel ik bij de weergave van het Griekse *pleiones*, eigenlijk 'meer mensen'. Menige vertaling glibbert over de moeilijkheid heen door te spreken van 'meerderheid': meerderheid van wat? Zeker niet van allen die in het territorium van het Atheense kanton, Attika, woonden. Slaven, minderjarigen, vreemde 'bijwoners' en vrouwen hadden geen deel

aan de macht. Die was dus in handen van zo'n 15% van alle bewoners van het Atheense gebied. Dat is een ongehoord hoog percentage: pas in de loop van de negentiende eeuw bereiken enkele voorlijke moderne staten zo'n percentage burgers bij verlagingen van de census. Het meedoen van vrouwen is wereldhistorisch gezien een anomalie. In Nederland bestaat het kies- en stemrecht voor vrouwen pas honderd jaar. In Frankrijk en België dateert het van na de Tweede Wereldoorlog. Het is dus een naïef anachronistisch verwijt om de Atheners van 2500 jaar geleden te verwijten dat ze nog niet zover waren.

Natuurlijk geen vrouwen

Het aardige is overigens dat bij de Atheners wel de vraag opkwam waarom vrouwen waren buitengesloten. De mythe gaf een verklaring: toen iedereen moest stemmen wie de goddelijke heerser van Attika zou zijn, Poseidon of Athena, kozen alle vrouwen voor de zeegod, dus verkeerdt. Toen besloten de goden dat vrouwen nooit meer mochten stemmen... En als vrouwen de baas waren, kreeg je de wantoestand van de Amazones, zo maakten andere mythes duidelijk. Gelukkig hadden die van helden als Herakles en Theseus hun les geleerd.

Vrouwenmacht was een goede voor een lach. De blijspel-dichter Aristophanes behaalde succes met de komedie *Vrouwen als Volksvergaders*. In deze farce grijpen de vrouwen de macht. Bij wet bepalen ze dat voortaan de mannen collectief bezit zijn – hier krijgen utopisten zoals Plato een veeg uit de pan: die wilden immers vrouwen tot gemeenschapsbezit maken. Bovendien besluiten Aristophanes' fantasievrouwen dat anciënniteit seksuele voorrang geeft. Deze regel zorgt voor komische scènes: jong paartje trekt zich terug voor een herdersuurtje, maar een vrouw van middelbare leeftijd eist haar recht op. Maar deze wordt weer aan de kant geschoven door een besje dat nog wel een groen mannelijk blaadje lust. Uitgelachen en voldaan ging het Atheense publiek naar huis: gelukkig maar dat het deel uitmaakte van een beschaafde samenleving.

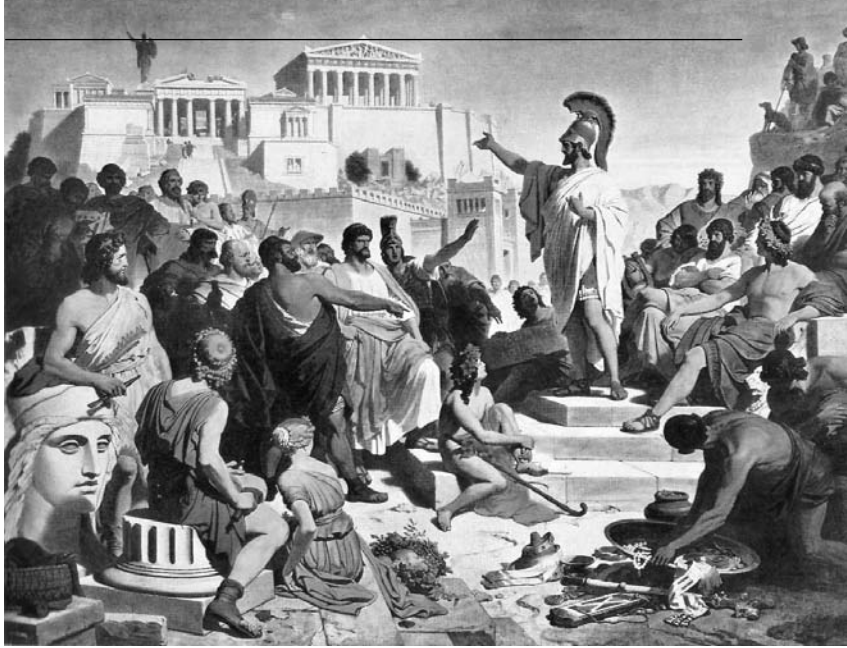
Gelijkheid voor de wet

Wat kan Perikles dan wel bedoeld hebben met 'meer mensen'? Misschien meer dan in Sparta, Thebe of andere oligarchische staten. Of meer dan in het oligarchische verleden van Athene. Of gewoon 'vrij veel'. Het woord *dèmos*, eerste element van *dèмократία*, was even ambigu als ons 'volk'.

Dèмократία kroont Dèmos (het volk); steen met inscriptie van een wet tegen tirannen. Foto A. van Hooff

Perikles' grafrede, door Philipp von Foltz, 1852

Het kon zowel op de hele gemeenschap slaan als op de massa.

Na de bevreesding die we bij dat 'meer mensen' voelen, komt de blijde herkenning van een algemeen democratisch beginsel:

Bij persoonlijke geschillen deelt volgens de wetten iedereen in gelijkheid.

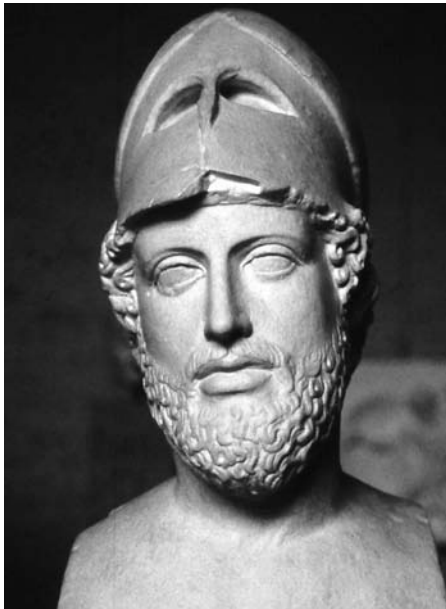
De gelijkheid voor de wet, *isonomia*, was zo'n belangrijk principe dat het haast als synoniem voor *dèмократία* werd gebruikt. Waar onze Grondwet – die geen wet is! – in artikel 1 heel omslachtig discriminatie afwijst¹ zegt het Duitse Grundgesetz kort en krachtig: 'Alle mensen zijn voor de wet gelijk'.

Vervolgens bezorgt Perikles ons een nieuw moment van herkenning: in de democratie is iedereen benoembaar voor een ambt, ongeacht zijn achtergrond. Dat beginsel legt ook onze Grondwet in artikel 3 vast: 'Alle Nederlanders zijn op gelijke voet in openbare dienst benoembaar.' Maar vervolgens wordt in een reeks van artikelen bepaald dat die gelijkheid nu net niet geldt voor het hoogste staatsambt. Dat is alleen weggelegd als je van achteren Van Oranje Nassau heet.

Democratie zorgt voor welzijn

De Atheense democratie liet volgens Perikles iedereen vrijheid in het persoonlijke leven – anders dan in het totalitaire Sparta. Democratie betekende gehoorzaamheid aan de wetten en aan hen die op het moment een ambt bekleedden – dat moment duurde niet langer dan één jaar; snelle rolatie van staatsfuncties was de beste remedie tegen machtsmisbruik. De democratie opereerde ook in openheid, zij was transparant zouden we nu zeggen. Zij schiep ook geen cultuurloze samenleving, 'want we houden van schoonheid, maar houden maat; we houden van wijsheid, maar zijn geen slappelingen.'

¹ Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

Borstbeeld van Perikles, Glyptothek München. Foto A. van Hooff.

Democratie was veel meer dan een louter politiek systeem. Het was goed leven in Athene: 'En ook voor de geestelijke inzet hebben wij de meeste ontspanning gemaakt, door het instellen van wedstrijden en offers het hele jaar door.' De Atheense kalender zat inderdaad vol met allerlei festivals van staatswege. Bij het jaarlijkse Al-Atheense festival kregen alle burgers een stuk rundvlees van de honderd offerdieren. 's Avonds riekte de hele stad naar de massale barbecue. Om iedereen in staat te stellen de toneelvoorstellingen bij te wonen die een integraal deel van de festivals uitmaakten, kregen de toeschouwers presentiegeld uitgekeerd, ter hoogte van een gemiddeld dagloon. Dat is andere koek dan 'ons' neoliberal vermarkten van de cultuur. Dan verstaat Duitsland beter wat een democratische welzijnsstaat uitmaakt. Kijk maar eens op een entreebewijs van een Duits museum: 0% BTW!

Zo zet Perikles' klassieke grafrede aan het denken over wat wij van de democratie maken.

Dat de Atheense democratie veel meer was dan een politiek systeem is het onderwerp van mijn *Athene. Het leven van de eerste democratie*, Ambo/Anthos, Amsterdam 2011, derde druk 2012.

Democratie is scheidend binden

Over de dynamiek van de westerse democratie

Fons Tel

'De enige levende samenleving is die waarin iedereen te midden van zijn gelijken anders kan zijn.'

Eugène Ionesco

Het behoudende deel van Nederland is boos, om niet te zeggen woedend. Waar die boosheid vandaan komt, is niet moeilijk te raden: de identiteit staat op de tocht. 83% van de Urkse gemeenschap stemde dan ook bij het referendum van 6 april j.l. tegen het associatieverdrag met Oekraïne. Die tegenstem ging niet zozeer over Oekraïne en zelfs niet over de EU, maar volgens demografisch onderzoek meer over sociale samenhang en wantrouwen versus vertrouwen. (De

Fons Tel (Haarlem 1941) is autodidactisch vrijdenker

Volkskrant, 7-4-2015) En door wie worden de sociale samenhang en het onderlinge vertrouwen het meest ondermijnd? Jawel, door de moslims in den lande die met de Koran in de hand de westerse waarden minachten en de 'linkse kerk' meekrijgen om hen tegen gerechtvaardigde kritiek te beschermen.

Om te begrijpen wat er speelt bij die boosheid, lijkt het me goed de structuur en dynamiek van de westerse democratie onder de loep te nemen. Misschien dat we dan meer begrip kunnen opbrengen voor vanwaar die boze emoties komen en wat we ermee aan moeten om escalaties te voorkomen.

Rechts / links

Wanneer we iets zinnigs over de (westerse) democratie willen zeggen, dan zullen we allereerst tot de kern moeten komen van wat we onder deze staatsvorm verstaan. Van Dale definieert democratie als volgt: 'Staatsvorm waarin het volk (door vertegenwoordigers) zichzelf regeert en vrijelijk zijn meningen en wensen kan uiten: <een democratie erkent dat de meerderheid een deel van het gelijk aan haar kant heeft en de oppositie een ander deel> G. van Istendaal.'

Inherent aan de westerse democratie is het politieke gegeven van een oppositie die veelal als rechts of als links aangeduid wordt. Alleen in het spanningsveld van rechts en links is de politieke dynamiek van de democratie levendig en vruchtbaar, en kan 'iedereen temidden van zijn gelijken anders zijn'.

Door de bank genomen vertegenwoordigt het rechtse spectrum van de politieke arena dat deel van de bevolking, dat meer behoudend en daarom meer op het verleden gericht is. Bij deze behoudende houding hoort een sterke hang naar identiteit en eigenheid, dat zich vooral uit in het beklemtonen van familiale, streekgebonden en nationale bindingen. Deze behoudende houding gaat alleen op in de sociaal-politieke sector en zeker niet in de politiek-economische sector.

Voor het linkse spectrum daarentegen geldt dat het dat deel van de bevolking vertegenwoordigt, dat meer vooruitstrevend en daarom meer op de toekomst gericht is. Bij deze vooruitstrevende houding hoort geen sterke identiteit, maar meer een mentaliteit. Het verschil tussen identiteit en mentaliteit is dat de identiteit datgene is wat mensen van een gemeenschap met elkaar bindt, terwijl de mentaliteit datgene is wat mensen middels idealen drijft.

Het is duidelijk dat een gezond spanningsveld tussen het rechtse en het linkse spectrum voor een democratische gemeenschap van groot belang is. Want

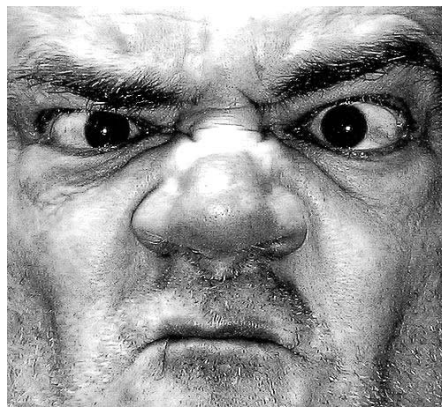
wanneer de behoudende tendens de overhand zou krijgen, dan zou de gemeenschap tot stilstand komen en dus in elkaar zakken. En wanneer de vooruitstrevende tendens de overhand zou krijgen, dan zou de gemeenschap op hol slaan en het gevaar lopen zijn bindende structuur te verliezen. De dynamiek van een democratische gemeenschap schuilt in de balancerings tussen de rechtse en de linkse krachten met inachtneming van de verbondenheid op basis van wederkerigheid en een open dialoog. Kortom, *democratie is scheidend binden*.

Bipolaire structuur

Wanneer je het politieke spanningsveld van de democratie in termen van een bipolaire structuur vertaalt, zou je kunnen zeggen, dat het meer rechtse deel van de bevolking de positieve of bindende en het meer linkse deel de negatieve of scheidende pool is. Zolang geen al te sterke dreiging van buitenaf inwerkt op dit spanningsveld zullen de tegengestelde krachten elkaar aardig in balans houden. Rechts zorgt voor de noodzakelijke gemeenschapszin, links houdt de boel open voor invloeden van buiten zodat veranderingen mogelijk blijven. Op het moment echter dat de druk van buitenaf toeneemt, raakt het politieke spanningsveld uit balans en dreigt het uiteen te vallen of te imploderen. Om dat te voorkomen, kunnen twee dingen gebeuren: óf de binding van de identiteit wordt losser gelaten waardoor veranderingen van binnenuit kunnen plaatsvinden, óf de binding van de identiteit wordt versterkt door een vijand te vormen die als zondebok kan dienen.

Wanneer we dit bipolaire model toepassen op de westerse democratieën, dan wordt het misschien duidelijker wat er de laatste tijd aan de hand is. Vanaf de jaren zestig tot ver in de jaren negentig van de vorige eeuw hebben ontwikkelingen plaatsgevonden, die de positieve pool van het politieke spanningsveld danig hebben verzwakt ten gunste van de vele emancipaties op allerlei gebied. Deze ontwikkelingen werden vooral ook mogelijk gemaakt door de status-quo tussen de twee wereldmachten: Amerika en Rusland. Het linkse spectrum van de politieke arena was in die jaren de dominante factor, terwijl

rechts gedwongen werd daar schoorvoetend in mee te gaan. Maar vanaf de *Wende* (1989) en zeker na 9/11 kwam daar een kentering in. Rechts ontwikkelde een sterke tegenkracht die op de identiteit van nationale trots gebaseerd was. En om deze identiteit inhoud te geven werd een vijand gecreëerd die als oorzaak kon dienen voor alle dreigingen en gevaren. Vanaf 9/11 was duidelijk wie die vijand was: de moslim met zijn gewelddadige religie en in zijn kielzog de 'linkse kerk' die de islamitische medeburger in zijn algemeenheid niet tot vijand wenste te maken.

Hypocrisie

Waar de boosheid ▲ van rechts vandaan komt is nu wel duidelijk, namelijk de jarenlange frustraties die de emanciperende bewegingen van de vorige eeuw veroorzaakten en die de identiteit van rechts danig verzwakten. Dat Urk met 83% tegen het verdrag met Oekraïne stemde is dus begrijpelijk, want de EU ondermijnt voor de Urkers hun gevoel van saamhorigheid. Maar anders ligt het voor de actievoerders die het referendum hebben geïnitieerd en alle zogenoemde islamofoben. Zij keren zich tegen Europa, gebruiken de moslims om een vijandbeeld te creëren, en verwijten de 'linkse kerk' met hen te heulen. Om de moslims tot vijand te kunnen maken, beroepen zij zich op de emancipatoire rechten die in de vorige eeuw door links bevochten zijn en die de moslims nu zogenaamd dreigen terug te draaien. En daar schuilt de hypocrisie van deze islamofoben: ze gebruiken het boosheidspotentieel van de bevolking om het te richten op de moslims en verwijten de 'linkse kerk' dat die deze boosheid niet serieus neemt.

Om een beeld te geven hoe dat werkt, citeer ik Paul Cliteur, die in het

voorwoord van *Een jaar na Charlie Hebdo*. Een pamflet van Willy Laes schrijft: 'In de ban van een vreemd soort anti-racismediscours worden slachtoffers met daders verwisseld en kan de theoterroristische agenda worden geïmplementeerd door gebrek aan analyse en moed in de westerse wereld.' Vrij vertaald wil Cliteur hiermee zeggen dat linkse intellectuelen alle moslims tot slachtoffers maken van de rechtse hetze tegen hen, waardoor de jihadistische terroristen alle ruimte krijgen hun wrede agenda uit te voeren uit gebrek aan analyse en moed van links.

Wanneer links echter stelt dat je niet alle moslims met de terroristen over één kam mag scheren, wil dat niet zeggen dat je van hen slachtoffers maakt en nog minder dat je daarmee de terroristische aanslagen goedpraat. Er zijn juist moed en een heldere analyse voor nodig om onderscheid te maken tussen mensen die in vrede een (ander) geloof belijden en zij die dit geloof misbruiken om hun boosheid te rechtvaardigen. Want alleen zo maak je geen vijandbeeld van de moslim en blijf je in staat de rede boven de emoties te plaatsen - dat wil zeggen hen te bestrijden die geweld gebruiken zonder generaliserend anderen daarbij te betrekken die part noch deel daaraan hebben.

In zijn pamflet vraagt Willy Laes zich af hoe het toch mogelijk is dat 'het progressieve deel van de bevolking van West-Europa en Noord-Amerika [...] selectief blind en doof is wanneer het gaat om de uitwassen van de islam.' (p. 68) Een antwoord geeft hij niet. Religies hebben volgens hem een enorm geweldspotentieel, maar dat potentieel wordt door de apologeten (hij bedoelt de linkse elite) ontkend. Nu is het zo dat een religie, of welke andere ideologie dan ook, nooit een geweldspotentieel in zich kan dragen; alleen mensen die lang gefrustreerd zijn kunnen iets dergelijks in zich dragen en een ideologie gebruiken om hun wrede gedrag te rechtvaardigen. Deze domme reïficatie wordt gretig door alle islamofoben gebruikt om de moslims categorisch weg te zetten als potentieel gewelddadige figuren.

Terwijl dus het boosheidspotentieel vooral in het rechtse deel van de bevolking schuilt, wordt dit potentieel geprojecteerd bij de tegenstander die

een religie aanhangt met een zogenaamd enorm geweldpotentieel. Op die manier wordt het vijandbeeld van de moslim met emoties gevuld die in wezen afkomstig zijn van de eigen bevolking. C.G. Jung sprak in dit kader over de projectie van de eigen schaduwkant in de tegenstander om hem daarmee tot vijand te kunnen maken.

Niet de bevolking maakt in eerste instantie deze projectie om een vijandbeeld te kunnen vormen. Nee, het is de rechtse elite die deze projectie met hun verdraaiingen en verdachtmakingen tot stand brengt en hoopt dat 'het volk' daarin meegaat.

Conclusies

Wat te doen om de boosheid bij een belangrijk deel van de bevolking in goede banen te leiden? Mij lijkt het van het grootste belang dat de frustraties die ten grondslag liggen aan deze boosheid klip en klaar benoemd worden. Alleen dan is het mogelijk deze boosheid serieus te nemen. Hier enkele aanbevelingen:

- Met elkaar zullen we aan de behoefte aan saamhorigheid en onderling vertrouwen moeten voldoen door elkaar te bevragen wat die frustraties ons hebben opgeleverd en wat ze ons emotioneel hebben gekost. Waar nodig moeten we misschien bepaalde zaken terugdraaien of anderszins kritisch onder de loep nemen.
- We zullen concrete eisen moeten stellen aan de inburgering van nieuwkomers. Het zou heel goed kunnen dat links te lang onze nieuwe medeburgers heeft gepamperd, waardoor zij moeilijk aan de plichten hebben kunnen voldoen die bij de rechten van een democratie horen.
- Voorkomen moet worden dat we het sociale debat in moralistische termen van goed en kwaad voeren om niet in de val van een vijandbeeld terecht te komen dat een 'wij' tegen een 'zij' creëert. Het gevaar van een moralistisch debat is dat onderbuikgevoelens een uitweg zoeken en over dergelijke gevoelens en identiteiten sluit je geen compromissen. Democratie verwordt dan tot emocratie.
- Enerzijds moeten we met harde hand iedere uitwas van geweld bestrijden, van welke kant dit ook komt, maar anderzijds moeten we zien te voorkomen dat we ons laten misleiden door lieden die er schijnbaar belang bij hebben onze islamitische medeburgers met insinuerende termen zwart te maken.
- Met meer bewustzijn en trots moeten we de grondslagen van onze samenleving uitdragen: de scheiding van staat en kerk, het geweldsmonopolie voor de staat en tolerantie tegenover andersdenkenden. Deze grondslagen vormen de basis van ons 'sociaal contract'.

Zo maar wat vrije gedachten over democratie

Gerhard Elferink

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid van De Vrije Gedachte.

Onze 'democratie' is een plutocratie met algemeen stemrecht.

De praktische democratie zal dáár moeten worden geoptimaliseerd, waar mensen deskundig zijn en dus weloverwogen kunnen denken en handelen. In de eerste plaats is dat de werkplek.

Men moet steeds goed voor ogen houden dat er een duidelijk verschil bestaat tussen 'democratie *an sich*' en 'democratische besluitvorming' en dat democratische besluitvorming niet automatisch een kwaliteitsgarantie betekent. Het is immers zeer wel mogelijk op democratische wijze een besluit te nemen tot invoering dan wel handhaving van iets volstrekt ondemocratisch, ernstige

misdadigheid inclusief.

Democratie moet zich altijd blijven kenmerken door de dialoog. De vrije uitwisseling van gedachten, ideeën en argumenten. Pas na uitvoerig wikken en wegen van de diverse standpunten en als geen bruikbare compromissen mogelijk zijn, dient tot stemming te worden overgegaan, waarbij in een democratie nu eenmaal het standpunt van de meerderheid de doorslag geeft. Als evenwel elke dialoog is verdwenen en standpunten alleen nog via meerderheidsvorming aan een minderheid worden opgedrongen, is democratie verworden tot 'dictatuur van de meerderheid'.

'Het mag dan wel zo zijn dat onze staatsvorm nog barst van hallerlei ondemocratische structuren, ze zijn wel allemaal keurig in het democratische bestel ingepast': Aldus zou een citaat kunnen luiden dat de mening van menig Nederlands politicus weergeeft. Dat is ongeveer hetzelfde als: Ons ziekenhuis mag dan bol staan van alle mogelijke bacteriën, we hebben ze wel een passende plaats in de totale asepis gegeven. In het land, dat internationaal zo graag voor de democratische spiegel gaat staan en zichzelf dan prompt tot het allermooiste uitroept, barst het immers nog van allerlei oligarchische structuren, tot en met de zogenaamde 'Kroon' aan toe. Het zijn allemaal indicaties hoe slecht de democratie in ons land wortel heeft geschoten. De meerderheid van de bevolking denkt helemaal niet in termen van democratie. Heeft, zagezegd, de democratie niet écht in het hart gesloten.

'Democratie' is één van die woorden die in onze tijd naar believen worden misbruikt. Democratie is véél meer dan zo maar een begrip of modewoord, dat naar eigen goeddunken overal als een etiket kan worden opgeplakt. Democratie is een attitude, een levenshouding. Ze dient met het diepste wezen van een samenleving verweven te zijn. De samenleving moet er totaal van doordrongen zijn!

Democratie is ook veel meer dan alleen maar een systeem om tot besluitvorming te komen. In een democratie wordt ieders gelijkwaardigheid gegarandeerd. Vandaar ook het 'one man, one

vote'. In een democratie dient eenieder, in relatie met zijn of haar intelligentie en aanleg, gelijke kansen te hebben en vooral te krijgen. Bevoordeling op grond van geboorte en komaf - alsook elke vorm van bevooroordeelning en uitsluiting - zijn in een democratie absoluut uit den boze. Elke staatsburger dient in beginsel voor elke openbare functie in de maatschappij in aanmerking te komen en niemand mag al op voorhand worden uitgesloten. Er dient in een democratie dan ook onvoorwaardelijk korte metten te worden gemaakt met de erfelijkheid van openbare functies.

We zijn in deze prille eeuw al menig keer in touw geweest met het kiezen van 'onze' vertegenwoordigers in de Tweede Kamer der Staten Generaal. Een 'feest van de democratie' wordt dat gebeuren telkens genoemd. Maar bij al die 'feesten' kwam het feestvarken niet aan bod. Wel 'feesten van de democratie', maar de 'democratie' zelf was niet uitgenodigd. Wel blijft haar naam goed bruikbaar om het hele 'feestgebeuren' cachet te geven. Het etiket 'democratie' staat onverminderd garant voor een hoog aanzien van de inhoud.

Maar hoe bewerkstelligen wij verdere democratisering van onze maatschappij? In het bijzonder de economie. Geen woord werd daar in al die campagnes aan vuil gemaakt! Hoe krijgen alle leden van het electoraat, de hoogste autoriteit in een ware democratie, greep op alle facetten van de samenleving? En dan in het bijzonder hun bestaanszekerheid, hun levensonderhoud. Krijgen mensen daar greep op, of blijven ze overgeleverd aan de grillen van economische en politieke krachten buiten hen om?

Spreiding van macht maakt de ware democratie uit. Tegenover elke macht een tegenmacht. En dat in alle facetten van de samenleving, inclusief het bedrijfsleven. Willen wij van een volwassen democratie kunnen spreken, dan dienen de regels van de democratie ook in de economie te gelden. Dat vergt een heel andere kijk op de factor Arbeid. Evenals op de bestuursstructuur van ondernemingen

en instituten. Het huidige advies- en inspraakrecht zal tot medebeslissingsrecht moeten evolueren. De kern van democratie is geen inspraak maar tegenspraak.

Welke politieke groepering onderneemt iets in die richting? Tot nu toe geen enkele. Het komt erop neer dat de mening overheerst dat verdere democratisering van de maatschappij niet wenselijk tot zelfs ongewenst is. Maar als dat zo is, waarom kloppen wij ons dan internationaal zo op de borst met een systeem dat blijkbaar in de praktijk niet werkt? Een systeem dat wij intern beperken tot het minimum van eens in de zoveel jaren een stem uitbrengen voor de diverse politieke vertegenwoordigingen, en dat wij tegelijkertijd anderen, desnoods met bommen en granaten, willen opdringen. Om ook de rest van de maatschappij te democratiseren is een cesuur nodig. Een omslag in denken over bezits- en zeggenschapsverhoudingen. Een verruimen, dan wel verleggen, van denkkaders. Pas dan krijgt verdere democratisering van de maatschappij een kans. Pas dan is 'democratie' méér dan een woord, méér dan een etiket. Maar ja, stemgerechtigden die over medemensen nog in termen van 'baas', of nog erger 'majesteit', spreken, zijn nog lang niet zover. Zodra de knecht ophoudt zichzelf als knecht te zien, is de meester geen meester meer. Het zal dan ook geen proces van vandaag of morgen zijn. Ook niet van overmorgen. Er zal nog heel wat water naar de zee vloeien voordat ook maar een begin van verdere democratisering zal zijn gerealiseerd. Een utopist schrijft immers zelden voor zijn tijdgenoten. Maar toch! Het mag dan nu een utopie lijken, veel utopieën van weleer zijn inmiddels wel werkelijkheid geworden. Wat nu als volkomen normaal wordt beschouwd, werd in vroeger tijden als volstrekt onrealiseerbare utopie ter zijde geschoven. Zo men zich er überhaupt al een idee over kon vormen. Alles heeft zo zijn tijd nodig, maar Victor Hugo zei het al: 'Niets op de wereld is zo krachtig als een idee welks tijd is gekomen'. Je moet er dus op tijd bij zijn. Vandaar.

Democratie volgens Van Reybrouck (1)

René van Elst

De Belgische cultuurhistoricus David Van Reybrouck¹ is vooral bekend van zijn boek *Congo, een geschiedenis* (2010)². Hij heeft ook boeken geschreven die het thema van deze Vrijdenker betreffen en dus onze aandacht verdienen. In dit eerste artikel wil ik zijn pamflet *Pleidooi voor populisme* (2008)³ met u doornemen.

Kenmerken

Van Reybrouck stelt vast dat steeds meer wordt geschermd met het woord populisme en dat de betekenis van het

begrip zo steeds vager wordt. Als centrale kenmerken noemt hij:

- een stijl van politiek beoefenen via gemakzuchtig bespelen van de massa met *oneliners*, simplificaties, loze voorspellingen en onuitvoerbare beleidsvoorstellen;

René van Elst (Amsterdam, 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, opgeleid als socioloog en (deels) jurist, hoofdredacteur en opmaker van De Vrijdenker en donateur van Skepsis.

- anti-elitair en anti-establishment-denken, argwaan jegens de huidige representatieve democratie;
- spreken uit naam van een volk dat misleid heet te zijn door een uit zakenvullers en baantjesjagers bestaande politieke kaste;
- voorbijzien aan de tegenstellingen binnen de samenleving. Van Reybrouck spreekt van een *duister* populisme, dat meent dat de 'volkswil' het centrum van de macht moet bekleden, terwijl de politieke macht in een democratie juist zo open mogelijk moet worden gehouden.

- de populistische leider als de enige die de noden van het volk nog kent en vertolkt. Daarom duldt hij geen tegenspraak en schuwt hij het debat.

Vraagstelling

Van Reybrouck ziet het populisme als een symptoom van dieper liggende problemen, namelijk de dalende aanwezigheid van laaggeschoolden in het parlement en de groeiende cultuurskloof tussen hoog- en laaggeschoolden in de samenleving. Zijn vraag is in hoeverre het populisme de stem van de laagopgeleide autochtoon⁴ verwoordt, hoe daarmee kan worden omgegaan en hoe de gevaren van het duister populisme bestreden kunnen worden. Laaggeschoold is in zijn definitie iedereen die hoogstens middelbaar onderwijs heeft genoten.

Diplomademocratie

Onze volksvertegenwoordigers komen voor het overgrote deel uit de hogeschoolde categorie en de representatie van de laaggeschoolden is in de loop der decennia achteruitgegaan. Daarom spreekt Van Reybrouck over *diplomademocratie*. De groeiende politieke frustratie of zelfs apathie bij de laagopgeleiden is hieruit verklaarbaar. Zij zijn minder politiek actief, denken 'naar ons wordt toch niet geluisterd' en kunnen zich moeilijk identificeren met de beleefde parlementariërs die minder uitgesproken links of rechts zijn dan vroeger. Belangrijk is ook dat voor de laaggeschoolden de band die zij vroeger hadden met hun 'zuil' grotendeels is weggefallen. Kerk en arbeidersbeweging vertaalden hun verlangens naar de politiek en probeerden het volk cultureel te verheffen; nu voelt het volk zich politiek niet meer gehoord en begrepen en de 'cultuur' komt van platte commerciële media. Naast die ontzuiling kan men de daling van de kwaliteit van het onderwijs⁵ noemen en de onzekerheid van de sociaaleconomische perspectieven. De populist

doet het het best bij laaggeschoolden met een ongunstig toekomstperspectief.

Zaakwaarnemers vs. afgevaardigden

De diplomademocratie heeft in de volksvertegenwoordiging gezorgd voor een verschuiving van volksafgevaardigden, die specifieke groepsbelangen behartigen, naar nationale zaakwaarnemers, die een beleid uitstippelen dat aan de hele gemeenschap ten goede komt.

Tegelijk zijn allerlei bevoegdheden doorgegeven aan experts in ambtelijke instanties. Vooral voor laaggeschoolden ontbreken mogelijkheden om zich betrokken te voelen bij het beleid, om inspraak te hebben. Men moet dus, vindt Van Reybrouck, niet alleen streven naar meer vrouwen of 'nieuwe burgers' in het parlement, maar ook naar meer laaggeschoolden. Toen er meer arbeiders in het parlement zaten, draaide dat niet slechter dan vandaag.

De vraag is dan wel of men met meer laaggeschoolde parlementariërs het gras voor de voeten van het populisme kan wegmaken. Het populisme zelf kan in ieder geval geen remedie zijn voor de diplomademocratie. Laaggeschoolden herkennen zich wel in leuzen over migratie, integratie en Europa, maar de populist luisteren niet echt naar hun kiezers en ze zijn niet uit op bestrijden van de ongelijkheid.

Cultuurskloof

Fundamenteel nog is het probleem van de groeiende kloof tussen hoog- en laagopgeleiden in de samenleving. In de kenniseconomie is het belang van genoten onderwijs groter dan ooit. Zwakke leerlingen komen nog steeds vooral uit kansarme gezinnen. Het onderwijs bestendigt de sociale ongelijkheid, de kloof tussen twee subculturen; het gaat daarbij vooral om een verschil in wereldbeeld en appreciatie

van culturele uitingen. De kloof wordt groter, want opleidingsniveau als criterium bij het aangaan van huwelijken neemt in belang toe in verhouding tot klasse of religie.

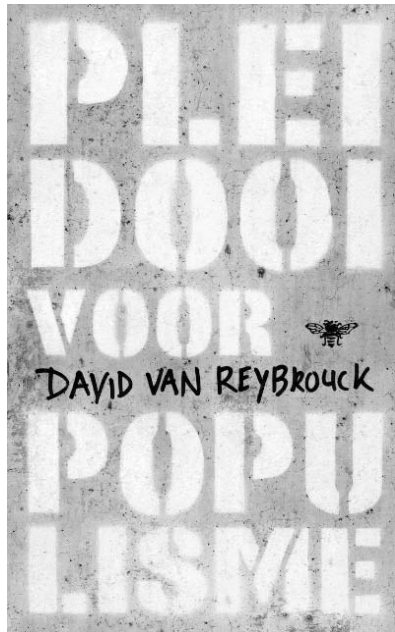
De laagopgeleiden zijn nauwelijks georganiseerd en kunnen niet goed protesteren tegen de huidige ongelijkheid, omdat die wordt gevoeld als het gevolg van individueel tekortschieten op school. Ze stemmen op herkenbare leuzen, niet noodzakelijk op wat hun ongelijkheid bekampt. In de politiek is de oude links-rechts-schaal niet meer in staat om het kiesgedrag te verklaren.

De breuklijn is vooral van culturele en ethische aard en minder van economische aard; ook laagopgeleiden hebben immers vaak een goed inkomen. Voor progressieve politici is het daarom moeilijker om zich om hun lot te bekommeren. Van de weeromstuit ging links zich bekommeren om nieuwe nooddriften: de migranten. Vervolgens verweten de nieuwe socialist de autochtone arbeider racisme, omdat die vraagtekens zette bij het multiculturele ideaal. De socialistische hoogopgeleiden streefden ooit naar emancipatie van de arbeider, maar dat engagement is van tafel door cultuurrelativisme: de hoogopgeleiden gingen zich namelijk afvragen welk recht zij hadden om hun culturele en ethische voorkeuren op te leggen aan de lagere klasse. Het cultuurrelativisme heeft de laaggeschoolden overgeleverd aan de markt, aan de commerciële media. De behoeftige arbeider van vroeger wist wie de vijand was en had een eigen cultuur en klasse-identiteit. Nu is hij een buitenstaander geworden.

Om de cultuurskloof ondieper te maken is deugdelijke vorming nodig, via de lagere school, via het volwassenonderwijs, via aandacht voor cultuur in de media. Een positieve aanpak is nodig, bijvoorbeeld in de journalistiek. Er moeten nieuwe ontmoetingen komen tussen hoog- en laagopgeleiden (de 'ontmoeting' tijdens de dienstplichtperiode is weggefallen). Recente initiatieven in de sfeer van buurtwerk en jeugdwerk zijn toe te juichen.

Angst

De kritiek op het populisme is vergelijkbaar met de kritiek op het socialisme van meer dan een eeuw geleden.

Er was vrees voor volkse, ongeïnformeerde, door voormannen misleide, opstandige horden. Pas na verloop van tijd is men zich gaan afvragen of sommige volkse verzuchtingen niet gegrond waren. Een verschil is dat de bovenlaag destijds veel meer dan nu te duchten had van de arbeidersbeweging, die vergaande eisen stelde op gebieden als privébezit en nationalisatie en algemeen kiesrecht. Een voorstel als verbieden van de Koran is veel minder bedreigend. De populist wordt angst voor de mondialiserende wereld verweten; de culturele elite heeft angst voor een aanzwellende stroom populist.

Verlicht populisme

In de staat gaat het om de keuze voor een verlicht despotisme van zaakwaarnemers of een *verlicht populisme* van volksafgevaardigden. De diplomademocratie kan nog geen vorm van verlicht despotisme genoemd worden, maar is wel de voorbode van een 'post-democratie' met stemvee enerzijds en geleerde regenten anderzijds die zich als de hoeders van het algemeen belang zien. Het populisme van nu is de gebrekkige reactie van het volk tegen de groei van zo'n postdemocratie. De voedingsbodem is rancune over het uitblijven van de beloofde gelijkheid. Populistische kiezers zijn heilzaam gebleken wat betreft het agenderen van nieuwe maatschappelijke vraagstukken en fungeren zo als oppositiepartij. Zij wezen al op de nadelen van multiculturaliteit voordat de bovenlaag daarvan durfde te gewagen.

Hoe kan een verlicht populisme werken? Voorwaarde is dat het de volkswil niet verabsoluteert. De populistische partijen zijn a-democratisch voorzover ze een essentialistische definitie van de volkswil hanteren, maar voor de rest maken ze wezenlijk deel van de democratie uit.

De angst voor populisme is ongegrond wanneer het zich aan de principes van de democratie houdt, met respect voor het gelijkheidsbeginsel, de mensenrechten, de machtscheiding en de rechtsstaat⁶. Om te voorkomen dat de meerderheid op democratische wijze voor een dicatuur of genocide zou stemmen bestaan er onvervreembare grondrechten. Zoals elke beweging kan het populisme zich naar een gematigder vorm ontwikkelen; dat zien we zowel aan de linker- als aan de rechterzijde.

Om de democratie optimaal te laten draaien is niet minder, maar juist meer populisme nodig voor meer keuzevrijheid, ook al zijn sommige populistische verkiezingsbeloften onhaalbaar. In Vlaanderen zou een grote links-populistische partij een verrijking vormen. Het populisme mag anti-elitair en anti-establishment zijn, zolang het maar niet antiparlementair en anti-democratisch is. Consensus hoeft niet steeds het resultaat te zijn, democratie is immers geïnstitutionaliseerd conflict en niet de elegantste staatsvorm. Tijdverlies, prutswork, inefficiëntie horen er bij. Met pragmatisme en welwillend overleg kan de huidige kloof op een constructieve manier via eerbaar compromis gedicht worden.

Commentaar

- We mogen hier spreken van een goed opgebouwd en redelijk beargumenteerd betoog. Het is geen propaganda voor Dewinter of Wilders►. Maar tegen het einde, bij de vermelde passages over het verlichte populisme en vooral op de laatste pagina's, wordt de zwakke plek van dit werk zichtbaar. Dat de schrijver pleit voor meer geduld met en begrip voor het populisme kan men accepteren. Maar het lijkt me moeilijk hard te maken dat dan allengs een *verlicht* populisme zou ontstaan.

◀Van Reybrouck acht een populisme *mogelijk* vrijwel zonder de onangename eigenschappen, omschreven in het hoofdstukje *Ken-*

merken, een geïdealiseerd democratisch gulden-middenweg-populisme met driekwart pagina (p. 66) vol maatschappelijk besef en andere goede eigenschappen, waarvan je zou willen dat *alle* politieke partijen die hadden. Zo belanden we aan het eind van het boekje in een luchtkasteel.

- Volgens Van Reybrouck moeten de politici in hun overleg en beleid maatschappelijke breuklijnen zien te overstijgen. Kalmer omgaan met het huidige populisme acht hij nodig om legitieme grieven te kunnen scheiden van opgeklopte beleidsvoorstellen. Met deze aanbevelingen kan ik instemmen, maar ik kan me voorstellen dat anderen, die het huidige populisme gelijkstellen aan xenofobie, haatzaaien en zelfs racisme, of het populisme vereenzelvigen met bepaalde onwelgevallige personages, daar anders over denken.
- Van Reybrouck vergelijkt het populisme wel in bepaalde opzichten – bijv. hoe erop gereageerd wordt – met het klassieke socialisme, maar niet met andere stromingen uit de jaren '30 en '40, u weet wel, waarvan men kan stellen dat die populistische trekken hadden. Ik weet eerlijk gezegd niet of dat zou moeten; ik signaleer het hier alleen.

- Het geschrevene over het verband tussen diplomademocratie en populisme heeft mij niet geheel overtuigd; ik struikel bijvoorbeeld over een zin als: *Het populisme van nu is de gebrekkige reactie van het volk tegen de groei van zo'n postdemocratie*. Dan komt de cultuurkloof bij

Van Reybrouck toch beter uit de verf.

- Aan wat de populistten van nu concreet willen, waar ze op uit zijn, besteedt hij weinig aandacht. Hij spreekt over programmapunten inzake integratie, migratie en Europa, maar daar moeten we het mee doen. Hij heeft het over populistisch inspeken op rancune wegens niet gerealiseerde gelijkheid, maar meldt dat de populistten voorbijzien aan de ongelijkheid in de samenleving; zonder wat meer uitleg is dat moeilijk met elkaar te rijmen.
- De boodschap is: we moeten meer geduld met en begrip voor het populisme hebben. Dat laatste dan in de hoop op een verlicht, respectabel, mogelijk zelfs linksgeoriënteerd, populisme. Zo heeft het slot van het boekje iets van een droom... en dromen zijn vrij, net als gedachten.

Voor wie meer wil weten is het boekje voorzien van 90 noten met veel literatuurverwijzingen.

¹ **David Grégoire Van Reybrouck (Brugge, 11 september 1971) is een Belgisch cultuurhistoricus, archeoloog en schrijver.** In 2011-2012 werd Van Reybrouck een van de initiatiefnemers van de G1000, een burgertop, over de Belgische taalgrenzen heen, die duizend Belgen liet overleggen voor een betere democratie in België. Een video-uitenzetting daarover door hemzelf ziet u op <https://www.youtube.com/watch?v=i7LX9nKvPKg>.

² *Congo, een geschiedenis* (2010), 680 pagina's inclusief bronnenverantwoording, noten, bibliografie en register, De Bezige Bij, ISBN 978 90 234 5866 1.

³ *Pleidooi voor populisme* (2008), 67 pagina's plus noten, De Bezige Bij, ISBN 978 90 234 6717 5. Voor dit werk kreeg Van Reybrouck de Jan Hanlo Essayprijs 2009 en de Vlaamse Cultuurprijs Kritiek en Essay 2009.

⁴ De problemen van allochtonen laat hij hier bewust buiten beschouwing; daar heeft hij elders aandacht aan besteed.

⁵ Volgens v.R. meer in Nederland dan in België.

⁶ De primaire definitie van een rechtsstaat is een staat waarin de overheid aan de wet gebonden is.

(On)democratische notities

Jo Nabuurs

'De vrijheid bestaat daaruit, alles te kunnen doen wat een ander niet schaaft'.
Uit de Verklaring van de Rechten van de Mens en van de Burger, 1789.

Aan de basis van de moderne democratie staan de Amerikaanse, Nederlandse (Patriotten) en Franse revolutie. De kern van die revoluties werd gevormd door de grondrechten als daar zijn het recht op vrijheid van meningsuiting (in woord en geschrift), vrijheid van vereniging en vergadering, gelijkheid voor de wet, godsdienstvrijheid, briefgeheim en recht op privé-eigendom om de belangrijkste te noemen. Deze vrijheden zijn heel veel belangrijker voor de democratie dan het recht om te stemmen.

Een halve eeuw eerder had Montesquieu de *Trias politica* geformuleerd. Om een einde te maken aan absolutistische (dictatoriale) neigingen van koningen (later presidenten). Een despoot wil niets liever dan alle macht in één hand, de zijne: ook de rechterlijke. Daar zijn, ook heden ten dage, talloze voorbeelden van (Rusland, Afrikaanse en Aziatische landen). Trouwens, de geschiedenis van het land behoort daar ook toe. De dictator bepaalt de visie op de nationale geschiedenis. Ik ken geen vak dat zo gemanipuleerd werd en wordt in nationalistische zin. Daartoe worden alle vormen van bedrog ingeschakeld. Heersers achten zichzelf sinds Rousseau altijd de belichaming van de volkswil en de natie.

Jo Nabuurs
is historicus
en lid van
DVG

De democratie wordt natuurlijk niet alleen bedreigd door presidenten en dictators maar ook door politieke partijen, godsdienstige en racistische groeperingen. Deze zijn alle vrij zichtbaar. Wat minder zichtbaar is maar voor de democratie een ernstige bedreiging vormt is: **politiek analfabetisme**. Het is een vorm van totaal

onnodige onwetendheid op politiek gebied. Anders gezegd: politieke desinteresse op alle fronten, nationaal, regionaal en lokaal. Politici worden door de politieke analfabeten meestal 'zakkenvullers' genoemd of profiteurs. Niet dat kiesrecht de basis van de democratie vormt, maar we moeten onze bestuurders wel zelf kiezen anders vervalt ons maatschappelijk systeem wellicht in rechteloosheid.

Politiek analfabetisme wordt mede veroorzaakt door: 1. De respectloze manier waarop journalisten op tv en radio vaak met politici omgaan. Men heeft geen flauw idee van het complexe werk van bijvoorbeeld een Tweede Kamerlid. 2. De verkeerde manier waarop het woord 'politiek' gebruikt wordt: regering en volksvertegenwoordiging worden continu door elkaar gebruikt (de politiek). 3. Afkeer van het niet ongewone gedrag van Kamerleden die proberen te scoren onder het oog van de camera's. Over vaak onbegrijpelijke details. 4. De kiezer/burger heeft geen zin zich te verdiepen in allerlei belangen- en pressiegroepen, adviesorganen etc. Maar.... dat impliceert niet dat de kiezer de boel de boel moet laten. 5. Veel kiezers zijn zó 'grondrechtelijk' verwend dat ze alle politieke interesse verloren hebben.

Ik stel voor – zonder volledig terug te vallen op de negentiende eeuw met haar 'welstand en geschiktheid' – dat elke burger die gebruik wil maken van het kiesrecht een klein examen moet afleggen. Hij/zij moet het volgende weten: 1. Wat zijn grondrechten 2. Wat is het verschil tussen de regering en het parlement 3. Wat is het verschil tussen een regeringspartij en een oppositiepartij 4. Wie is baas van een gemeente?

Hoe een en ander georganiseerd moet worden laat ik over aan de Kiesraad. Dat Her iets moet gebeuren staat voor mij als een paal boven water.

Literatuur

Jonathan Israel, *Democratic Enlightenment*. Oxford University Press, N. York 2011, 909 e.v.

Twée korte commentaren

Enno Nuy

Brittannia no longer rules the waves

In een interessant artikel in de NRC van 24 februari stelt Gideon Rachman - columnist van de Financial Times - dat Boris Johnson is gezakt voor de Churchill-test door zich te profileren als voorstander van de Brexit. Churchill was voor de Tweede Wereldoorlog niet bepaald een liefhebber van Europa, maar nadat de storm der bruinhemden tot stilstand was gebracht, koos hij een totaal andere positie, sterk ten faveure van

een verenigd Europa. Hij sprak zelfs van de Verenigde Staten van Europa. Nigel Farage ► verklaarde - gevraagd of Boris Johnson ◀ het gedachtegoed van Churchill niet ver-

kwanselde - het volstrekt irrelevant te vinden welke geluiden er uit de gevestigde partijen kwamen. Het enige wat telt in zijn ogen is het realiseren van de Brexit. And by the way, zei hij op de van hem bekende welbespraakte manier: "*Churchill never intended to be part of that united Europe in the first place*". Ik dacht, wat nu? Staat Farage hier te liegen of heeft Rachman de geschiedenis niet goed bestudeerd?

Tijd om eens te gaan kijken wat Churchill nu precies heeft gezegd, in 1946 voor een gehoor aan de universiteit van Zurich. De volledige tekst van zijn lezing staat op

https://www.coe.int/t/dgal/dit/ilcd/Archives/selection/Churchill/ZurichSpeech_en.asp.

In die overigens prachtige lezing houdt Churchill een gloedvol betoog over de noodzaak van een federatief Europa waarbij hij het liefste zag dat Frankrijk en Duitsland samen de leiding zouden nemen.

Opmerkelijk natuurlijk dat Churchill zo snel na het nazidrama Duitsland al weer terug wilde brengen in de beschaafde wereld. Maar hij had natuurlijk groot gelijk en in deze bewoordingen toonde hij zich een groot staatsman die voorzag wat Europa te wachten stond.

Als niet alle Europese staten bereid waren zich nu al te voegen in een groter verband, dan moest er maar een kopgroep van welwillende staten komen, aldus Churchill, zolang Frankrijk en Duitsland maar samen de leiding namen.

Maar nu komt de allerlaatste zin van zijn lezing, waarin Churchill heel duidelijk maakt waar precies in zijn ogen Groot Brittannië stond: "*Great Britain, The British Commonwealth of Nations, mighty America - and, I trust, Soviet Russia, for then indeed all would be well - must be the friends and sponsors of the new Europe and must champion its right to live. Therefore I say to you 'Let Europe arise'*".

Farage heeft dus gelijk, ik kan het niet ontkennen. Maar wat Churchill niet voorzag, is dat the Commonwealth geen lang leven meer beschoren was en dat het gauw voorbij zou zijn met de Britse glorie: Britannia rules the waves no more.

En dat is - althans wat mij betreft - de cruciale fout die lieden als Farage en Johnson maken: het is populair om nu dat populistische en isolationistische standpunt in te nemen maar het is een kapitale vergissing om het Europese project onderuit te schoffelen. Ik vrees dat de Brexit onvermijdelijk is geworden. Engeland is niet de enige natie die niet meer mee wil werken aan een verenigd Europa. Aan alle kanten haken lidstaten af. Zij willen wel de lusten, niet de lasten.

Griekenland verdient onze steun

Geen wonder dat de Grieken woedend zijn. Doordat Macedonië, Slovenië, Hongarije en Oostenrijk de grenzen dreigen te sluiten, wordt niet alleen Schengen ten grave gedragen maar wordt ook de droom van een verenigd Europa ernstig bedreigd. De Grieken dreigen nu opgezadeld te worden met een niet te stuiten stroom vluchtelingen. Dat kan het land niet aan natuurlijk, geen enkel land kan dat aan. De manier waarop Europa de Grieken nu in de kou laat staan is onverteerbaar. Het land is tegen een ongekend hoge prijs door de financieel-economische crisis gesleept door toedoen van Europa en het IMF. Desondanks werd een Grexit voorkomen. Hoeveel zorgen hebben we ons daar wel niet over gemaakt. Nu, anderhalf jaar later zijn we er al bijna aan gewend dat de Britten ons gaan verlaten.

Enno Nuy (Aerdts, 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Onder druk wordt alles vloeibaar en dat zal Brussel merken. We hebben daar straks een parlement zitten dat nog slechts de status van een groot anachronisme heeft. Europa heeft 742 miljoen inwoners. Maar we zijn niet in staat en ook niet bereid om plaats te maken voor oorlogsvluchtelingen die onder erbarmelijke omstandigheden onze kant opkomen. Waar moeten ze anders heen? Is er een alternatief? Als we bereid zijn tussen een en drie procent van onze eigen bevolking op te nemen als (tijdelijke) asielzoekers, kunnen we de toestroom vanuit het Midden Oosten en Afghanistan gemakkelijk aan. Het enige waartoe we bereid moeten zijn is deze last gezamenlijk en naar rata te dragen.

Neem een land als Oostenrijk dat achtkommazeven miljoen inwoners heeft. De opnamecapaciteit bij één procent zou dan 87.000 zijn. Maar die autistische Alpenbewoners willen maximaal tachtig vluchtelingen per dag opnemen, ofwel negenentwintigduizend per jaar. Let wel: in de eerste twee maanden van dit jaar kwamen er ruim 94.000 vluchtelingen aan in Griekenland! Ditzelfde rekensommetje kunnen we voor alle overige staten maken en we zien dan prompt hoeveel solidariteit ons Europeanen waard is. We kunnen deze

redenatie ook naar ons eigen land doortrekken. Samsom heeft natuurlijk volledig gelijk met de door hem genoemde 160.000 vluchtelingen die bij ons onderdak zouden moeten kunnen vinden. Had de regering maar niet geluisterd naar het COA en die kapitale blunder begaan van grootschalige opvang. Er is werkelijk niet één geldige reden te bedenken waarom kleinschalige opvang niet mogelijk of wenselijk zou zijn. Ook hier geldt dat iedere gemeente plaats zou moeten maken voor een tot drie procent van de eigen bevolking. Er zou niets aan de hand zijn en Wilders zou geen schijn van kans hebben gehad.

Kunnen we nog terug? Ik zie het niet gebeuren, ik vrees dat het veel te laat is. Het kwaad is al geschied. En bovendien zullen de Europese lidstaten niet bereid zijn echt samen te werken en een gezamenlijk beleid van gedeelde lasten te ontwikkelen. Voorbij is de solidariteit. Vaarwel Europese beschaving! Maar laten we in ieder geval die arme Grieken helpen. Ik geef Tsipras groot gelijk met zijn dreigement Europese besluitvorming te zullen blokkeren wanneer iedereen de deur dicht gooit, recht in het gezicht van die geplaagde Grieken.

Geen woorden maar daden

De vergeten strijd voor de vanzelfsprekendheid van vrouwenkiesrecht
Filmrecensie *Suffragette*, 2015, regie: Sarah Gavron, script: Abi Morgan
Floris van den Berg

*Men make the moral code and they expect women to accept it. They have decided that it is entirely right and proper for men to fight for their liberties and their rights, but that it is not right and proper for women to fight for theirs.*¹ Emmeline Pankhurst

Suffragette (2015) is een politiek manifest, een pleidooi voor rechten voor vrouwen en een film waarvan je zou willen dat iedereen die zou zien. Een film die helpt reflecteren over de vraag of wetten rechtvaardig zijn of niet. Het is een film waarover mensen zouden moeten napraten en discussiëren op scholen. Ongelofelijk dat kiesrecht voor vrouwen nog geen 100 jaar geleden is ingevoerd! Hoe hebben wij zo lang zo achterlijk en immoreel kunnen zijn? In Engeland kreeg in 1918 een beperkt aantal vrouwen van 30 jaar en ouder stemrecht en in 1928 kregen zij met 21 jaar gelijk stemrecht aan mannen. In Nederland werd vrouwenkiesrecht in 1919 ingevoerd. Het lijkt nu zo gewoon en er is niemand te vinden die er tegen is dat vrouwen stemrecht hebben, behalve dan orthodoxe gelovigen van verschillende gezindten. Wereldwijd is er nog lang niet overal vrouwenstemrecht en zelfs als er vrouwenstemrecht is, is het geen garantie voor emancipatie, zoals blijkt uit een land als India waar weliswaar vrouwenstemrecht is, maar de positie van de vrouw nog steeds achtergesteld is aan die van de man.

De invoering van het stemrecht voor vrouwen is er niet zomaar gekomen: er is hard voor gestreden en degenen die ervoor streden, voornamelijk vrouwen, moesten roeien tegen de stroom in. Deze dappere vrouwen streden tegen de mastodont van de misogynie samenleving waarvan zij grotendeels uitgesloten waren. Vrouwen hadden geen directe morele status en geen juridische macht. Zij waren ondergeschikt aan mannen. Het is geweldig dat het deze vrouwen is gelukt een omslag in de samenleving, in het rechtssysteem, in het denken, in de sociale structuren, van de samenleving te bewerkstelligen! Wij allemaal leven in een samenleving waarin vrouwen rechten hebben, een samenleving die zij voor ogen hadden. De offers die zij daarvoor brachten waren groot. Ze belandden in de gevangenis en hadden te maken met sociale uitstoting. De politie trad hardhandig tegen hen op. Het is niet alleen voor de vrouwen dat het er

Dit artikel is ingekort door de Redactie.

Floris van den Berg (Naarden, 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. In september 2015 is zijn boek over het ecohumanisme *Beter weten* verschenen.

beter op is geworden, ook voor mannen is het beter dat vrouwen stemrecht hebben. Immers, is het niet walgelijk om te leven in een onrechtvaardige uitbuitende samenleving waarin de ontplooiingsmogelijkheden van vrouwen ernstig zijn gelimiteerd? Een samenleving waarin vrouwen gelijkwaardig zijn en zich vrij kunnen ontplooiën is beter, prettiger, plezieriger dan een samenleving van uitsluiting en achterstelling.

Hoewel een meerderheid van de mensen er baat bij heeft dat het onrecht van de onderdrukking van vrouwen is beëindigd, heeft slechts een zeer kleine minderheid hiervoor gestreden. Filosoof A.C. Grayling beschrijft in zijn boek *Toward the Light of Liberty. The Struggles for Freedom and Rights That Made the Modern Western World* (2007) de moeizame morele vooruitgang naar meer vrijheid voor meer individuen. Vrouwenkiesrecht is een element van het project van de Verlichting voor bevrijding van het individu uit de kluisters van allerlei soorten paternalisme.

De film begint in 1912 wanneer er in Engeland al tientallen jaren tevergeefs actie wordt gevoerd voor stemrecht voor vrouwen. De pers negeert de campagnes en acties van vrouwen. Zij worden niet gehoord. Dit tot – terecht – frustratie van de suffragettes. De voorvrouw van de suffragettes, Emmeline Pankhurst (1858 - 1928), in de film meesterlijk vertolkt door Meryl Streep, roept op tot een nieuwe strategie, namelijk burgerlijke ongehoorzaamheid en geweld. Zij merkt er bij op dat er geen slachtoffers moeten vallen: *I have never advised the destruction of life, but of property, yes.*² Het morele en politieke probleem is hoe een structurele onrechtvaardigheid uit het politieke systeem kan worden gehaald wanneer er geen vertegenwoordiging is. Zonder vertegenwoordiging geen mogelijkheid tot verandering. In theorie zou het mogelijk hebben moeten zijn dat mannelijke parlementariërs deze onrechtvaardigheid uit het systeem zouden hebben gehaald, bijvoorbeeld na het lezen van het werk van Mary Wollstonecraft *Vindication of the rights of woman* (1792), of John Stuart Mill en Harriet Taylors manifest *On the subjection of women* (1869). Maar dat gebeurde niet. De machthebbers wilden niet zomaar hun voorrechten prijsgeven. Daar moesten zij toe gedwongen worden. De suffragettes hebben een morele vooruitgang bewerkstelligd. De vraag is: zou hun dat ook gelukt zijn zonder gewelddadige acties als brandstichting en ordeverstoring? Het lijkt erop van niet. Immers, de niet gewelddadige acties bleven onopgemerkt bij het grote publiek en hadden geen maatschappelijke impact. Pas toen suffragette Emily Davison zich in 1913 bij de paardenrennen voor het paard van de koning wierp en daarbij voor het oog van een filmcamera dodelijk letsel opliep, werd er wereldwijd aandacht besteed

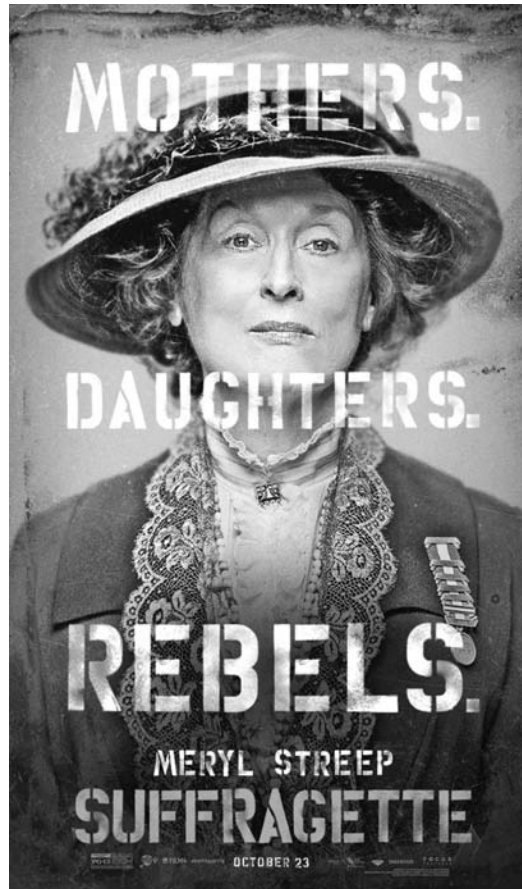
aan de vrouwenrechtenbeweging. De omwenteling kwam snel era, in 1918.

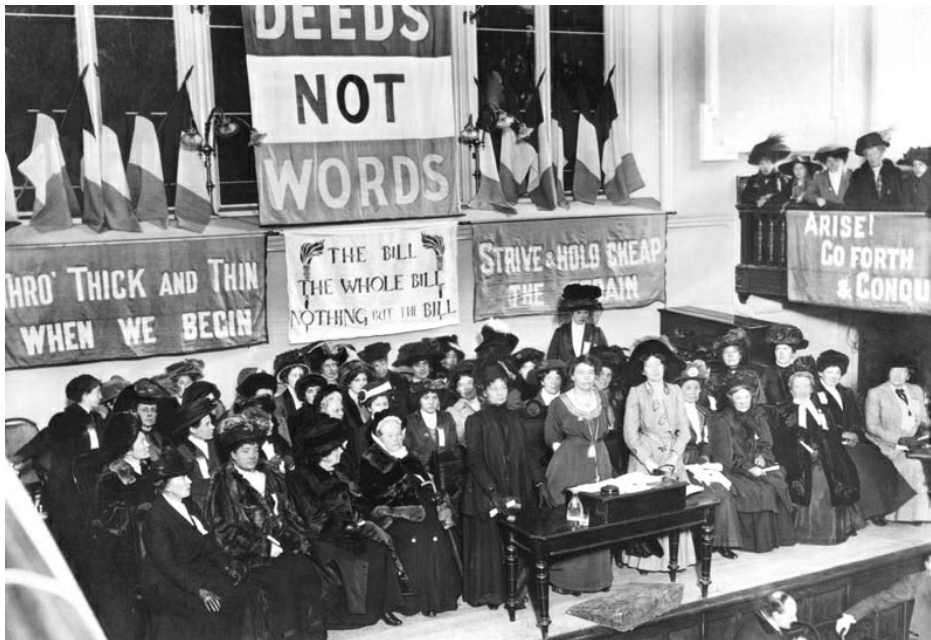
De gelijkberechtiging van homoseksuelen volgt pas veel later en is nog in volle gang. Nederland was in 2001 het eerste land dat het homohuwelijk legaliseerde. In het Verenigd Koninkrijk is alleen in Engeland en Wales het homohuwelijk sinds 2013 gelegaliseerd. Wat mij verbaast is dat er blijkbaar zo weinig wordt geleerd van de geschiedenis. Immers, als vrouwen gelijke rechten krijgen, waarom dan niet gelijk ook gelijke rechten voor homoseksuelen? Morele vooruitgang kan blijkbaar slechts met één stapje tegelijk en

voor een volgende stap moet weer even hard actie gevoerd worden. Zoals er ook in de Verenigde Staten actie gevoerd is in de jaren 1960 voor burgerrechten voor zwarten. Daar was de dood van Martin Luther King een dramatisch hoogtepunt om de wereldpers te bereiken voor deze geïnstitutionaliseerde onrechtvaardigheid.

De film *Suffragette* draait om het verhaal van de (fictieve) jonge vrouw, Maud Watts (prachtig gespeeld door Carey Mulligan), die onder erbarmelijke omstandigheden in een wasserij werkt. Het is slavenarbeid. De vrouwen worden er uitgebuit. De mannen ook, maar minder. De vrouwen moeten meer werken dan mannen, ook kinderen moeten er werken, ze verdienen minder dan mannen en ze worden ook nog eens seksueel geïntimideerd en misbruikt door de opzichter. Maud rolt door toeval in de suffragette-beweging. Ze had zich neergelegd bij haar uitzichtloze situatie, maar raakt geïnspireerd door de suffragettes en met name Pankhurst. Ze radicaliseert en neemt

deel aan directe acties waarvoor ze een grote prijs betaalt, maar ze komt in opstand tegen het diep onrechtvaardige systeem waarin zij toevallig was geboren. Doordat het verhaal is opgehangen aan één persoon is het makkelijk om je in haar en de situatie van vrouwen in te leven. En dat is afschuwelijk. Haar leven in de wasserette is gruwelijk en uitzichtloos, maar haar leven als activist en haar opsluiting in de gevangenis, sociale uitsluiting en de scheiding van haar man en zoontje, zijn dramatisch. Haar leven is een tranendal. Een *onnodig* tranendal, want het wordt veroorzaakt door obstakels die anderen haar opleggen. Mijn theorie van universeel subjectivisme, zoals uiteengezet in mijn boek *Filosofie voor een betere wereld*, komt hier goed van pas: hoe zou jij het vinden om in haar schoenen te staan? En: wat zou jij aan de samenleving veranderen om jouw situatie als haar te verbeteren? Ik neem aan dat iedereen wat zou doen aan de arbeidsomstandigheden, het seksuele misbruik door de baas en de maatschappelijke buitensluiting. In onze liberale samenleving heeft de emancipatie van vrouwen een vlucht genomen, maar in tal van landen is de situatie van vrouwen betreurenswaardig,

helft van de eigen bevolking: de vrouwen. Vreemd hoe bij het vak geschiedenis de morele dimensie haast altijd afwezig is. Als er al slechteriken zijn, dan zijn dat de anderen, de Nazi's bijvoorbeeld. Het Engelse koningshuis dat dit alles sanctioneerde is er nog steeds. Een schande.

In de film is veel aandacht voor de sociale conventies die een hindernis vormden en vormen voor morele vooruitgang door sociale veranderingen. De suffragettes worden met de nek aangekeken. De actie van de suffragette die zich voor het paard van de koning wierp is iconisch en legendarisch. Zij is een martelaar van het feminisme.

Terugkijkend op de geschiedenis van de totstandkoming van vrouwenkiesrecht kan moeilijk ontkend worden dat de militante acties bijgedragen hebben

net als voor veel moslimvrouwen in onze samenleving. Wat doen wij om hen te helpen in hun benarde positie? Ik weet niet precies hoe we hen het best kunnen helpen, maar het minste dat we kunnen doen is ons uitspreken voor hun rechten, zoals vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948. Of lid en actief te worden voor mensenrechtenorganisaties als Amnesty International of Human Rights Watch. Zwijgen of, erger nog, door een waas van postmodern relativisme de onderdrukking goedpraten is het rechtvaardigen van onderdrukking en het kiezen voor de kant van de onderdrukkers in plaats van de onderdrukten.

De film doet weer eens scherp beseffen hoe immoreel Engeland, en al die andere westerse landen waren (en deels nog zijn). Engeland regeerde met harde hand over zijn wingewesten, de kolonies. Een relatief kleine groep, de upper-class Engelse mannen, buitte de halve wereld uit, plus de

aan de totstandkoming er van. Zonder gewelddadige acties was het kantelpunt misschien nooit bereikt. Van de kant van de overheid werd excessief en bruto geweld gebruikt. Het is goed om dat te beseffen. Het onderdrukken van vrouwen was geweld, zoals ook de methoden dat waren, waarmee die onderdrukking in stand werd gehouden. In de film is te zien hoe veel vrouwen niets moeten hebben van de suffragettes. Thans, anno 2015, zijn zelfs conservatieve vrouwen voor stemrecht en maken zij gebruik van de mogelijkheden waarvoor is gestreden.

¹Mannen stellen de morele code op en ze verwachten van de vrouwen dat zij die accepteren. Zij hebben beslist dat het voor mannen volkomen rechtmatig en welvoeglijk is om voor hun vrijheden en hun rechten te strijden, maar dat het niet rechtmatig en welvoeglijk is als vrouwen voor de hunne strijden.

² Ik heb nooit de vernietiging van leven aanbevolen, maar wel van bezit.

Directe democratie in de Zwitserse Landesgemeinde Glarus, 2006

Sprookjes lezen

E. van Halm

De sprookjes van Andersen zijn heel leuk om te lezen, maar dat wil nog niet zeggen dat ik er geloof aan hecht. De sprookjes van de gebroeders Grimm zijn wat grover, maar ook aardig om te lezen. Niet dat ik daar geloof aan hecht.

Ook de fabels van La Fontaine zijn heel leuk om te lezen. Niet dat ik daar nou verder geloof aan hecht. Wat ook heel leuk is zijn de vertellingen van duizend en een nacht van Sheherazade. Heel aardig om te lezen, maar ik hecht daar verder geen geloof aan.

Sheherazade, schilderij van Edouard Richter

De sprookjes van Mohammed zijn vol van levenslessen. Heel interessant om te lezen, maar ik hecht er verder geen geloof aan.

De sprookjes van Petrus zijn heel menselijk en liefdevol. Heel leuk om te lezen, maar ik hecht er verder geen geloof aan.

De nog oudere sprookjes van Mozes zijn soms heel cru en ook vol met levenslessen. Het is goed om ze eens te lezen, maar verder hecht ik er geen geloof aan.

De oudste sprookjes zijn het Gilgamesj-epos. Dat is nog uit het tijdperk van het spijkerschrift. Ook dat is leuk om te lezen, vooral omdat het duizenden jaren oud is. Maar ik hecht er geen geloof aan.

Daarom, wat verbeelden die extremisten van de diverse geloven zich eigenlijk wel? Als je ze moet geloven hebben ze allemaal een heel machtige God, die alles geschapen heeft. Het heelal, de aarde, de zee en alles wat leeft. Hij die de aarde kan laten schudden, die de zee kan opzwiepen tot alles vernietigende golven en de wind kan laten razen tot orkaankracht.

En dan zou zo'n nietige aardworm die machtige God een handje moeten helpen. Dat ze alles wat die God geschapen heeft mogen vernietigen? De mensen die Hij het leven heeft gegeven mogen vernietigen? Dat die machtige God hulp nodig heeft van een paar nietige luizen?

Zo maar wat vrije gedachten

Gerhard Elferink (foto zie pag. 8)

Allah

Als wij het woord Allah gebruiken, moeten wij wel bedenken dat Allah in wezen niets meer is dan het Arabische woord voor God en niet specifiek betrekking heeft op de islam alleen.

Ook Arabische christenen spreken 'hun' god aan met Allah. Zelfs op Malta doet men dat.

De monotheïstische godsdiensten verschillen van elkaar op de wijze waarop zij zich 'hun' god voorstellen en de manier waarop zij hem/haar/het menen te moeten eren en dienen. Voor de rest is het allemaal één pot nat.

Allah, Jahweh, God, Dieu, Deus, Theos zijn allemaal benamingen voor hetzelfde waanidee. De god van Abraham/Ibrahim. Waarom dus het Arabische woord Allah gebruiken, als er ook een goed Nederlands woord voor bestaat: God.

Tijd

Omdat in de kosmos alles voortdurend beweegt en verandert, bestaat er geen onveranderlijk nu. Elk nu is net iets anders dan het voorgaande nu. Deze keten van onophoudelijk veranderende nu's is tijd, de ware tijd.

Wij leven enkel en alleen in het voorhanden zijnde nu. Niet meer in de nu's die voorbij zijn en nog niet in de nu's die komen. Ons hele bestaan is gekoppeld aan de onophoudelijk veranderende nu's.

Massa/zwaartekracht

Energie die 'trager' wordt, die 'stroperiger' wordt, die zich 'verdikt', die 'samenklontert' krijgt/heeft massa. Die neiging tot 'samenklonteren' is de zwaartekracht. Energie die massa heeft veroorzaakt zwaartekracht.

Materie is door energie, die massa heeft ingesloten, gevangen niets. Derhalve brengt ook alle materie zwaartekracht teweeg. Beïnvloedt haar driedimensionale omgeving. Verandert die golfsgewijs. De gravitatiegolven.

Zoals ook een lichtbron zijn omgeving verandert (elektromagnetische golven) en een magneet dat doet (magnetisch krachtenveld).

Kwalificatie

'Israël sloopt in snel tempo huizen Palestijnen' kopte mijn ochtendblad.

Successievelijk wordt alle Palestijnen in de Area C op de Westelijke Jordaanoever het leven onmogelijk gemaakt. Area C wordt Palestijnevrij gemaakt opdat niets de onbeperkte vestiging van joodse kolonisten in Area C nog in de weg kan staan. Area C beslaat 61% van de Westelijke Jordaanoever en staat volledig onder Israëlisch militair bewind.

Hoe kwalificeer je nou zo'n land? Er zijn tal van landen met schurkenregimes. Zijn dat dan ook automatisch schurkensta-

ten? Nee. Voor een dergelijke kwalificatie moet zo'n land ook nog een democratie zijn. Wordt het zo langzamerhand niet de hoogste tijd voor- noemd landje dezelfde internationale behandeling te geven als Zuid-Afrika in de nadagen van het apartheidsregime ten deel viel? Hoeveel apartheid wil je hebben? De totale oorspronkelijke bevolking bijeengedreven in van elkaar geïsoleerde getto's?

Wilders

Wat ik tot nu toe nog niet ben tegengekomen op televisie of bij de schrijvende pers is de simpele vraag aan de blonde roerganger hoe hij zijn belofte: 'Daar gaan wij voor zorgen' denkt waar te kunnen maken. Hij deed deze toezegging nadat zijn aanhang massaal: 'Minder, minder' brulde op zijn vraag: 'Willen jullie meer of minder Marokkanen?'

Denkt het enige PVV-lid daarbij aan massale deportaties van Nederlanders met een Marokkaanse achtergrond of aan gedwongen sterilisatie van Nederlandse vrouwen met Marokkaanse roots? Om een tweetal mogelijkheden te noemen.

En hoe zou de publieke reactie zijn geweest als de, niet uit het 'nepparlement' weg te branden, parlementariër in plaats van: 'Willen jullie meer of minder Marokkanen?' de vraag had gesteld: 'Willen jullie meer of minder joden?' Vragen in de antwoorden waarop de vaderlandse journalistiek blijkbaar niet geïnteresseerd is. Vreemd. Heel vreemd.

Gelijkwaardigheid

De kern/basis van een democratische samenleving is niet de vrijheid van expressie - héél belangrijk bij het openbare debat en de democratische besluitvorming - maar de onvoorwaardelijke gelijkwaardigheid van mensen.

Is het democratisch tekort onvermijdelijk?

Ewout Klei

In Nederland heeft de kiezer geen invloed op de kabinetsformatie. Ook is het hier niet mogelijk om de minister-president te kiezen. Vanwege het feit dat geen enkele politieke partij in haar eentje de parlementaire meerderheid behalen kan, moeten er coalities worden gesmeed en in de achterkamer-tjes (soms pijnlijke) compromissen worden gesloten. Omdat partijen tijdens de formatie vaak hun verkiezingsbeloften verloochenen, voelen veel kiezers zich door de politiek bedrogen. Bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen stemden veel mensen VVD om een rechts kabinet mogelijk te maken en stemden veel mensen PvdA in de hoop hiermee een links kabinet mogelijk te maken. Het resultaat was een VVD-PvdA-kabinet waar VVD-kiezers en PvdA-kiezers ontevreden over zijn. Kan de kloof tussen burger en politiek worden verkleind? Of is het democratisch tekort onvermijdelijk?

Kroonjuwelen als blindgangers

Onze politieke geschiedenisles vangt aan in de jaren zestig van de vorige eeuw, toen de Nederlandse politiek werd gedomineerd door de Katholieke Volkspartij. Deze partij was in elke coalitieregering vertegenwoordigd.

Soms besloot de KVP linksom te gaan en ging men in zee met de PvdA, soms ging de KVP rechtsom en werkte de partij samen met de VVD. De val van een kabinet betekende niet dat er meteen verkiezingen gehouden moesten worden. Na de Tweede Kamerverkiezingen van 1963 werd het centrumrechtse kabinet-Marijnen gevormd, dat in 1965 werd opgevolgd door het centrumlinkse kabinet-Cals. Eind 1966 kwam dit kabinet ten val na de beruchte Nacht van Schmelzer, en werd opgevolgd door het centrumrechtse kabinet-Zijlstra. Pas in 1967 waren er weer Tweede Kamerverkiezingen.

Enkele dissidente politici en intellectuelen die van mening waren dat deze krakkemikkige coalitiepolitiek niet meer kon, richtten in 1966 de partij Democraten '66 op. D'66 (tot 1985 geschreven met een apostrof) wilde dat de kiezer het weer voor het zeggen zou krijgen. Om directere democratie te kunnen verwezenlijken moest Nederland een gekozen minister-president krijgen en een districtenstelsel naar

Amerikaans voorbeeld. Ook was D'66 een voorstander van burgemeestersverkiezingen en van referenda. Partijleider Hans van Mierlo lanceerde tijdens de verkiezingscampagne van 1967 de zogenoemde 'ontploffingstheorie'. Zijn partij moest zich opheffen zodra de partij haar doel had bereikt: 'D'66 verdwijnt wanneer we het huidige politieke stelsel mee hebben helpen opblazen.'

Het ideaal bleek een illusie en de kroonjuwelen van D'66 belandden al gauw in de ijskast. Toen de gewenste radicale politieke hervormingen maar niet kwamen, besloten de Democraten om dan ook maar onderdeel te worden van het politieke systeem, als redelijk alternatief voor PvdA en VVD. Van Mierlo zei in 1990 dat hij nog steeds geloofde in de ontploffingstheorie, maar dan vooral 'op de lange ter-

Ewout Klei (1981) is historicus en publicist. Recente boeken: *De weg naar de macht* (over de JOVD) en *Van God los*.

mijn'. Net als de christenen en communisten geloofde de D66-godfather dus dat de heilstaat van morgen pas overmorgen werkelijkheid zou worden.

In het eerste decennium van het nieuwe millennium boekten de Democraten eindelijk succes, met de invoering van het correctief referendum en het burgemeestersreferendum. Helaas bleken deze bestuurlijke vernieuwingen in de praktijk niet te werken.

Het referendum over de Europese Grondwet in 2005 was één groot fiasco. Het initiatiefvoorstel ging uit van de progressieve pro-Europese partijen D66, PvdA en Groen-Links, maar de campagne werd vervolgens door de conservatieve eurosceptici Geert Wilders, André Rouvoet en Harry van Bommel gekaapt, die een beroep deden op de onderbuik- en angstgevoelens van de burgers die bang waren hun 'joods-christelijke' identiteit en/of sociaal-economische zekerheid te verliezen. De weinig geloofwaardige en peperdure ja-campagne van de regering kon hier weinig aan veranderen en bevestigde het beeld van een regentesk Den Haag, waardoor de schreeuwende minderheid won.

Het burgemeestersreferendum was misschien wel een nog een grotere ramp. In 2007 werd er zo'n referendum gehouden in Utrecht, en in 2008 in Eindhoven. Bij beide burgemeestersreferenda kon de kiezer slechts kiezen tussen twee PvdA'ers, wat deze verkiezingen tot één grote schijnvertoning maakte. Aleid Wolfsen ontpopte zich vervolgens tot de minst democratische burgemeester ooit, de vleesgeworden regent (met zitvlees) die maar niet wilde opstappen.

Omdat de kroonjuwelen van D66 het politieke systeem niet tot ontplofing brachten maar in de ijskast werden gelegd of in de praktijk mislukten, bleken ze in werkelijkheid blindgangers. Het democratiseringsstreven van D66 is tot nu toe een deconfiture gebleken. Maar misschien lukt het wel 'op de lange termijn'.

Konservatieve Revolution

Niet alleen D66 heeft zich beziggehouden met de kloof tussen burger en politiek. De populisten vinden dit

vraagstuk ook erg belangrijk en hebben de discussie over dit thema vanaf de jaren negentig gedomineerd. Het referentiekader van D66 was de coalitiepolitiek van de jaren zestig, het referentiekader van de populisten is het polderen van de jaren negentig.

Belangrijk voor de populistische theorievorming is het artikel 'Eén-partijstaat Nederland' van historicus J.W. Oerlemans, dat op 14 februari

1990 in het *NRC-Handelsblad* verscheen.¹ Waar de Amerikaanse filosoof Francis Fukuyama na de val van het communisme het ideologieloze tijdperk enthousiast verwelkomde, daar was Oerlemans erg pessimistisch. Politici waren volgens hem geen gedreven idealisten maar opportunistische baantjesjagers. De Nederlandse democratie was geworden tot een 'carrière-oligarchie'. Doordat de ideologische verschillen erg klein waren geworden en de politieke partijen eigenlijk allemaal hetzelfde wilden, hier en daar met verschillende accenten, was Nederland in feite een eenpartijstaat geworden.

Oerlemans kreeg veel kritiek, maar er waren ook mensen die zijn opvattingen onderschreven. In 1992 verscheen *Aan het Volk van Nederland* van Pim Fortuyn. In dit pamflet werd de politiek van 'ons soort mensen' gehekeld die aan vriendjespolitiek deden en zo'n verstikkend netwerk over ons land hadden gelegd, dat de democratische legitimiteit van de volksvertegenwoordiging in gevaar kwam. Fortuyn deed in navolging van de achttiende-eeuwse democratische politicus Joan Derk van

der Capellen tot den Pol, zijn 'illustere voorganger en voorbeeld', een oproep aan het volk van Nederland. Het volk moest in opstand komen en zijn vertrouwen leggen in dissidente critici (lees: de wekker van de Nederlandse natie prof. dr. W.S.P. Fortuyn) ◀, om zo de kloof tussen burger en politiek te dichten. Nederland moest weer worden teruggegeven aan de mensen.

De populistische theorie werd verder uitgewerkt door internetdebater ACP (A.C. Postma), die sprak over de MPP, het monsterverbond tussen Majesteit en Politieke Partijen: 'Alle <politieke partijen> in Nederland zijn... LINX en lopen aan het lijntje van de monarchie... ook de groep Wilders. En wel omdat zij zich allen... hoe dan ook aan de MPP (moeten) conformeren. De enige vorm van legitieme politieke OPPOSITIE kan uitsluitend BUITENKAMERS plaatsvinden.'

De conservatieve polemist ◀Bart Jan Spruyt bouwde op Oerlemans, Fortuyn en Postma voort. Volgens Spruyt werd Nederland beheerst door een politiek kartel: 'het nauw verweven wereldje van gevestigde politieke partijen, ambtenarij, en delen van de journalistiek en het old boys netwerk in het bedrijfsleven'.

Dat links en rechts in wezen niet van elkaar verschillen werd volgens Spruyt bewezen door de vijandige reactie van de gevestigde partijen op buitenstaander Fortuyn, die in 2002 het politieke stelsel op zijn grondvesten deed schudden. De competitieve Fortuyn was er echter niet in geslaagd het regeerkasteel in te nemen. Spruyt wilde natuurlijk wel slagen.

In een geheime notitie uit april 2005, waar *De Groene Amsterdammer* de hand op had weten te leggen, zette Spruyt de blauwdrukken voor zijn *Konservatieve Revolution* uiteen. De conservatieve denktank De Edmund Burke Stichting moest de publieke opinie blijven beïnvloeden, met een studieprogramma over het conservatisme een leger bouwen ('*build an army*'), en ten slotte moest er van de EBS een dreigende houding uitgaan. Spruyt hoopte op een paradigmawissel-

¹ De tekst is te vinden op: <http://www.vrijspreker.nl/wp/2010/07/een-partijstaat-nederland/> (noot v.d. redactie)

ling, zodat Nederland in conservatieve zin zou kunnen worden hervormd.

Hier bleef het trouwens niet bij. In het Conservatief Manifest (2003) pleitte Spruyt voor de invoering van een districtenstelsel, zodat kiezers kunnen kiezen wie er regeert en wie de premier wordt. De saaie consensus moest plaatsmaken voor competitie.

Of een districtenstelsel voor meer democratie zorgt, valt echter nog maar te bezien. In de Verenigde Staten bestaan er maar twee politieke partijen die er echt toe doen, de Republieken en de Democraten. Als iemand president wil worden moet hij/zij lid zijn van één van deze partijen, want anders maakt deze persoon geen enkele kans. De Nederlandse democratie geeft minderheden een stem, vertolkt door bijvoorbeeld GroenLinks en de Partij voor de Dieren. In de Amerikaanse democratie hebben zulke geluiden veel minder invloed. Politici met radicale ideeën, of ze nu Donald Trump of Bernie Sanders heten, maken geen kans. Dat doen in de regel alleen gematigde kandidaten.

Het *winner-takes-all*-principe is bovendien niet heel democratisch. In 2000 haalde presidentskandidaat Al Gore meer stemmen dan George W. Bush, maar vanwege het districtenstelsel won de laatste toch de presidentsverkiezingen. Omdat de niet-gematigde Bush een agressief buitenlands beleid voerde, de rijken bevoordeelde met forse belastingverlagingen en er nogal fundamentalistische christelijke ideeën op na hield, voelde de helft van de Amerikanen zich niet door deze president vertegenwoordigd. Het Nederlandse systeem heeft ook zijn gebreken, maar is niet slechter dan het Amerikaanse.

Maar terug naar ons koude kikkerlandje. De parade der populisten eindigt bij Geert Wilders en Thierry Baudet. Geert Wilders, met wie Spruyt in 2004 en 2005 een tijd heeft samengewerkt, presenteert zich ook als een buitenstaander, die niet met de geves-

tigde partijen wil meedoen. Niet voor niets schreef hij in 2005 een 'onafhankelijkheidsverklaring'. Wilders keert zich tegen de 'Haagse elite' en werpt zich op als de beschermers van het volk van Nederland, gepersonifieerd in Henk en Ingrid.

Zijn tegenoverhouding zorgt er bij zijn kiezers voor, dat zij geloven dat Wilders wel doet wat hij zegt, geen compromissen sluit, wel luistert naar wat de kiezer wil. Maar Wilders' tegenoverhouding is maar schijn. Als gedoogpartner was hij wel tot verregaande compromissen bereid, onder andere over de verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd. Het gaat Wilders vooral om de beeldvorming, dat hij een politicus lijkt die onafhankelijk is en opkomt voor de rechten van het volk. Wilders is een opportunistische machiavellist die net als de beruchte Paus Alexander VI uit *Il Principe* vroom wil lijken zonder het te zijn. Hij is de vleesgeworden 'verbeelding aan de macht'.

Thierry Baudet►, Neêrlands bekendste zelfbenoemde intellectueel, gaat ook voor de methode-Spruyt. Hij wil de publieke opinie beïnvloeden ten aanzien van Europa, stelt zich dreigend op en hoopt op een radicale paradigmawisseling, namelijk dat Nederland uit de Europese Unie stapt. Het mede door hem geïnitieerde Oekraïne-referendum van 6 april is hiervoor een middel.

Ten aanzien van het democratisch tekort heeft Baudet natuurlijk niet helemaal ongelijk. Het Europese Parlement heeft immers weinig macht en de Europese instellingen zijn niet erg

transparant. Baudets revolutionaire oplossing, Nederland uit de Europese Unie, zal echter voor een heleboel nieuwe problemen zorgen. Net als een invoering van het districtenstelsel is een van de EU vrijgemaakt Nederland geen verbetering ten opzichte van de huidige situatie.

Helaas pindakaas

Is het democratisch tekort onvermijdelijk? Ja, helaas pindakaas. De kloof tussen burger en politiek kan nooit helemaal overbrugd worden. Het ene kiesstelsel is niet beter dan het andere, elk heeft zijn eigen voor- en nadelen. Het is goed dat politici luisteren naar de kiezer, maar in ons coalitiesysteem is het onvermijdelijk dat er soms niet naar de wensen van de burger geluisterd wordt, vaak omdat dit gewoon niet mogelijk is.

Ten slotte, om toch maar even een open deur in te trappen, Máxima had een punt toen zij in 2007 zei dat de Nederlandse identiteit niet bestond. Het volk van Nederland, bejubeld door Van der Capellen en Fortuyn, is immers geen eenheid. We zijn allemaal individuen met verschillende

ideeën en belangen. Natuurlijk zou het mooi zijn als de wensen van de meerderheid van de bevolking vaak kunnen worden omgezet in wetgeving, maar dit zal niet altijd mogelijk zijn. Bovendien moet er rekening gehouden worden met de wensen van minderheden. Dit is niet alleen de ander, maar dat zijn wij allemaal wel eens een keertje.

Heerlijk die schandalen!

Anton van Hooff (foto zie pag 4)

Terneergeslagen stond ik april 1986 aan de verkeerde kant van de Berlijnse muur: ik zou niet meer meemaken dat dit mes door het hart van Europa verdween. Niemand vermoedde dat al drie jaar later het IJzeren Gordijn openscheurde. En ik had niet kunnen denken dat ik ooit zou trouwen met een collega classica uit de Sovjetrepubliek Letland, met wie ik Europa drie nieuwe burgers zou schenken.

Hier wird alles vertuscht

Nee, die muur zou wel blijven, verzekerden DDR-burgers ons. We spraken veel met hen bij een studiereis met studenten geschiedenis. Terwijl wij van onze kant bang waren om Oost-Duitsers door open gesprekken in de problemen te brengen, bleken zij maar heel gretig om hun gal over het bewind te spuien. Een typische gespreksgelegenheid boden de restaurants. Je mocht niet zomaar aan een tafeltje gaan zitten, welnee, een horkerige ober pootte je ergens neer waar al iemand zat. Dan moest je wel praten. De gesprekken hadden een karakteristiek verloop: ze (de partijbonzen) hadden de macht vast in handen. Het regime zou daarom niet verdwijnen. En ach, als je niet te hoge eisen aan het leven stelde en je gedeisd hield, was het niet zo slecht leven. Omdat alle inwoners – behalve in het dal van de onnozelen, Dresden – naar de West-Duitse televisie keken, beseften ze wel dat je in de Bondsrepubliek veel harder moest werken. Wij moesten ons vooral niet verkijken op het prachtige decor. *'Hier wird alles vertuscht,'* verzuchtten de toevallige gesprekspartners. Inderdaad werd alle falen verdoezeld. Het was vermakelijk om de goed-nieuws-shows te zien die voor televisiejournaal doorgingen: alle productieplannen waren weer eens ruimschoots overtroffen. Al voor ons bezoek geloofde ik niet dat de DDR het betere Duitsland was, zoals in die tijd nogal wat linkse geestverwanten vonden. Ik was van ieder geloof genezen door enkele jaren een tijdschrift van de DDR-ambassade te krijgen: een perfecte maatschappij waarin alle mensen volmaakt gelukkig waren, kon eenvoudigweg niet bestaan.

Schandaal hoort bij democratie

Toch was het voor veel mensen in Midden- en Oost-Europa schokkend toen de onthullingen loskwamen. En nog erger: de schandalen hielden niet op toen er eindelijk zo iets als democratie kwam. Het was en is ook moeilijk te accepteren dat het schan-

DINSDAG 25 JANUARI 1994 NRC HANDELSBLAD

Democratie leeft bij het schandaal

Door Anton van Hooff

daal bij de democratie hoort. Ook bij ons leiden onthullingen van ambtsmisbruik en graaizucht bij velen tot meewarige verzuchtingen over het falen van ons politieke systeem. Niet bij mij: ik geniet volop van schandalen. In eerste instantie is er natuurlijk leedvermaak over de val van de groten: als iemand wordt gelauwerd als zakenman van

het jaar, kun je er donder op zeggen dat hij enkele jaren later wordt ontmaskerd als een schurkachtige fraudeur. Niet voor niets staan de handige jongens en meisjes van de VVD bovenaan in de jaaroverzichten van schandalen die het onvolprezen *Vrij Nederland* jaarlijks publiceert. Het belangrijkste van schandalen is echter niet de *Schandenfreude* die ze ons bezorgen. Ze tonen vooral

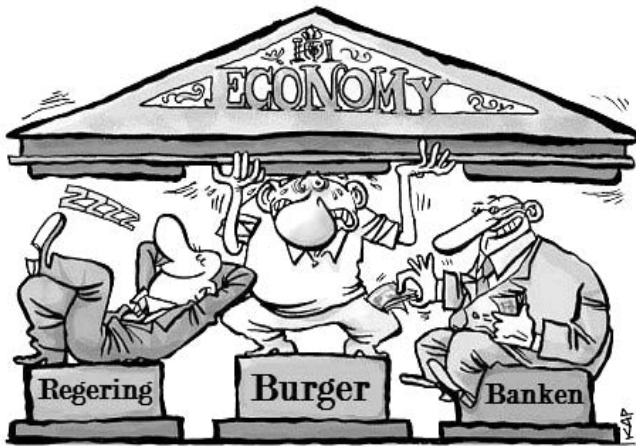
aan dat onze samenleving in staat is tot ontmaskering. Hier wordt gelukkig niet alles 'vertuscht'. Schandalen saneren; ze zorgen ervoor dat spelregels van de democratie worden aangescherpt. De superioriteit van de democratie over andere systemen zit in het ingebouwde vermogen tot hervorming. Democratie is nooit af (zoals totalitaire regimes). Discussies over verandering van procedures zijn daarom een wezenlijk onderdeel een democratisch bestel. Democratie is niet alleen een gereguleerd spel om de macht; terwijl het machtsspel wordt gespeeld, staan de spelregels voortdurend ter discussie. Echte democratie is, zoals dat tegenwoordig heet, 'een lerende organisatie'. Fouten zijn het meest leerzaam. Daarom zijn schandalen onontbeerlijk.

Schandalen testen de bolwerken

Karl Popper duidt in zijn nog steeds aanbevelenswaardige *The Open Society and Its Enemies*¹ de democratische instituties aan als bolwerken; als die solide zijn houden ze stand ook als ze door zwakke wachters worden bemand. In het eerste deel *De betovering van Plato* rekent hij radicaal af met de Griekse filosoof, die Sokrates als spreekbuis

¹ Nog in 2007 verscheen een Nederlandse vertaling: *De open samenleving en haar vijanden*, Lemniscaat, Rotterdam 2007.

gebruikt voor zijn drogredenen en totalitaire opvattingen.¹ Volgens Sokrates-Plato moeten namelijk de besten regeren. 'Dank je de koekoek,' zegt Popper. Maar wie maakt uit wie de besten zijn? Zeker die besten zelf, Plato en Sokrates dus? Nee, in een open, democratische samenleving zijn de instituties zo solide dat ze niet bezwijken, zelfs als de slechtsten regeren. En daarom zijn schandalen zo heilzaam.

Terwijl ik dit stukje schrijf, komen de eerste berichten door over de Panama Papers; dat wordt weer volop genieten.

¹ Alleen een achterhaalde opvatting kan het Humanistisch Verbond er indertijd toe gebracht hebben zijn jaarlijkse lezing naar Sokrates te noemen. En P. Cliteur is ook niet wijzer als hij een stukje in de NRC van 1 april 2016 besluit met '„Heilige Sokrates, bid voor ons”, zei Erasmus. Laten we inderdaad bidden dat dit gaat gebeuren.' Alsjeblieft niet, bespaar ons de dwangstaat van Plato's *Politeia*. En de zogeheten 'Socratische methode', in dialoog tot beter inzicht komen, werd door Sokrates allerm minst toegepast; hij lokte zijn gesprekspartner voortdurend in de fuik van zijn eigen overtuiging.

Never, ever!
Sander Brouwer

Nooit, ooit bestaat God!

behalve ik, die god is.
Iedere ochtend zie ik god in de spiegel;
onbegrijpelijk, afwezig en toch zichtbaar.

Als ik, ziet ook de mens zichzelf niet,
noch als mensheid, noch als beestheid.

Mens, god nog aan toe!

anderS B..rouwer

Schaamtevolle filosofie

Over de idiotie van
filosoof Markus Gabriel¹

Floris van den Berg (foto zie pag. 14)

Moet je je schamen voor de opvattingen van collega's? Ik ben filosoof en ik schaam mij diep voor een groot deel van de filosofie en veel filosofen. Niet alleen schaam ik me voor filosofen die slavernij, misogynie, de onderschikking van dieren, cultuurrelativisme en totalitarisme goedpraten, maar ook voor hedendaagse filosofen die duistere onzin uitkramen, zoals de Duitse filosoof Markus Gabriel ▼.

Bij wetenschap is er – idealiter – een strikte scheiding tussen wetenschap en pseudowetenschap. Bij filosofie is er geen duidelijk criterium voor wat geldt als filosofie en wat niet. Dat is zowel de kracht als de zwakte van filosofie. Filosofie kan zichzelf steeds herdefiniëren. Omdat filosofie geen vastomlijnd onderzoeksdomein heeft, is zij in staat gebleken een bron te zijn voor nieuwe wetenschapsdomeinen. Alle wetenschappen, van natuurkunde, psychologie tot kunstmatige intelligentie, zijn voortgekomen uit de *freischwebende Intelligenz* van filosofie. De zwakte van filosofie is dat het grootste deel van de filosofie intellectuele bagger dan wel regelrechte zwendel is. 90 procent van de filosofie is aperte nonsens. Een psychologische verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat mensen een behoefte hebben aan duistere teksten die een air van diepzinnigheid hebben. Dat verklaart het ongekende succes van ondoorgrondelijke filosofen als Heidegger en Derrida.

In een interview in *de Volkskrant* (d.d. 26 maart 2016) interviewt Frank Meester een nieuwe ster van de Duitse filosofie: Markus Gabriel. Met interesse las ik het interview. Die interesse sloeg echter al gauw om in ongeloof, verontwaardiging, teleurstelling, boosheid, verbazing en schaamte.

¹ Dit essay is gebaseerd op twee interviews plus wat er zoal over Gabriel op internet is te vinden. Het zou kunnen dat hij in zijn werken heel iets anders beweert en dat deze interviews geen representatief beeld van zijn denken vormen. Dat hoop ik dan voor hem. Mijn reflecties zijn gebaseerd op de twee interviews. Van een filosoof mag toch verwacht worden dat zij/hij zich helder weet uit te drukken.

In het interview analyseert Gabriel 9/11: *'Degenen die niet waren uitgenodigd, kwamen opeens langs om ons feestje te verpesten.'* Hij weet ook waar het terrorisme vandaan komt: het ligt aan ons: *'[...] wij zagen ze gewoon niet. Dat is veel erger. Dat is pure arrogantie. Daarom haatten ze ons.'* Het is vervelend dat niet duidelijk is wie die 'ze' zijn. Gabriel beweert dat de haat het gevolg is van westerse arrogantie om hen te negeren. Dat is, om eens filosofisch jargon te gebruiken, van de pot gerukt.

Borreelpraat

Gabriel heeft een afkeer van atheïsme. Zo is er de obligate sneer naar de atheïst en evolutiebioloog Richard Dawkins. *'We zien onszelf als een wetenschappelijk en technologisch ontwikkelde gemeenschap die afstand heeft gedaan van religie. De Ander beschouwen we dientengevolge als een stelletje achterlijke religieuzen.'* Het is niet duidelijk op wie Gabriel doelt. In de VS is er een behoorlijk *'stelletje achterlijke religieuzen'* waar toch een wetenschappelijke en technologische samenleving is. De uitspraak van Gabriel is een voorbeeld van borreelpraat: een boude uitspraak die niet door feiten onderbouwd wordt. Gabriel heeft gelijk dat in ieder geval de Nieuwe Atheïsten – waar ik mijzelf als auteur van *Hoe komen wij van religie af?* hopelijk bij mag scharen – vinden dat religie achterlijk is (of een beleefder woord van dezelfde strekking). De vraag is echter hoe de Ander kijkt naar de atheïsten: wat vinden orthodoxe christenen, moslims, hindoes etc. van de Ander? Tolerantie en respect zijn niet direct deugden die men bij deze religies vindt, al worden die wel met het woord beleden.

De volgende opmerking van Gabriel is krankzinnig, en ik hoop maar dat Meester het niet goed heeft opgetekend. De opvatting dat we de Ander als een stelletje achterlijke religieuzen beschouwen, uit zich volgens Gabriel hierin: *'En dat uit zich in oorlogen en vluchtelingen crises in Nederland, Duitsland en Scandinavië. De Europese relatie tot de vluchteling wordt gekleurd door onze angst voor religie.'* Ho stop: Van wáár vluchten de vluchtelingen? Van islamitische landen waar ze worden vervolgd en onderdrukt en te lijden hebben van het oorlogsgeweld. Ze vluchten naar het Westen – niet naar bijvoorbeeld Iran, of Saoedi-Arabië. In het Westen worden vele vluchtelingen opgevangen, al is er kritiek mogelijk op de manier van opvang. Een (groot) deel van deze vluchtelingen heeft andere normen en waarden, over democratie, vrouwen, homoseksualiteit etc., en dat levert spanningen op. De angst voor religieus geïnspireerde opvattingen die botsen met de gelijkheidsidealen van mensenrechten is terecht. De angst voor religie – en Gabriel bedoelt islam – is terecht. Dat ontkennen is een vorm van politiek correcte struisvogelpolitiek. Voor een politicus wellicht nog te excuseren, maar een filosoof wordt geacht kritische rationaliteit centraal te stellen.

Wereldbeeld

Maar dat is niet aan Gabriel besteed. *'[...] zolang wij religie vooral als bijgeloof zien en menen dat wij verder ontwikkeld zijn omdat we een wetenschappelijk wereldbeeld hebben, zijn wij echt degenen die blind zijn.'* Ik moet dit citaat meerdere keren lezen. Zegt hij dat echt? Meent hij werkelijk dat het wetenschappelijk wereldbeeld niet beter is dan een religieus wereldbeeld? Wat is religie dan als het geen bijgeloof

is? Het standpunt van Gabriel brengt de recalitrante anarchistische epistemologie van Paul

Feyerabend in herinnering die betoogde in zijn boek *Against Method. Outline of an Anarchist Theory of Knowledge* (1975) dat de wetenschappelijk methode niet superieur is aan bijvoorbeeld voodoo. Op Meesters vraag of het wetenschappelijk en religieuze wereldbeeld van elkaar

verschillen antwoordt Gabriel: *'In wezen niet.'*¹ Dat Gabriel het fundamentele verschil tussen een wetenschappelijk wereldbeeld gebaseerd op empirie en een religieus wereldbeeld gebaseerd op dogma's die in conflict zijn met de feiten of die niet eens bewezen kunnen worden, niet ziet, is onbegrijpelijk.

Gabriel lijkt een theoloog wanneer hij begint over dat er geen verklaring is voor de Big Bang en dat 'het geloof' in de Big Bang een sprookje is. Hij zegt het echt: *'Die eerste [wetenschappelijke] theorie lijkt alleen rationeler, maar die is wetenschappelijk niet beter bewezen. Het is een religieus wereldbeeld. [...] En nu ontdekken ze dat ze natuur zijn, want ze zijn hun brein.'* Zo, nu is er dus eindelijk een filosoof opgestaan die ons uit de droom helpt dat het wetenschappelijk wereldbeeld beter is dan het religieuze wereldbeeld. Waarom is dat dan zo erg?, vraagt Meester, Gabriel antwoordt. *'Ze willen ons doen geloven [...] dat we geen vrije wil hebben en uiteindelijk halen ze daarmee de menselijke waardigheid onderuit.'* Gabriel haalt hier echter twee soorten vragen door elkaar. Enerzijds de vraag of (en zo ja in welke mate) de mens een vrije wil heeft of is gedetermineerd door de omstandigheid. Dit is een boeiende vraag, maar het antwoord daarop is irrelevant voor de ethiek. Het maakt niet uit of een moordenaar al of niet een vrije wil had. De moordenaar dient sowieso berecht te worden, immers de rechters zijn ook gedetermineerd om te doen wat ze doen. Humanisten, die het wetenschappelijk naturalistische wereldbeeld omhelzen, zijn juist een groot voorstander van de notie van menselijke waardigheid.

Relativisme

Omdat ik niet kan geloven dat Gabriel werkelijk deze opvattingen koestert, zoek ik op internet naar meer informatie over hem. Wat ik vind, lijkt te bevestigen dat het werkelijk zo is. In een interview in *Vrij Nederland*² merkt Gabriel op dat *'De filosofie moet bijdragen aan de morele vooruitgang.'* Daar ben ik het in ieder geval mee eens.

¹ Ik doceer wetenschapsfilosofie en als dit een antwoord op het tentamen was dan had ik het afgewezen. Ik vermoed niet dat Gabriel zou slagen voor mijn BA cursus filosofie. Aan de andere kant vermoed ik dat ik het ook moeilijk zou krijgen als ik bij hem college zou volgen. Hier toont zich weer eens de moeilijkheid dat filosofie is als denken met een schot hagel: soms raak je wat, maar meestal niet. (Als dieractivist moet ik natuurlijk bezwaar maken tegen mijn eigen vergelijking. *Mea culpa*).

² Door Nynke van Verschuer, *Vrij Nederland*, 14 april 2014.

'Er zijn geen uitspraken die algemeen geldig zijn.' Aldus de stellige overtuiging van Gabriel. Echter, als die uitspraak waar is, dan is deze een contradictie. Daarnaast zijn er wel degelijk algemeen geldige uitspraken. Neem de uitspraak: 'Het doodmartelen van kinderen is slecht', zou Gabriel werkelijk beweren dat deze uitspraak niet algemeen geldig is, of in ieder geval zou moeten zijn? Filosoof Daniel Dennett claimt dat Darwinisme universeel is, zoals wiskundige principes universeel zijn, en dat overal in het universum waar zich leven voordoet de principes van de evolutie (namelijk toevallige mutatie en natuurlijke selectie) zich voordoen. Natuurkundigen zijn het erover eens dat de wetten van de zwaartekracht universeel zijn en algemeen geldig. De uitspraak dat er geen god is, is nog een voorbeeld van zo'n algemeen geldende uitspraak. Zelf maakt Gabriel even verder in het interview trouwens een algemeen geldende claim: 'Volgens mij is het de taak van de filosofie om absolute morele waarden te formuleren en te verdedigen, zoals bijvoorbeeld "Genozid is scheisse".'

De opmerkingen van Gabriel over religie raken kant nog wal. 'Religie hebben wij nodig als corrigerende factor. Niet

omdat God bestaat, maar omdat religie een bepaalde vorm van denken met zich meebrengt die we niet mogen vergeten.' Wie is Gabriel om te bepalen dat ik religie nodig heb? Ik heb helemaal geen religie nodig en de wereld zou een stuk vredelievender zijn zonder religie. De formulering 'een bepaalde vorm van denken die we niet mogen vergeten' is een duistere formulering. Waarom mogen we dat niet vergeten en wat houdt dat 'denken van religie' dan precies in? Het lijkt erop alsof Gabriel een aanhanger is van het idee dat religie een noodzakelijke psychologische en sociale rol vervult die alleen door religie vervuld kan worden. Het lijkt alsof hij nooit heeft gehoord van humanisme dat een wereldbeeld en levensbeschouwing niet gebaseerd op sprookjes of mythes.

Zijn uitspraak 'De filosofie moet bijdragen aan de morele vooruitgang' blijkt een holle frase te zijn.

Met een charlatan als Gabriel in de mediaspotlight van de filosofie, zal de filosofie in ieder geval niet meewerken de wereld beter te maken en beter te leren kennen. Een groot deel van de filosofie verkeert nog altijd in de duistere middeleeuwen. En de mensen vinden het prachtig.

Democratie volgens Van Reybrouck (2)

René van Elst (foto zie pag. 9)

Na de bespreking, eerder in deze Vrijdenker, van het Pleidooi voor populisme van David Van Reybrouck, wil ik u nu inzage geven in zijn betoog Tegen verkiezingen¹. Volgens de flaptekst zet Van Reybrouck op heldere wijze uiteen dat loting een effectieve mogelijkheid is om onze machteloos geworden democratie weer pit en vaart te geven en de burgers opnieuw te betrekken bij wat ons allen als samenleving aangaat.

De inhoudsopgave maakt al direct duidelijk dat de schrijver een analogie hanteert, waarin hij de democratie als een patiënt voorstelt; de hoofdstuktitels zijn namelijk *Symptomen*, *Diagnoses*, *Pathogenese* en *Remedies*.

Wantrouwen

Bij een mondiale enquête onder 78.000 mensen sprak 91,6 procent zich uit vóór democratie als manier om het land te besturen. En er zijn nog nooit zoveel democratieën geweest in de wereld. Desondanks bleek uit hetzelfde onderzoek, dat de roep om

sterke leiders toeneemt en dat het vertrouwen in parlementen, regeringen en vooral in politieke partijen, historisch laag is, vooral in Europa. Apathie is geen voldoende verklaring voor deze ontwikkeling; de belangstelling voor politiek neemt in deze woelige tijden alleen maar toe.

Gezag en draagvlak

Elk politiek stelsel moet een evenwicht vinden tussen efficiëntie (snel vinden van oplossingen) en legitimiteit (draagvlak onder de inwoners voor het gezag en de oplossingen). Democratie is – Van Reybrouck ► zegt het zonder de gebruikelijke verwijzing naar Churchill² – de minst slechte van alle regeringsvormen, en wel omdat zij aan beide criteria tegemoet probeert te komen. Met wat schipperen lukte dat over het algemeen wel, maar nu is er een legitimiteitscrisis tegelijk met een efficiëntiecrisis. Voor het eerste spreekt, dat men steeds minder naar de stembus gaat, steeds grilliger stemt en

steeds minder lid is van een politieke partij. De efficiëntiecrisis houdt in dat krachtadig besturen steeds lastiger wordt: het formatieberaad duurt steeds langer; regeringspartijen worden steeds harder 'afgestraft', zodat aan de kant blijven staan rationeler is, en

besturen gaat steeds trager.

Nationale overheden zijn gebonden aan tientallen lokale en supranationale spelers. Daardoor komen grote infrastructurele werken slecht vooruit en kunnen allerlei grote uitdagingen (denk aan klimaat, bankencrisis, migratie etc.) niet meer adequaat worden aangepakt. Machteloosheid alom dus. Het gevolg is dat

incidenten en trivialiteiten veel aandacht krijgen, aangewakkerd door het commerciële mediabestel dat aan de politici graag de gelegenheid geeft om te scoren. De waan van de dag regeert; verkiezingskoorts wordt een chronische aandoening. De rekrutering van nieuwe, gedreven, mensen voor het parlement wordt lastiger. Alles bij

elkaar nemend spreekt Van Reybrouck van een *Democratisch Vermoeidheidssyndroom* (DV-syndroom).

Verklaringen

De auteur onderscheidt vier visies op dit syndroom:

1. De populistische: "Het ligt aan de politici, die baantjesjagers, profiteurs, een van het volk vervreemde kaste zijn." De populisten zien een *volksere* volksvertegenwoordiging als remedie, maar kunnen geen reële oplossing bieden.
2. De technocratische: "Het ligt aan het gebrek aan deskundigheid bij de volksvertegenwoordigers; laat het behartigen van de publieke zaak maar over aan experts, die zich geen zorgen hoeven te maken over verkiezingen. Ideologische verschillen doen er niet veel meer toe." Op termijn is zo'n bewind niet houdbaar; morele keuzes vragen uiteindelijk om overleg met de samenleving.
3. De direct-democratische / antiparlementaire: "Het ligt aan de *representatieve* democratie." Onvrede daarmee lag aan de basis van met name de Occupy Wall Street-beweging, die zich richtte op directe, transparante, participatieve, consensus-gerichte democratie. Maar het was een zwak alternatief.

4. Een nieuwe diagnose: "Het ligt aan de *electoraal*-representatieve democratie." Dit vereist een ingrijpende verandering.

'Postdemocratie'

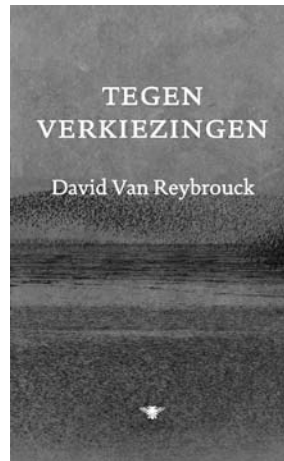
Wij hebben een geloof dat democratie niet zonder verkiezingen, zonder stembusgang, kan. Nu hebben verkiezingen in de voorbije twee eeuwen ook behoorlijk gewerkt. De vroegere, op eensgezindheid gerichte, burgerlijke democratie is echter veranderd in wedijver tussen belangengroeperingen.

Aan de desondanks redelijke stabiliteit kwam in de jaren '80 en '90 een eind door het neoliberalisme, gericht op vergroting van de private sector. Er vond een explosie van commerciële media plaats, het georganiseerde middenveld van kanaliserende instanties (sociale partners, ziekenfondsen etc.) verloor terrein, de burger werd consument en verkiezingen werden een fel 'gemediatiseerde' strijd om zijn gunst. De partijen komen alleen nog eens in de vier jaar bij de kiezers 'wat legitimiteit tanken'.

Als nieuwtje zijn de sociale media er bij gekomen met hun heel eigen dynamiek: de burger kan op het politieke gebeuren reageren en anderen mobiliseren. Dat doet het stelsel nog meer in zijn voegen kraken. Door de collectieve hysterie van commerciële media, sociale media en politieke partijen is de verkiezingskoorts permanent geworden en zowel efficiëntie als legitimiteit hebben daaronder te lijden.

Terug in de tijd

Verkiezingen, als uitvinding uit de late 18^e eeuw, zijn een te primitieve methode om de volkswil te leren kennen in de geschetste huidige situatie, aldus Van Reybrouck. Reden voor hem om terug te grijpen op de historie. In het oude Athene participeerden de burgers (exclusief vrouwen, vreemdelingen, minderjarigen en slaven) op directe wijze. Sommige dingen werden beslist door honderden of zelfs duizenden burgers. De meeste functies werden door loting toegewezen; dat sloot omkoping (zoals in Rome) uit. Functies waren eenjarig en men was in de regel niet herkiesbaar. Door grote participatie, snelle roulering en loting werd de bestuurlijke macht billijk verdeeld en de gelijkheid bevorderd. De meerderheid van de burgers boven de 30 heeft ooit in de Raad van 500 (foto: de vergaderruimte ►) gezeten. De Volksrechtbank lootte elke ochtend honderden juryleden uit een pool van zesduizend burgers. Alleen voor de hoogste militaire en financiële functies werden verkiezingen gebruikt; herkiezen van competent gebleken personen was daarvoor wel mogelijk. Vrijheid

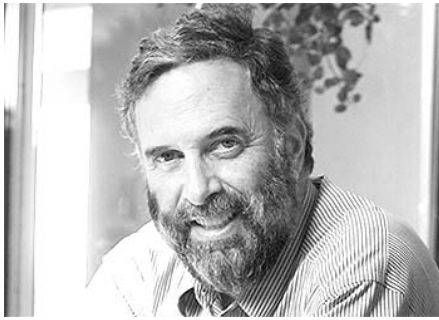
werd gezien als een evenwicht tussen regeren en geregeerd worden. Het was een niet-electorale, aleatorische³, representatieve democratie. Her en der tijdens de oudheid en de renaissance heeft loting, in combinatie met voordracht-, voorselectie- en verkiezingsprocedures, een belangrijke rol gespeeld, bijvoorbeeld in Venetië en Florence. De historie leert dat procedu-

res met loting doorgaans voor minder conflicten en voor grotere betrokkenheid van de burgers zorgden en dat staten die loting gebruikten, vaak eeuwen van politieke stabiliteit kenden.

Verkiezingen

Na de Amerikaanse en Franse revolutie is de loting echter helemaal uit het beeld verdwenen. Er waren natuurlijk praktische bezwaren (grote landen met moeizame communicatie en lange reistijden, ontoereikende bevolkingsregisters), maar het is duidelijk dat men er gewoon geen zin had. De nieuwe elite dacht aristocratisch en zag zich primair als republikein; zij had de volkssouvereiniteit hoog in haar vaandel, maar met een nogal elitaire opvatting van dat volk. Verkiezingen moesten ervoor zorgen dat de macht zou berusten bij de besten, de 'natuurlijke aristocraten'. Het volk mocht alleen praten en handelen via zijn vertegenwoordigers. De *erfelijke* aristocratie werd vervangen door een *gekozen* aristocratie. Verkiezingen waren dus niet als democratisch instrument bedoeld en loting is uitgesloten (behalve hier en daar voor de juryrechtspraak). Niettemin heeft een democratisering plaatsgevonden, samenhangend met een eeuwenomspannende ontwikkeling naar meer gelijkheid. De grondwet van het in 1830 onafhankelijk geworden België, met zijn systeem van *checks and*

balances, is een blauwdruk geworden van het electoraal-representatieve model. Maar slechts één op de 95 Belgen mocht stemmen. Van toen af werd de strijd voor meer democratie een strijd voor meer stemrecht, ook in de vele landen die het Belgische voorbeeld volgden. Universeel en gelijkwaardig stemrecht voor volwassenen wordt nu als de basis van de democratie beschouwd. Maar er is een oligarchisch onderscheid blijven bestaan tussen bestuurders en bestuurden, tussen overheid en onderdanen. Het DV-syndroom is een voor de hand liggend gevolg hiervan, vindt Van Reybrouck.

Revival van loting

Na een artikel van ▲ Fishkin uit 1988⁴ kwam de term *deliberatieve democratie* (DD) in zwang voor een stelsel waarin burgers niet alleen stemmen, maar ook onderwerpen bespreken met elkaar en met experts. Fishkin pleitte voor openbare beraadslagingen, met gelote deelnemers die een vergoeding krijgen. Een door hem opgezette proef werd een succes; in een goede groepsfeer waren de betrokken burgers competent geworden, genuanceerder gaan denken en hadden ze meer oog gekregen voor de complexiteit van de politieke besluitvorming. Serieuze wetenschappers betwijfelen volgens Van Reybrouck intussen niet meer dat DD een impuls kan geven aan ons verziekte stelsel. In allerlei landen zijn er goede resultaten mee geboekt, vooral op stedelijk niveau. Recruitering via loting is omslachtiger en kostbaarder dan via zelfaanmelding, maar zorgt voor meer diversiteit en legitimiteit. Lotelingen zijn niet noodzakelijkerwijs geïnteresseerd. Daarom wordt gewerkt met combinaties van loting en zelfselectie.

Praktijkvoorbeelden

De auteur besteedt aandacht aan een aantal inspraakprocessen die in ver-

schillende landen zijn georganiseerd in de periode 2004-2013 en die zich met belangrijke zaken bezighielden, namelijk hervorming van de kieswet of zelfs van de grondwet. In drie nader bekeken projecten werd gewerkt met een systeem van loting uit willekeurige burgers, vervolgens zelfselectie na een informatievergadering en dan opnieuw loting, waarbij naar een evenwichtige verdeling van leeftijd, geslacht etc. werd gestreefd. De rapporten laten een zeer genuanceerde benadering in het overleg zien. Maar... daadwerkelijke invloed op het beleid kwam er niet uit voort. Daarbij speelde onder meer, dat de burgers die er uiteindelijk in referenda over stemden, de beraadslagingen niet hadden bijgewoond en dat de politieke partijen er belang bij hadden om de voorstellen te negeren. De vraag is of referenda wel geschikt zijn om een besluit te vellen over ingewikkelde dossiers, schrijft Van Reybrouck (een weer actueel geworden vraag!). Bij een referendum spreekt vaak het onderbuikgevoel, maar bij deliberatie spreekt een verlichte en geïnformeerde publieke opinie. Een probleem is dan echter het naar buiten komen met de resultaten; pers en politiek stellen zich vaak schamper op. Politici hebben de neiging om te denken dat de burgerbevolking er minder hooggestemde waarden op na houdt dan zij zelf⁵ en voor de pers is het deliberatieproces te traag en oninteressant, zonder bekende personen.

Toekomst

Diverse auteurs hebben er intussen voor gepleit om loting te verankeren in de democratie; de meesten stelden voor om een van de wetgevende organen door loting te laten samenstellen. Een via loting samengesteld parlement kan de democratie legitimeren en efficiënter maken, is de gedachte, zonder partijpolitiek getouwtrek, electorale spelletjes, media-veldslagen etc.. Van Reybrouck bespreekt vijf belangrijke voorstellen. Die zijn interessant, maar kunnen hier niet kort worden weergegeven. De Amerikaanse onderzoeker Terry Bouricius►⁶

heeft de praktische haalbaarheid van de voorstellen onderzocht. Kan een gelote Kamer de democratie werkelijk nieuwe impulsen geven? Hoeveel mensen kunnen en willen hun werk enige jaren in de steek laten om aan wetsteksten te prutsen? Zal het toch niet weer een zaak van hoogopgeleide mannen worden? Bouricius merkt op dat loting in Athene voor een hele reeks instellingen werd gebruikt, waarmee een systeem van *checks and balances* in het leven werd gehouden. Daardoor werd de burgerbevolking goed gerepresenteerd en corruptie en machtsconcentraties maakten weinig kans. Volgens Bouricius zijn er zes verschillende organen nodig in een soort zelflerend en zelfcorrigerend, puur op loting berustend, stelsel en moet het wetgevingswerk in fasen worden opgesplitst. Dit om tegenstrijdige belangen met elkaar te verzoenen, in de wetenschap dat er geen ideale vorm van beraadslaging is en geen ideale manier om de groepen samen te stellen.

Voor details moet ik u verwijzen naar het boek of naar het (Engelstalige) artikel van Bouricius, genoemd in noot 7, dat u via Google als pdf op het internet kunt vinden. Van Reybrouck vindt het een bijzonder inspirerend voorstel, dat goed rekening houdt met de bekende valkuilen en dat het oude ideaal van afwisselend regeren en geregeerd worden terugbrengt. Maar de overgang van het huidige naar zo'n nieuw systeem is geen eenvoudige zaak.

Een Nieuwe Kamer

Van Reybrouck meent dat de tijd wel rijp is om een gekozen Kamer van een twee-kamerstelsel te vervangen. Loting is geen wondermiddel, maar opent wel perspectief op minder corruptierisico, minder verkiezingskoorts, meer aandacht voor het algemeen belang. Het bezwaar dat men het meeste hoort, betreft de (vermeende) incompetentie van niet-gekozenen. Maar iedereen is de expert

van zijn eigen leven; loting geeft een betere dwarsdoorsnede van de samenleving. Net als gekozenen (die ook niet altijd veel expertise hebben) staan de lotelingen er niet alleen voor, er zijn medewerkers, studiediensten, uit te nodigen experts etc. En zonder verkiezingsdruk kunnen ze zich full-time wijden aan het werk. Een gelote en een gekozen kamer kunnen elkaar corrigeren in dit *bi-representatief model*, dat op dit ogenblik de beste remedie is voor het DV-syndroom. Afstand en wantrouwen tussen bestuurden en bestuurders nemen hierdoor af. Burgers ontdekken de complexiteit van het politiek handelen. Het draagvlak voor de wetgeving neemt toe. Het is populistisch zonder de gevaarlijke illusie van een onverdeeld volk. Het waardeert technische expertise zonder aan technocraten het laatste woord te geven. Het herwaardeert het beste van de klassieke representatieve democratie.

De transitie zou uit moeten gaan van Europa met stimulansen voor pilotprojecten. De beste kans maakt het stelsel volgens de auteur in de recent hervormde Belgische senaat. "Waar wachten we op?" vraagt hij aan het slot.

Een aantal opmerkingen

- Het eerder besproken *Pleidooi voor populisme* noemde ik een goed betoog, dat uiteindelijk een fundament voor een luchtkasteel, een pleidooi voor een gedroomd populisme, bleek te zijn. Ook in *Tegen verkiezingen* zien wij een goed betoog, maar in dit geval spreek ik niet van een luchtkasteel, al zal niet iedereen zo hoge verwachtingen hebben van een lotingsdemocratie als de auteur. Je zou kunnen zeggen dat Van Reybrouck tot op zekere hoogte goede sier maakt met het werk van Bouricius, maar het gebeurt natuurlijk vaak dat een auteur de vondst van een ander overneemt/ondersteunt.
- Het zal duidelijk zijn dat een lotingsdemocratie nooit een afdoende remedie kan zijn voor alle problemen waar de democratie van tegenwoordig mee kampt. Van Reybrouck zegt terecht dat het geen wondermiddel is. Er zijn problemen (zoals het probleem dat nationale overheden gebonden zijn aan vele lokale en supranationale spelers, of

het feit dat veel bevoegdheden aan experts in handen zijn gegeven) waar je op deze manier niets aan doet. Van Reybrouck noemt pluspunten van loting, die mij zeker aanspreken, maar van de positieve effecten zal weinig te merken zijn in een stelsel met een gelote naast een gekozen Kamer.

- Het oude ideaal van regeren en geregeerd worden is ook in het voorstel van Bouricius een holle frase. Zelfs als er zes gelote organen voor wetgeving en zelfregulering zijn, zal maar een miniem percentage van de burgerij daar ooit zitting in krijgen. En bedenk wel: er zijn dan geen verkiezingen en voor politieke partijen is er dan eigenlijk ook geen plaats. Je kunt je voorstellen dat ze lobby-clubs worden, die gaan proberen de lotelingen van hun gelijk te overtuigen.
- Stel je voor dat een gebouw vol lotelingen en experts op een kalme manier wetten uitspuugt, zonder mediacircus, zonder strijd tussen partijen, zonder verkiezingen en verkiezingskoorts, wat is er voor de burger dan nog interessant aan? Natuurlijk kan een en ander via websites transparant gemaakt worden, maar geen mens kan alle wetgevingsactiviteit volgen. Het gaat dan immers niet alleen om een wijziging van grondwet of kiesmethode, maar in principe om alle wetgeving. Overigens is allerlei wetgeving zo technisch (met formules en al) dat je daar specialisten voor nodig hebt.
- Het parlement zoals het is, heeft een controlerende taak; het kan wel met wetsvoorstellen komen, maar de normale gang van zaken is dat het kabinet daarmee komt, op basis van door de ministeries gedaan werk. Als er geen gekozen parlement meer is, waar komen de ministers dan vandaan? En als je geen ministers en premier meer hebt, wie vertegenwoordigt een land dan in het buitenland en in internationale organisaties?
- Nu zijn het de partijen die de wil van hun volksdeel onder woorden (proberen te) brengen en – hoe gebrekkig ook – voeling houden met hun kiezers; maar wat blijft daarvan over in het stelsel Bouricius? Weer iets uit het 'middenveld' dat wegvalt?

- Wat tenslotte de lotelingen betreft... Bouricius stelt terecht de vraag wie je zo gek krijgt (mijn woorden) om enkele jaren aan wetgeving te gaan prutsen en daarvoor zijn carrière in de waagschaal te zetten. Studenten en AOW'ers zullen wel geïnteresseerd zijn in het royale honorarium... Niet dat het voor de huidige parlementariërs heel anders is, maar die hebben zich ooit gemotiveerd in de politiek gestort, naast hun werk of als 'vrijgestelden'; ze staan er anders in, ze hebben de steun van hun partij en als ze zich wat op de voorgrond weten te dringen, verwerven ze landelijke bekendheid, die in hun verdere leven goed van pas kan komen.
- Het boek is rijkelijk voorzien van nuttige noten.
- *Mijn slotwoord: Ik ben benieuwd!*

¹ *Tegen verkiezingen* (2013), 176 pagina's inclusief noten en bibliografie, De Bezige Bij, ISBN 978 90 234 7833 1; gelezen als e-book; daardoor zijn in deze bespreking geen goede paginaverwijzingen mogelijk.

² Churchill sprak hierover in het Lagerhuis op 11 november 1947. Uit *Churchill by Himself*, p. 574: *Many forms of Government have been tried, and will be tried in this world of sin and woe. No one pretends that democracy is perfect or all-wise. Indeed it has been said that democracy is the worst form of Government except for all those other forms that have been tried from time to time...* (Geciteerd door Richard M. Langworth, Churchill-historicus).

³ Van *alea*, Latijn voor dobbelsteen.

⁴ James S. Fishkin, augustus 1988, *The Case for a National Caucus: Taking Democracy Seriously* in het tijdschrift *Atlantic Monthly*.

⁵ Peter Kanne, *Gedooogdemocratie*, 2011

⁶ Terrill Bouricius, *Democracy Through Multi-Body Sortition: Athenian Lessons for the Modern Day* in het *Journal of Public Deliberation*, 2013.

Brief over het homohuwelijk (2)

Floris van den Berg (foto zie pag. 14)

Beste H.,

Afrikaanse landen moeten stoppen met homo's, lesbiennes en biseksuelen als tweederangsburgers of zelfs als criminelen te behandelen. VN-secretaaris-generaal Ban Ki-moon.

De magnolia's staan bijna in bloei en ik zag de eerste hommels van het jaar. Het voorjaar kondigt zich aan. Jouw nieuwe brief zet aan tot het doordenken van mijn liberale opvattingen over het huwelijk. Over homoseksualiteit zijn wij het fundamenteel oneens. Je schrijft over de priester Antoine Bodar►, 'die zijn homoseksualiteit zelf als een afwijking ziet, een soort handicap, zoals er wel meer lichamelijke afwijkingen zijn,' dat je dat met hem eens bent. Nu klopt het dat homoseksualiteit een afwijking is; het is een afwijking van de meerderheid die heteroseksueel is. Zoals ook linkshandigheid een afwijking is van de meerderheid die rechtshandig is. Maar is linkshandigheid een handicap? In een wereld die is toegerust voor rechtshandigheid, zijn linkshandigen soms wat achtergesteld. Zo zijn scharen standaard voor rechtshandigen. Ik zie mijn linkshandigheid doorgaans niet als een handicap. Dat Bodar – bij wie ik vóór zijn priesterschap college heb gelopen in Leiden over theoretische kunstgeschiedenis – er een sadomasochistische opvatting op nahoudt door als homoseksueel te kiezen voor een club die meent dat je homoseksualiteit moet onderdrukken, moet hij zelf weten. Hij leeft in een samenleving waarin hij er zelf voor mag kiezen zijn geaardheid ofwel openlijk te beleven dan wel die te onderdrukken. In vrijheid kiezen voor onvrijheid is me dunkt een vorm van SM. Gerard Reve► daarentegen kon zijn katholicisme prima verenigen met zijn homoseksualiteit. Reve zag zijn homoseksualiteit helemaal niet als een handicap; hij vierde zijn homoseksualiteit. Waarom zie jij homoseksualiteit als een handicap? De meeste homoseksuelen zullen hun seksuele geaardheid niet als een handicap zien; zij hebben alleen last van een gebrek aan sociale acceptatie. Ik begrijp niet waarom je je druk maakt over de seksuele geaardheid van anderen en dat je hen tot tweederangs burgers wilt maken door discriminatie door hen het recht op te trouwen te ontfangen. Voor pedofilie ligt dat anders. Daar is er een slachtoffer, dat wil zeggen een minderjarige die in een ongelijke machtsrelatie staat met een volwassene. Pedofilie is, net als homo- en heteroseksualiteit, aangeboren en dat is inderdaad een handicap. Pedofielen mogen namelijk niet aan hun seksuele verlan-

gens toegeven omdat ze daar anderen mee schaden. Ik ben er een voorstander van pedofielen psychische hulp te verlenen om om te kunnen gaan met hun geaardheid zonder anderen schade te berokkenen.

In het aprilnummer mocht u meelesen in een brief van Floris van den Berg aan mevr. H., waarin hij reageerde op een brief van haar inzake het homohuwelijk. Thans drukken we zijn reactie op haar vervolgbrief af. - Redactie

Je betoogt dat het huwelijk 'altijd en wereldwijd bestemd is geweest voor de verbintenis tussen een man en een vrouw' en dat het daarom niet opgerekt zou moeten worden voor personen van hetzelfde geslacht. Deze redenering is een drogreden (*ad antiquitatem*). Uit het feit dat iets al heel lang het geval is, kan niet worden afgeleid dat het dan ook goed is. Slavernij heeft millennia

lang bestaan en toch is dat geen reden om aan te nemen dat slavernij daarom moreel gerechtvaardigd is. Vrouwen hebben pas zo'n honderd jaar stemrecht, al die eeuwen daarvoor niet. Toch denk ik niet dat veel mensen stellen dat het niet hebben van stemrecht van vrouwen goed is. Ethiek gaat over het moreel bevragen van alle tradities en gebruiken, onafhankelijk of de meerderheid erachter staat en onafhankelijk hoe oud dat gebruik is.

Het andere tegenargument dat je te berde brengt, is dat volgens jou homoseksualiteit niet natuurlijk is, omdat het in de evolutie gaat over voortplanting. Dit is een combinatie van een fout en een drogreden ineen. De denkfout is dat homoseksuelen zich niet kunnen voortplanten, want dat kunnen zij wel en er zijn allerlei constructies denkbaar om dat vorm te geven. De drogreden is de naturalistische drogreden. Die leidt ten onrechte uit het feit dat iets natuurlijk is, af dat het daarmee ook goed is. De evolutie is amoraal – er zit geen moraal in evolutie. Evolutie is blind, doelloos en zinloos. De mens is niet het doel is van evolutie, zoals veel gelovigen menen. Voortplanting is ook geen doel van evolutie. Nee, er is helemaal geen doel.

Je schrijft nogal dramatisch: 'De overheid moet door wetgeving bewaken, wat de mensheid collectief in zijn voortbestaan dient.' De bevolking zal heus niet drastisch afnemen door het legaliseren van het homohuwelijk. Er zijn trouwens mensen die onvruchtbaar zijn, wat zou de overheid dan met hen moeten doen volgens jou? Het door jou geopperde perspectief riekt naar een door de overheid gestimuleerd fokprogramma. Het voortbestaan van de mensheid is geen doel op zichzelf. 'De Nederlandse

overheid is in haar gelijkheidsprincipe te ver doorgeschoten,' schrijf je. Dat is een standpunt dat alleen vanuit paternalistisch standpunt begrepen kan worden en je zegt zelf dat je niet voor paternalisme bent. Het is een emotionele uitroep die inhoudelijk een onterechte claim is. Wat is volgens jou het criterium voor 'doorgeschoten vrijheid'? Het liberale criterium is dat alleen wanneer er sprake is van schade aan anderen de vrijheid ingeperkt mag worden. Bij het homohuwelijk is er overduidelijk geen schade aan derden. Dat betekent dat vanuit liberaal perspectief het homohuwelijk gelegaliseerd dient te zijn. Wat gelukkig het geval is, in Nederland althans. Aan de andere kant, er zijn voorbeelden te noemen waar de huidige Nederlandse wetgeving tekortschiet in het gelijkheidsprincipe. Als voorbeeld noem ik het toestaan van niet medische jongensbesnijdenis, zoals voorkomt bij joden en moslims. Blijkbaar zijn in Nederland niet alle kinderen gelijk, want als je als jongen de pech hebt dat jouw ouders islamitisch of joods zijn, dan mogen jouw ouders je voor je leven lang mutileren.

Het laatste argument dat je aanvoert is interessant. Je vraagt je af of andere samenlevingsvormen, zoals groepen, ook niet de status van het huwelijk zouden moeten kunnen krijgen. Thans is het zo – in Nederland althans – dat een huwelijk alleen tussen twee personen kan plaatsvinden. Als liberaal vind ik het prima als mensen ervoor kiezen hun leven in een groep of commune te leven, zolang het maar gaat om volledige vrije keuze en de mogelijkheid om er gemakkelijk weer uit te stappen. Hoewel ik geneigd ben om inderdaad het huwelijk helemaal open te gooien, dus ook voor meer dan twee personen, zie ik twee bezwaren: een van juridische en een van praktische aard. Het is de vraag of zaken als erfenis, belastingvoordelen, hypotheek, voogdij over kinderen goed, duidelijk en rechtvaardig juridisch geregeld kunnen worden. Mocht dit allemaal geen probleem zijn, dan vervalt dit bewaar. Mijn tweede bezwaar is dat de meest voorkomende huwelijks-

vorm met meerdere personen één man met meerdere vrouwen is (polygamie) en dat dikwijls de positie van die vrouwen niet benijdenswaardig is en er geen sprake is van vrije keuze van de betrokken vrouwen. Er is geen gelijkwaardigheid van alle betrokkenen. De problemen die rijzen bij de mogelijkheid van een huwelijk bij meer dan twee personen zijn van andere aard dan in het geval van twee volwassenen die uit vrije wil met elkaar willen trouwen, onafhankelijk van de sekse van de betrokkenen. Aan de ene kant wil jij homohuwelijken niet toestaan, omdat die niet tot voortplanting leiden, maar aan de andere kant wil je polygame huwelijken ook niet toestaan, terwijl die juist tot een enorme voortplanting (kunnen) leiden. Hieruit blijkt dat het argument inconsistent is.

De verruiming van het huwelijk naar twee personen van het gelijke geslacht is morele vooruitgang omdat het meer vrijheid biedt aan individuen dan zonder deze legalisering. Mijn hoop is dat homoseksualiteit – wereldwijd! – net zo gezien wordt als linkshandigheid anno nu in Nederland: volkomen geaccepteerd; het doet er niet toe; iedereen moet het zelf weten.

Met hartelijke groeten, Floris.

Leken in de rechtspraak! Nederland is een democratische spookrijder

Anton van Hooff (foto zie pag. 4)

Een oude mop: op de autoradio hoort iemand de waarschuwing dat op zijn traject een spookrijder is gesignaleerd. 'Wat, één spookrijder? Ik zie er wel honderd.' Zo gedraagt Nederland zich ook op de democratische snelweg: alle democratieën ter wereld laten leken (mede) recht spreken, maar ons land weet het beter; het zweert bij beroepsrechters. Eerlijk gezegd is er nog één staat die het ook houdt bij professionele kadi's: het Groothertogdom Luxemburg. Zou dit democratische manco iets te maken hebben met het gemeenschappelijk verleden als Oranjermonarchie?

Lekenrechtspraak wereldwijd

Bij lekenrechters denkt iedereen meteen aan de Angelsaksische jury's die voor zoveel drama in televisiefilms zorgen. Maar we hoeven maar even de zuidergrens over te wippen: daar wordt het Hof van Assisen gevormd uit leken die uit de burgerlijst door loting zijn aangewezen. Dat hof spreekt een onherroepelijk schuldig of onschuldig uit; in het

geval van 'schuldig' bepaalt de beroepsrechter vervolgens de passende strafmaat. Zo ging het bijvoorbeeld in de zaak Marc Dutroux. 'Ja, maar dat Belgische instituut volgt slaafs het Franse systeem dat teruggaat op de revolutionaire mythe dat het volk altijd gelijk heeft.' Laten we dan de blik naar het oosten wenden. In Duitsland fungeerden in 2015 meer dan 60.000 burgers als toegevoegde rechters. Zij worden Schöffen (schepenen) genoemd. Hun ambtstijd is vijf jaar. Hun deelname aan de rechtspraak is bedoeld om bij de burgers het vertrouwen in de justitie versterken. Bovendien verwacht men dat een Schöffe de beroepsrechters zal dwingen gewone-mensentaal te gebruiken. Zelfs Japan heeft in een democratische inhaalslag in 2004 de lekenrechter ingevoerd, maar Nederland weet natuurlijk beter.

Duitse beroepsrechter met Schöffen

Zo oud als de eerste democratie

Nederland meent ook wijzer te kunnen zijn dan de eerste democratie ter wereld, die van het oude Athene. Daar bepaalde al in 594 vC de hervormer Solon dat alle burgers, ook die zonder vermogen, het recht hadden deel uit te maken van de volksrechtbank, de *Hēliaia*. In hoeverre keuterboeren, ambachtslieden en losse arbeiders

gebruik maakten van dat recht, is maar de vraag; zij konden het zich moeilijk veroorloven om een dag arbeid of inkomen te missen. Niet voor niets perfectioneerde Perikles omstreeks 450 het democratisch bestel door een presentiegeld in te voeren, ter hoogte van een normaal dagloon.

Door loting werden 6000 burgers jaarlijks als potentiële rechters aangewezen. Op gerechtsdagen konden die zich met hun rechterplaatjes melden bij het rechtsgebouw aan de agora. Ter plaatse werden zij dan – weer door loting – toegewezen aan een van de hoven. Ieder hof bestond uit honderden leden zodat het voor de partijen praktisch onmogelijk was tevoren onderhandse afspraken te maken. In het proces tegen Sokrates van 399 vC werden 501 stemmen uitgebracht, 280 voor schuldig, 221 voor vrij-spraak. Iedere rechter had zelf zijn oordeel moeten bepalen, want er was – anders dan bij de Angelsaksische jury's – geen mogelijkheid tot onderling overleg. Het was dus zaak aandachtig naar de pleidooien van de aanklager en de beklaagde te luisteren. Een waterklok hield de spreektijd voor beide partijen gelijk. Na repliek en dupliek werd direct tot stemming overgegaan door middel van de twee stem-schijven die ieder rechter had gekregen. Die met de doorboorde as stond voor schuldig, de massieve kern betekende onschuldig. Die schijven

NRC 27 april 1993

Een Belgische Assisen-jury

werden gedeponereerd in een van de twee amforen, een voor de geldige stemmen, de ander voor de niet tellende. Ze waren met een korf afgedekt zodat met niet kon zien in welk vat een rechter zijn stamschijf liet vallen. Als iedereen langs de amforen was geweest, werden de schijven gesorteerd. Planken met rijen gleuven maakten een snelle telling mogelijk. Met een pin kon men vaststellen dat in de bak schuldig echt alleen schrijven met een holle as zaten. De Atheense lotings- en stemmachines getuigen van het democratisch vernuft.

Maar Sokrates dan?

Maar bewijst het doodvonnis dat over Sokrates werd uitgesproken nu juist niet dat een volksgericht zich vooral door emoties laat leiden? Beroepsrechters zouden veel nuchterder en dus objectiever zijn, wordt beweerd. De aanklacht dat hij de jeugd had bedorven en zich niet hield aan de goden van de gemeenschap lijkt een stok te zijn geweest om een lastige hond te slaan. I.F. Stone (1907-1989), de onderzoeksjournalist die decennia het eenmanstijdschrift *I.F. Stone's Weekly*,

Pleidooi voor leken- en telerechtbank

Door Anton van Hooff

De klas is een volmaakte microkosmos. Beter dan welke responsiegroep ook maken leerlingen duidelijk hoe de wereld in elkaar zit. Wat is voor hen rechtspraak? Wel, wat de televisie in Amerikaanse series laat zien. Toen ik jaren geleden in een brugklas mijn discipelen rechtbankje liet spelen, was het 'objection, your honour' niet van de lucht. En er moest natuurlijk een bonte jury komen, die zich dramatisch terugtrok voor beëdiging.

Deze onderwijservaring werd weer levend toen ik in NRC Handelsblad van 10 april las dat dr. J.J.M. van Dijk, directeur criminaliteitspreventie van het ministerie van justitie, pleit voor meer aandacht voor de requisitoren van officieren van justitie. De ferme taal die zij tegen de beklaagden uitslaan, hoort niet achter gecapitonneerde deuren te blijven. Bioscoopfilms en lokale televisie moeten de burger het gevoel geven dat de officier voor hen opkomt: 'Het is psychologisch goed als je laat zien dat het openbaar ministerie krachtig optreedt'. Op zichzelf is het bevorderen

van grotere vertrouwdsheid met het eigen rechtssysteem een goede zaak. Alleen schuilt in Van Dijk's pleidooi een adder onder het gras. Het gaat Van Dijk niet om – zoals de kop zegt – 'Rechtbank vaker op televisie', maar om het populariseren van de openbare aanklagers. Principieel zijn er ernstige bezwaren aan te voeren tegen een dergelijke bevoordeling van een partij in het proces.

Voor de verankering van het besef dat er namens de gemeenschap recht wordt gedaan, zijn eerlijker methoden te bedenken. Televisie kan haar rol spelen, maar (evenwichtige) publiciteit is geen panacee voor de vervreemding. Beter zou het zijn als iedere Nederlander de kans loopt rechter te zijn. Is er een betere les in rechtsbesef denkbaar? De ons omringende buitenlanden kennen alle de inschakeling van leken als toegevoegde rechter of jurylid.

Welk recht heeft een rechtssysteem om eigenwijs te zijn en te beweren dat beroepsrechters een beter oordeel hebben? Recente onderzoeken zijn tot de verrassende conclusie gekomen dat de rechtspersonen mensen zijn. Waarom zouden wij aan hen exclusief de fundamentele publieke taak van rechtspleging overlaten? Natuurlijk is deskundigheid van belang. Juridische beroepsrechters hebben een taak in het documenteren en instrueren van lekenrechters.

De inhoud van het tegenpleidooi is voorspelbaar: moet 'geunsdenes Volksempfinden' de plaats innemen van de expertise? Deze lijn van argumentatie diskwalificeert de rechtssystemen van België en Groot-Brittannië. Ook schrijnende gevallen van (volks)

rechterlijke dwalingen plegen te worden aangevoerd tegen de inschakeling van burgers. De klassiek gevormde jurist zal mij het proces Sokrates tegenwerpen.

Enkele weken geleden waren we op de plaats waar de massademocratie voor het eerst werd beproefd (en ook haar missers maakte). Met de studenten klasieken bezochten we het museum van de Atheense agora, waar allerlei attributen worden bewaard die te maken hebben met het functioneren van de volksrechtbank: lotingsmachines zorgden voor een willekeurige samenstelling van de rechtbank. De leden van deze *heliaia* werden pas op de ochtend van het proces aangewezen. De *panels* waren omvangrijk, omdat de Atheners uitgingen van het gezonde wantrouwen dat

iedereen corrupt was: bij een jury van honderden leden werd omkerij echter te begroetelijk. Nadat de pleidooien over en weer waren gehoord, deed de *heliaia* direct uitspraak, zonder in conclaaf te gaan. Iedere heliast kreeg twee ronde schijven, een met een massieve, de andere met een holle as. Het inleveren van de laatste betekende dat men zich uitsprak voor het schuldig van de aangeklaagde. De schijven werden gestopt in gleuven die in rijen waren aangebracht in planken: zo kon snel geteld worden. Met pennen kon worden gecontroleerd of alle schijven een holle as hadden.

Peinzend heb ik staan kijken naar de stamschijven in de vitrine van het Agoramuseum: wat een vernuft hebben de Atheners besteed aan hun democratische instituties. De uitvinders van de volksmacht voor de complexe staat – heel anders dan tribale oerdemocratie – houden ons in

menig opzicht een spiegel voor. Met onze technische middelen zouden we gemakkelijk een 'tele-democratie' kunnen verwezenlijken. Nu wordt het volk soms geraadpleegd via de televisie om de 'Wunschfilm der Woche' te kiezen. Dit systeem kan makkelijk voor minder triviale doeleinden worden gebruikt. Iedere Nederlandse burger kan via een modem zijn verbonden met de centrale computer in Den Haag. Regelmatig – bijvoorbeeld wekelijks – vraagt zijn personal computer hem zijn stem uit te brengen over een brandende kwestie. Een dergelijk systeem bestrijdt in ieder geval de euvels van onze massademocratie, het gebrek aan participatie en de vervreemding. Ook een tele-rechtbank is niet ondenkbaar. Principieel lijkt zij mij een justiere oplossing dan Van Dijk's officieren-show.

De auteur is universitair hoofd-docent voor oude geschiedenis en voor de leraarsopleiding klassieken aan de Universiteit van Nijmegen.

Atheense stemschijven; links onschuldig, rechts schuldig

uitgaf en als tachtigjarige zijn studie klassieken weer opnam, betoogde in zijn *Het proces Socrates* dat verdachte S. willens en wetens een doodvonnis geprovoceerd had: hij wilde de gehate democratie voor schut zetten. Zover wil ik niet gaan, maar dat Socrates niets naliet om de rechters tegen zich in het harnas te jagen is duidelijk: ja, hij had nu eenmaal een eigen goddelijke stem, *daimonion*, in zich. Ook de beschuldiging dat hij de jeugd had bedorven was bepaald niet ongegrond: discipel Alkibiades had de Atheners in 415 verleid tot een megalomane expeditie naar Sicilië; bij deze imperiale overspanning verspeelde Athene een hele generatie van zijn burgersoldaten. Een paar jaar vóór het proces had volgeling Kritias de leiding van een schrikbewind dat 1500 burgers liet liquideren. De aanklagers hadden dus wel enkele punten. Dat leerling Plato vond dat de Meester grof onrecht was aangedaan en daarvan in zijn *Dialogen* met verve getuigde, is te verkla-

ren uit de familieconnecties die hij met het schrikbewind van Kritias had. De Atheense democratie beschouwde de veroordeling van Socrates nooit als een gerechtelijke dwaling. Pas toen aristocratische filosofieën als de Stoa een Messias zochten, werd Socrates tot een filosofische martelaar gemaakt, de Jezus van heidense intelligentsia. De antieke 'humanist' Epikouros noemt Socrates echter nergens.

Als leken oordelen

Maar laten we geen antieke koeien uit de sloot halen. Wat is er waar van het bezwaar dat leken zich veel meer door emoties laten leiden en daardoor eerder tot onrechtvaardige en strengere vonnissen komen? Als burgers op straat wordt gevraagd welke straf een berucht misdadiger verdient, roepen ze 'vierendelen' of een iets mildere vorm van doodstraf. Maar een opinie uiten is iets heel anders dan verantwoord een beslissing nemen. Een experiment van *Het Dagblad van het Noorden* heeft antwoord gegeven op de vraag of leken inderdaad straffer zouden straffen. De redactie liet groepen lezers processen in alle fasen meemaken; aan het eind moesten zij de strafmaat bepalen. Zij leefden zich zo goed in dat ze tot mildere vonnissen kwamen dan de beroepsrechters uitspraken!

Dat ook beroepsrechters zich laten leiden door emoties en standsvooroordelen is al diverse malen aangetoond. Gelukkig dat het ook maar mensen

zijn. Ondanks enkele opzienbarende blunders is er in Nederland ook geen sprake van een fundamenteel wantrouwen in het rechtsapparaat. Opmerkelijk genoeg is men overal ter wereld behoorlijk tevreden met het eigen justitiële systeem, dus ook dat met lekenrechters. We hoeven ook geen wonderen te verwachten van het direct betrekken van burgers bij de rechtspraak. Hopelijk komen rechtbanken wat dichterbij het gewone leven te staan en gaan ze gewoner praten. Het gaat me vooral om het democratisch karakter van ons bestel. Het verbaast me dat ons land steeds zo'n hoge plaats op democratische ladders krijgt (bijvoorbeeld van *The Economist*). Hoe komt men daar toch bij voor een land met een erfelijk staathoofd, een grondwet die geen rechtskracht heeft, een Raad van State die tegelijk rechtbank en adviseur van de regering is, met benoemde burgermeesters en provinciehoofden. En dan is het ook nog de grote uitzondering door leken buiten de rechtspraak te houden.

Verder lezen:

- Frits Naerebout, *Griekse democratie*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2005
- I.F. Stone, *Het Proces Socrates*, Ambo/Anthos, Amsterdam 1988 (diverse herdrukken)
- Anton van Hooff, *Athene. Het leven van de eerste democratie*, Ambo/Anthos 2011 (derde druk 2012).

Politieke spinsels

Hans de Vries

Hans de Vries is hogeschool-docent, socioloog en voorzitter van de Partij van de Rede - ASP.

Is een representatieve democratie voor vier jaar je stem uit handen geven en je mond dicht houden? Geen deelname aan demonstraties, niet oproepen tot petitie, geen referenda? Je willoos onderdanig opstellen ten opzichte van de gekozen politieke elite?

Is een directe democratie het op elk moment van de dag via een online-issuë de politieke besluitvorming bepalen? Elk ballonnetje op laten gaan en kijken af het wordt afgeschoten?

Levert een meritocratische democratie je de plaats op in de besluitvorming die je verdient? Elke vorm van verdienste bepaalt jouw positie in het politieke besluitvormingsproces. De politieke rangorde bepaalt mede tot welke elite, dan wel welke kaste je behoort.

Geeft een theocratische democratie de rust dat eenieder volgbaar de leerstellingen volgt? De samenleving geeft de orde en de regels aan waarbinnen je veilig bent als je je eraan houdt.

Biedt een multiculturele democratie aan alle kleuren een plaats? Het Cultuurrelativisme is de basis om een parallelle gesegregeerde samenleving vorm te geven.

Zorgt een seculiere democratie voor de individuele ontwikkeling van iedereen? Een religieus neutrale samenleving biedt humane gelijkwaardigheid gebaseerd op de universele mensenrechten.

Welke keuze maakt de vrijdenker om te komen tot een sociaal verantwoordelijke maatschappelijke staatsinvulling?

Politiek en democratie in een globaliserend Europa

Hans de Vries

(foto zie pag. 31)

Ik vind dat elk individu zich maatschappelijk moet engageren. Zich maatschappelijk betrokken opstellen en deelnemen aan de samenleving is eerder een plicht dan een recht. De politieke besluitvorming is veelal gekoppeld aan een soeverein gebied dat we een land noemen en als een staat zien. Een maatschappij kan zich niet onttrekken aan de economische, technologische en globaliserende ontwikkelingen.

Om economische redenen neemt Nederland na de tweede wereldoorlog deel aan de Europese samenwerking. In september 1944 is het begonnen met een verbond van de Lage Landen, de Benelux, tussen België, Nederland en Luxemburg. Gevolgd door tal van economische verbondsorganisaties die uitmondde in de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1957 van zes West-Europese landen. De EEG groeide van zes naar 12 landen aan het begin van de jaren negentig. In 1993 werd de tweede E van economie weggehaald om 'zogenaamd' een politieke gemeenschap te vormen. Van 12 landen groeide de gemeenschap door naar de Europese (politieke) Unie (EU). Ondanks het schrappen van de E werd de Unie alleen nog maar gedreven door de economische perspectieven van het Neoliberalisme. De markteconomie is heiligverklaard en allerlei nutsvoorzieningen moesten worden geprivatiseerd.

Onlangs hebben we het tweede referendum meegemaakt over Europa. Het eerste referendum van 2005 was raadgevend voor de regering en ging over de grondwet van Europa. De tweede over het handelsverdrag met Oekraïne was een raadgevend referendum. Je ziet dat de economische politieke vervlechting het uitgangspunt is en zal blijven van de EU. Enkele tegenstanders van het verdrag gebruikten het referendum om nogmaals het nationalisme aan te wakkeren en de kiezer een beperkt denkkader aan te reiken. Net of we ons in de globaliserende samenleving kunnen afschermen en met navelstaren ons 'eigen' democratisch gehalte kunnen behouden. Dit is weggijken en niet de realiteit onder ogen durven zien. Een referendum is nu verworpen tot het volgen van de waan van de dag die door het populisme als politieke realiteit wordt gebruikt, waarmee de idealistische drijfveren uit de politiek verdwijnen.

Het is juist nu gewenst om een federatieve herziening van de EU aan te dragen. Niet de tegenstanders de ruimte te bieden om het christelijke joodse en humanistische uitgangspunt te laten prevaleren. Ofwel er zal een seculier humanistisch perspectief geboden moeten worden dat uitgaat van rechtvaardigheid, de rede en de menselijke waardigheid en dat niet gebonden is aan religieuze stellingen. Dat is kiezen voor een gedecentraliseerd seculier Europa met een religieus neutrale federatieve samenwerkingsinvulling.

◀ Charles Chaplin bekijkt het 'globaal' in de film "The Great Dictator" (1940).

Tweede en Eerste Kamer

Neoliberalisme, democratie of dictatuur?

Johan van der Veen

De website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei vertelt ons het volgende: "Op 5 mei vieren we dat we in Nederland in vrijheid leven. We vieren dat we in 1945 bevrijd zijn van de Duitse bezetting in Europa en de Japanse bezetting in Azië en dat we sindsdien in het Koninkrijk der Nederlanden vrij zijn van oorlog en onderdrukking." En iets verderop staat: "Het einde van de Tweede Wereldoorlog betekende niet dat er een einde kwam aan oorlog in de wereld. Nog dagelijks lijden mensen onder gewapende conflicten en de schending van mensenrechten. Op veel plaatsen ter wereld moeten mensen dagelijks vechten voor hun bestaan. 5 mei is daarom óók de dag waarop we ons bezinnen op onvrijheid elders in de wereld."

Mooie woorden waar ik, nu het neoliberalisme steeds verder en zonder mededogen oprukt, graag enkele kanttekeningen bij wil plaatsen. En omdat het de dominante ideologie binnen de Europese Unie is, zal ik de Unie er ook bij betrekken.

Liberalisme, totalitaire stromingen en neoliberalisme

Het liberalisme, dat zijn theoretische oorsprong in de Verlichting heeft, ontstond als politieke stroming na 1815. Het was een reactie op de conservatieve restauratie na de Franse Revolutie en zou zich ontwikkelen tot de emancipatorische ideologie van de negentiende-eeuwse burgerij, die vergroting van de economische en politieke vrijheden nastreefde. Daardoor zou er vanzelf meer maatschappelijke gelijkheid komen. Op economisch gebied streefden de liberalen naar een systeem zonder enige vorm van overheidsingrijpen. De centrale begrippen waren vrijhandel, vrijheid van productie en vrijheid van arbeidsovereenkomst. En de regulerende spil van het economisch leven zou de universele wet van vraag en aanbod zijn. Daarnaast streefde de liberale burgerij persoonlijke vrijheden na: de vrijheid van drukpers, van vergadering, de uitbreiding van het kiesrecht, de vrijheid van

godsdienst enz. Ook waren de liberale burgers voorstanders van de scheiding tussen kerk en staat, en voor de invoering van de Trias Politica, de scheiding van de drie staatsmachten in onafhankelijk van elkaar opererende machten: de wetgevende door het parlement, de uitvoerende door de vorst/regering en de rechtsprekende macht door onafhankelijke rechters.

Toch waren deze liberalen geen democraten. Zij waren bijvoorbeeld voorstanders van het censuskiesrecht, dat het kiesrecht alleen verleende aan mensen die een bepaald bedrag aan belasting betaalden. Dat waren mannen. In hun optiek was het kiesrecht niet voor vrouwen weggelegd. En de door hen nagestreefde economische vrijheden betekenden bittere armoede voor de arbeidersklasse.

De opkomst van het socialisme en de bewustwording onder progressieve liberalen dat er ook iets ten behoeve van de onderkant van de samenleving gedaan moest worden, hebben uiteindelijk geleid tot de liberaal-democratische samenleving van de twintigste eeuw. De kenmerken daarvan zijn:

- Persoonlijke grondrechten voor allen: politieke vrijheid in de ruimste zin, vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, vrijheid van vergadering, vrijheid van meningsuiting enz.
- De Trias Politica als essentie van het politieke systeem;
- En na de Tweede Wereldoorlog de invoering van sociale grondrechten, zoals ook verwoord in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: recht op onderwijs, op een fatsoenlijk onderkomen, op een behoorlijk inkomen en op voorzieningen als je niet (langer) in staat bent om te werken.

In de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw kwamen de autoritaire stromingen op. Het communisme in Rusland was een reactie op de alleenheerschappij van de tsaren, op de Eerste Wereldoorlog en op de slechte economische situatie tijdens en na die

oorlog. In West-Europa groeide het communisme als reactie op de depressie en op de opkomst van het fascisme en het nationaal-socialisme. Beide laatstgenoemde stromingen waren op hun beurt weer een reactie op de door de Eerste Wereldoorlog ontstane situatie en de economische ontwikkelingen die daarop volgden, en dan vooral op de depressie die volgde op de ineenstorting

van de beurs in 1929. De banken, die in alle liberale vrijheid geld uitleenden voor speculatie op de aandelenmarkt, speelden ook bij het ontstaan van die crisis een zeer belangrijke rol.

De kenmerken van de hier genoemde autoritaire stromingen zijn:

- Nationalisme;
- Afschaffing van de Trias Politica, die werd vervangen door de dictatuur van één partij;
- Onderdrukking van de persoonlijke grondrechten;
- Het streven naar een beperkte vorm van sociale grondrechten, voor zover deze de loyaliteit aan de partij onder het volk bevorderden, zoals kinderbijslag, openbare werken om mensen een zeker inkomen te bieden;
- De overheid controleert het economisch leven;
- De media en onderwijs zijn in handen van de staat;
- Vervolg van andersdenkenden en in het geval van nazi-Duitsland van andersdenkenden en van de joden.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam West-Europa in de invloedssfeer van de Verenigde Staten. De landen daar kregen de oude democratie min of meer terug, maar werden onder andere via de Marshallhulp economisch van de VS afhankelijk. En als gevolg van de Koude Oorlog ging West-Europa

Johan van der Veen (1953) studeerde geschiedenis. Hij was jarenlang in het voortgezet onderwijs werkzaam als docent, directielid en bestuurder.

militair dezelfde kant uit. West-Europa werd lid van de NAVO.

In Europa zagen een aantal politieke leiders in, dat twee wereldoorlogen meer dan genoeg waren geweest. Daarom richtten zij de Economische Gemeenschap voor Kolen en Staal op, de voorganger van de huidige EU. Doel was om door middel van economische afspraken de samenwerking tussen de leden te bevorderen en daarmee toekomstige oorlogen te voorkomen.

De laatste 15 jaar van de vorige eeuw en het eerste decennium van deze eeuw worden gekarakteriseerd door economische mondialisering en het omvormen van de oude Europese economische samenwerking naar een economische en politieke unie. De mondialisering en deze verdergaande samenwerking vallen samen met de herleving van het neoliberalisme, dat al dateert uit de jaren dertig en veertig van de twintigste eeuw.¹

Begin jaren tachtig brak een zware recessie uit. Om de hoge staatsschulden, de hoge inflatie en de massale werkloosheid te bestrijden, bepleitten de neoliberalen een beleid waarin de overheid terugtreedt ten gunste van de markt. Dit beleid werd destijds gepropageerd door het IMF, de Wereldbank en de centrale bank van de Verenigde Staten. Zij werden daarbij gesteund door politieke lobbygroepen en “denktanks”, die hun middelen kregen van grote banken en multinationals. Tot deze invloedrijke lobbygroepen behoren onder meer de Bilderberg-groep, waarmee het Nederlandse koningshuis nauwe contacten onderhoudt, het World Economic Forum en het (Britse) Royal Institute of International Affairs. Deze clubs hebben het karakter van *old boys* netwerken en bestaan al generaties lang. Hun doel is alle belemmeringen in het handelsverkeer te slechten. Ten behoeve daarvan vergadert een lobbygroep als het World Economic Forum jaarlijks in Davos. Naast de leiders van de grote multinationals nemen ook politici en hoge ambtenaren uit de Europese Unie en de Verenigde Staten deel. Afgelopen jaar was zelfs de koningin van het Koninkrijk der Nederlanden prominent

aanwezig. Het neoliberale beleid komt als volgt tot uiting:

- Vrijhandel, in combinatie met:
- Een sluitende begroting;
- Belastingverlaging voor de ondernemers en de rijken;
- Vrij verkeer van kapitaal;
- Deregulering en minder inmenging van de overheid;
- Het in de markt zetten van publieke diensten;
- Het afbouwen van sociale voorzieningen en deze – voorzover niet bestaande uit geld – zo veel mogelijk door de gebruiker zelf laten bekostigen;
- Zorg voor milieu en sociaal zwakken is van ondergeschikt belang.

De huidige situatie

De volkeren van de ontwikkelingslanden lijden bij voortduring onder de gevolgen van deze politiek. Het neoliberalisme heeft hun honger, armoede, schending van de mensenrechten en autoritaire, door het Westen gesteunde leiders gebracht. Veel mensen in Afrika zijn dan ook als vluchtelingen op drift geraakt. De mensen in West-Europa hadden er tot 2008 minder last van. Maar bij het uitbreken van de kredietcrisis werd het neoliberale beleid ook in de landen van Europa duidelijk voelbaar. Daarbij komt dat ook de leidende politici van de Europese Unie neoliberaal beleid voorstaan. En wie zich daartegen verzet, wordt gestraft. Griekenland is daar een schrijnend voorbeeld van. Ook de rentepolitiek van Draghi kunnen we als neoliberaal betitelen. De rente wordt ten behoeve van het bedrijfsleven en de staatsschulden laag gehouden en de Nederlandse burgers hebben wat hun spaargeld en pensioenen betreft het nakijken. Het goedkope geld wordt niet ten behoeve van werkgelegenheid geïnvesteerd, maar verdwijnt voor een belangrijk deel naar de beurs, alwaar de koersen al lang geen weerspiegeling meer zijn van de werkelijke economie. Grote groepen mensen worden van een fatsoenlijk economisch leven uitgesloten. Dit is duidelijk te zien aan de toenemende ongelijkheid tussen de mensen.

Kortom: het economisch leven in de VS, de Europese Unie en de ontwikkelingslanden wordt gedomineerd door de grote internationale ondernemingen, die met steun van of in overleg

met het IMF, de Wereldbank, de ECB en de politieke elites van Europa en de Verenigde Staten het economisch beleid uitstippelen. Netwerken en lobbyclubs ondersteunen dit beleid en de politieke controle schiet te kort. Waarom? Enerzijds omdat de politieke macht ondergeschikt is aan de economische en anderzijds omdat het politieke bedrijf in Brussel niet echt democratisch is. Wisselende elites gaan ongecontroleerd hun eigen gang en de burgers hebben het nakijken. De nationale regeringen en hun parlementen zijn niet meer dan slaafse uitvoerders van Europees beleid en Europese richtlijnen. De rol van het Europees Parlement is vergeleken met die van de nationale parlementen zeer beperkt. De wetgeving verloopt via gecompliceerde en weinig inzichtelijke procedures. Het Europees Parlement heeft geen initiatiefrecht. Dit recht bezit de Europese Commissie, het dagelijks bestuur van de EU. Het parlement stelt samen met de Raad van Ministers de wetgeving vast, maar op een aantal beleidsterreinen zijn de bevoegdheden zeer beperkt: defensie, buitenlands beleid, monetaire zaken, fiscaal beleid, familierecht en werkgelegenheidsbeleid. Op deze terreinen moet de Raad van Ministers het Europees Parlement om advies vragen. Het Europees Parlement beslist in die gevallen niet mee over voorstellen en kan ze evenmin amenderen. Niet het parlement heeft hier dus het laatste woord, maar de Raad van Ministers. En deze Raad kan door geen enkel vertegenwoordigend lichaam naar huis gestuurd worden. Bovendien kan het Europees Parlement alleen de gehele Europese Commissie naar huis sturen, geen individuele commissarissen.

Conclusies

Laten we de kenmerken en de praktijk van het neoliberalisme afzetten tegen die van de liberaal-democratische samenleving van de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. We zien dan het volgende: de persoonlijke grondrechten, de klassieke vrijheden, zijn overleefd gebleven. De nationale regeringen en parlementen zijn onderhorig aan Brussel. De Trias Politica functioneert op Europees niveau in ieder geval onvolledig, omdat het Europees Parlement de wetgevende macht moet delen met de Raad van

Ministers, die in hun eigen landen tot de uitvoerende macht behoren. Bovendien kunnen deze raad en individuele leden van de Europese Commissie niet door een vertegenwoordigend lichaam naar huis worden gestuurd. En, zoals reeds gezegd, mist het Europees Parlement het recht van initiatief. Ik neig er zelfs toe om *onvolledig* te vervangen door *helemaal niet*, omdat de bevoegdheden van het Europees Parlement zeer beperkt zijn en een deel van de politieke besluitvorming door de ministers en de commissarissen in het geheim kan geschieden. TTIP (het ontwerpverdrag tussen de VS en de EU over handel en investeringen), is daar een sprekend voorbeeld van. De onderhandelingen over dit verdrag verlopen schimmig en ondemocratisch. Zo worden een aantal teksten angstvallig geheim gehouden. En hoe staat het met de sociale grondrechten? Kijk om je heen, en je kunt niet anders dan constateren dat die ondergeschikt zijn gemaakt aan de neoliberale opvattingen over vrije handel, rendement en winst. De sociale grondrechten zijn verschrompeld en wat nog aan collectieve voorzieningen over is, staat onder grote druk. Daarmee is economische onderdrukking een feit geworden, bijvoorbeeld voor kinderen die opgroeien in gezinnen onder de armoedegrens of voor mensen boven de 50 jaar die geen baan meer kunnen krijgen en daarmee zijn veroordeeld tot een leven in de bijstand, met soms

gemeentelijke “dwangarbeid”. Ook het feit dat gemeenten als Rotterdam sociaaleconomisch zwakkere mensen weren door minder sociale woningbouw toe te staan, behoort tot deze onderdrukking.

De politieke en economische machthebbers werken intensief samen, zo nauw en intensief dat kiezers en vakbonden bijna geen invloed op economische beslissingen meer kunnen uitoefenen. Er is in Nederland en de Europese Unie een zeer groot gebrek aan democratie, transparantie en controle. Met dit gebrek, met de oncontroleerbare macht van de multinationals en met de onwil en de onmacht van de politiek, nationaal en Europees, om daarin verandering aan te brengen, komen we heel dicht in de buurt van de totalitaire staten van de vorige eeuw, die het gehele economische en politieke leven van hun burgers beheersten. Het grote verschil is, dat de zogenaamde persoonlijke vrijheden nog overeind staan. Nou ja, in die zin, dat je er gebruik van kunt maken, maar dat dit gebruik geen enkel effect sorteert, omdat de economische machthebbers aan alle touwtjes trekken. En wat te denken van de overheid die de privacy schendt, om ons als potentiële terroristen in de gaten te houden? Je zou onze neoliberale samenleving kunnen omschrijven als een dictatuur met een verguld randje van persoonlijke vrijheden, die eerder van symbo-

lische dan van politiek-economische waarde zijn.

Ik keer terug naar de woorden van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Hypocriet en bezijden de waarheid. De politieke en sociale rechten van grote groepen Nederlanders, Europeanen en mensen buiten Europa worden met voeten door het neoliberalisme getreden. Het neoliberalisme schendt dus niet alleen elders, maar ook in Nederland de mensenrechten. En de bejubelde vrijheid is de vrijheid van de economische en politieke machthebbers, en daarmee de onvrijheid van de overgrote meerderheid van de bevolking, die naar willekeur wordt blootgesteld aan bezuinigingen, marktwerking en monetaire drukperstrucs; en die in het slechtste geval de vrijheid heeft om naar de voedsel-, kleding- of speelgoedbank te gaan. En wat het neoliberalisme in de ontwikkelingslanden aanricht, is alom bekend. De stroom vluchtelingen uit die landen is er mede het gevolg van.

Op 4 en 5 mei staan ze weer vooraan te herdenken en te vieren! De koning, de koningin, het kabinet, Hans de Boer en andere kopstukken van de neoliberale samenleving. Juist, de hedendaagse onderdrukkers!

¹ Het neoliberalisme van de jaren 30/40 was echter gericht op een gereguleerde markt met een zekere mate van overheidsbemoeienis. (noot van de Redactie)

CITATEN (uit The Penguin Dictionary of Modern Humorous Quotations - vert. RvE)

Als ik wil weten wat Frankrijk denkt, vraag ik het mezelf. *Charles De Gaulle.*

In een autocratie krijgt één persoon zijn zin, in een aristocratie krijgen enkele mensen hun zin; in een democratie krijgt niemand zijn zin. *Celia Green.*

Democratie is het kiezen van jouw dictators, nadat ze jou verteld hebben wat jij denkt dat je wil horen. *Alan Coren.*

Democratie is... een vorm van religie; het is de verering van jakhalzen door ezels (*jackasses*). *H.L. Mencken.*

Eén vijfde van de bevolking is altijd overal tegen. *Robert Kennedy.*

Democratie is te lekker (*good*) om zomaar met iedereen te delen. *Nigel Rees.*

Democratie is een systeem (*device*) dat ervoor zorgt dat we niet beter geregeerd zullen worden dan we verdienen. *George Bernard Shaw (?)*.

Het is dankzij Gods goedheid dat we in ons land drie onuitsprekelijk kostbare dingen hebben: vrijheid van spreken, vrijheid van geweten en de wijsheid om geen van beide ooit te praktiseren. *Mark Twain.*

Men had ooit hoge verwachtingen van democratie, maar democratie betekent eenvoudigweg het neerknuppelen van het volk door het volk voor het volk. *Oscar Wilde.*

Alle politiek is gebaseerd op de onverschilligheid van de meerderheid. *James Reston.*

Borrel met interviews

Tijdens de Vrijdenkersborrel Utrecht op maandag 4 april 2016 gaf Anton Mullink een lezing met de titel 'Verdwijnt god uit Nederland?' en met als centrale vraag 'Hoe zit het in godsnaam met het geloof in Nederland?'.

De avond werd bijgewoond door Wilfred Scholten, journalist/verslaggever KRO-NCRV Brandpunt en Kruispunt, met een cameraploeg, die een reportage maakte voor een aflevering van het programma Kruispunt met de titel 'We geloven 't wel', inmiddels uitgezonden op 24 april.

Scholten interviewde in eerste instantie Floris van den Berg, maar nam de gelegenheid te baat om ook enkele DVG-bestuurders, Anton Mullink en andere aanwezigen te interviewen. Hierbij enkele foto's van René van Elst.

1. Anton Mullink (l.) wordt geïntroduceerd door bestuurslid Leon Korteweg.
2. Wilfred Scholten interviewt bestuurslid Saskia Spigt.
3. Wilfred Scholten (l.) en Floris van den Berg.

Vrijdenkerswandeling Zwolle

Op **zaterdag 21 mei 2016** zal de Vrijdenkerswandeling Zwolle plaatsvinden.

Historici Ewout Klei en Leon Korteweg verzorgen een gezellige rondleiding langs interessante plekken waar beroemde Zwollenaren hebben bijgedragen aan het vrijdenken. We bekijken enkele historische gebouwen en je komt meer te weten over Verlichtingsfilosoof Frederik van Leenhof, vrouwenrechtenstrijder Wilhelmina Drucker ("Dolle Mina"), patriottenleider Joan Derk van der Capellen, goddeloze levensgenieter Herman Brood, seculier-liberaal politicus Thorbecke en sociaal-democratisch activist Henk Sneevliet.

De wandeling zal plaatsvinden van 12:00 tot 13:30 en begint op het Stationsplein.

Naderhand zal er geborrelt worden in Irish Pub Sally O'Briens.

De prijs voor deelname is:

€5,- voor leden van De Vrije Gedachte of studenten

€8,- voor niet-leden

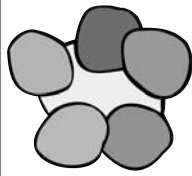
Dit bedrag dient te worden overgemaakt naar NL79RABO0329428772. t.n.v. E.H. Klei.

We zien jullie graag op 21 mei om vrijdenkend door Zwolle te wandelen!

Leon Korteweg

Ingezonden mededeling

**Atheïstisch
Verbond.nl**

... een verbond voor realisten

Ntgd schp d mns, mr d mns gd

Met trots presenteert het Atheïstisch Verbond de
Atheïsmedag 2016
 za. 18 juni 2016 13.00 uur, Oudaen, Utrecht

Welkom op het Feest van het Vrolijke Atheïsme met het Evangelie van de Rede!

Wie dacht dat atheïsten saai, zuur en serieus waren moet haar of zijn licht maar eens opdoen bij onze daverende Atheïsmedienst in de kathedraal van de rede, stadskasteel Oudaen in Utrecht. Te lang hebben atheïsten zich als gereformeerde kerk-gangers zonder gezang gedragen. Atheïsme mag, nee moet, gevierd worden. Juist nu satire levensgevaarlijk blijkt is het belangrijk om vrolijk en satirisch te durven zijn. Om de duivelse domheid van mensen met een geloof op de hak te durven nemen en tegelijkertijd jezelf niet al te serieus te nemen. Atheïsme in humanistisch gewaad is de nieuwe boodschap. De blijde boodschap die de mens kan bevrijden uit de zelfgekozen kluisters van bijgeloof en dogma. Zonder religie kan het leven in vrijheid gevierd worden. Zelfs kijkend in de duistere leegte van de absurditeit van het bestaan, durven atheïsten de rollators van de geest weg te rollen en zelfstandig door het leven te gaan.

Gelovigen, komt allen naar dit Lourdes Aan de Oude Gracht en zie of ook uw mentale doolhof ontrafeld bij het aanschouwen en ervaren van zoveel licht van de rede!

De komst van gelovigen wordt uiteraard zeer gewaardeerd. Eindelijk dan is de blijde boodschap van het evangelie van de rede te aanschouwen! Komt allen! Komt allen!

Liturgie

- 12.15-12.50 Inloop
 12.50-13.00 Plaatsname & contemplatie. De ongelofsgemeenschap luistert naar *Imagine* van John Lennon.
Het programma begint stipt op tijd!
 13.00-13.10 *Ceremonie* met credo van de UVRM door Dirk Metselaar, voorganger
 13.10-13.20 *Voorbede* door Peter Waterdrinker, voorzitter a.i. Atheïstisch Verbond
 13.20-13.40 *Hagenpreek* De voorwaarden voor vrijheid. De opkomst van de 'modulaire mens' en de atheïstische samenleving' door Geerten Waling
 13.40-13.50 *Inquisitie* van Waling
 13.50-14.00 *Schriftlezing* Willem Vermaat over de noodzaak van moraal zonder god
 14.00-14.20 *Hagenpreek* Dap Hartmann
 14.20-14.30 *Inquisitie* van Hartmann
 14.30-14.50 *Biecht* van Paul Cliteur over *Het Atheïstisch Woordenboek* door Floris van den Berg
 14.50-15.10 *Biecht* aan Dirk Metselaar van de schrijvers van de onheilige boeken van de boekenmarkt Ger Kraaij, *Hemelse blunders* & Herman Reimes, *Van God los, maar dichter bij jezelf*
 15.10-15.50 *Eucharistie* & infame boekenmarkt, *zonder autodafe!*
 15.50-16.00 *Biecht* van Hans de Vries (voorzitter Partij van de Rede) religievrij onderwijs aan Dirk Metselaar
 16.00-16.10 *Schriftlezing* door Laetitia Houben
 16.10-16.20 *Heiligverklaring* van Atheïst van het Jaar
 16.20-16.40 *Hagenpreek* Rudi Schreijnders over Rudy Kousbroeks spot met het geloof
 16.40-16.50 *Inquisitie* van Schreijnders
 16.50-17.00 *Atheïstische getuigenis* door Remco Stunnenberg
 17.00-17.20 Daverend spektakel van de Rede – door Floris van den Berg
 17.20-17.30 Zegening & reach out and touch
 17.30-18.30 *Bachanaal*
 18.30 – aeternitas *Hellevaart*

Datum: zaterdag 18 juni 2016

Locatie: Stadskasteel Oudaen, Oude Gracht 99, Utrecht

Aanvang: 13.00 uur T PROGRAMMA BEGINT STIPT OP TIJD!

Inloop vanaf: 12.15 uur

Einde: 17.10 uur, met borrel na.

Entree aan de poort: € 12,50*; studenten: € 7,50*

*Aanmelden vóór 15 juni wordt gewaardeerd en beloond met een heiligverklaring ter waarde van € 2,50 korting. Aanmelden geschiedt door een bericht te mailen naar contact@atheistischverbond.nl, met vermelding van naam, woonplaats en aantal personen. Na ontvangst van de aanmelding ontvangt u bericht voor akkoord en de betalingsgegevens.

Organisatie

De Atheïsmedag wordt georganiseerd door het Atheïstisch Verbond in samenwerking met de vrolijke atheïst Floris van den Berg.

Informatie

Meer openbaring te verkrijgen bij:

- Peter Waterdrinker, voorzitter a.i. Atheïstisch Verbond: contact@atheistischverbond.nl
- Floris van den Berg, *freischwebender* Verlichtingsfundamentalist: florisvandenbergh@dds.nl

Atheïstisch Verbond

Het Atheïstisch Verbond bekritiseert religie en de privileges van religie in de samenleving. www.atheistischverbond.nl

Aanbod onheilige boeken

Er zal een aanbod liggen van blasfemische, onheilige boeken vol atheïstische propaganda. *Neem je boekenbonnen mee; doe hier alvast uw verjaars-, sinterklaas- en kerstinkopen!* Auteurs Paul Cliteur, Ger Kraaij, Herman Reimes en Floris van den Berg zijn bereid pro deo hun boeken te signeren.

Wat elke godgelovige zou moeten overdenken (12)

Een kritisch-rationele handreiking

Gerhard Elferink (foto zie pag. 8)

[De auteur/ik-figuur heeft God aan de telefoon.]

‘Als je mij belooft het niet verder te vertellen, zal ik je een nieuwtje toevertrouwen’, vervolgde de Alziende op dicteesnelheid. ‘De hele hemel bestaat niet meer. Afschaft!’ Het duurde enige tijd voor het opzienbarende nieuws goed

tot mij doordrong.

‘Afschaft? Hoe dat zo?’, kon ik na een poosje uitbrengen. ‘Kijk het zit zo, jongen. In tegenstelling tot wat mijn gelovigen graag geloven, werd er nooit aan de hemelpoort, die overigens nooit bestaan heeft, geselecteerd. Elke ziel kon er zo in, in die hemel. En dat werd meer en meer een probleem. Enig idee hoeveel miljarden zielen er in de hemel zaten sinds de eerste mens, zoals jullie dat noemen, over een ziel beschikte? Ik noem dat liever het zelfbewustzijn of de persoonlijkheid, maar dat doet er nu verder niet toe. Dus vanaf de Homo Erectus, of daaromtrent. En wat er dagelijks wel niet allemaal bijkwam! En er ging nooit iets af! Het bleef maar aanzwellen. Het breidde zich maar uit en uit. Het kon zo niet langer.

En hoe houd je die massa's zielen bezig? Goed, ze zijn onafgebroken op zoek naar eerder overleden familieleden. Sommige optimisten zelfs naar Adam en Eva! Een volkomen kansloze bezigheid. Ik geef het je te doen in die wriemelende, non-materiële, massa iets te vinden waarvan je geen idee hebt hoe het er nu uitziet. Of beter gezegd, er helemaal niet uitziet.

Goed, het hield al die zielen wel bezig, maar is dát het nu wat je je als het eeuwige leven voorstelt? Ik denk het niet. De allervroomsten onder hen wilden mij wel onafgebroken in woorden prijzen en lof toe zingen, maar ja geen mond, dus dat hield niet over. Ook het idee dat er in de hemel eindeloos op harpen zou worden getokkeld ter mijner eer en glorie moet naar het rijk der fabelen worden

verwezen. Geen je weet wel voorhanden. Dus ook daar kwam nooit iets van terecht.

Kortom, er moest wat gebeuren. En na lang wikken en wegen kwam ik tot de conclusie: Weg met die hele handel! Als het eenmaal weg is, kraait er geen haan meer naar. En dat is nou het mooie van god zijn. Je kunt het! Je kunt dingen laten ontstaan, maar evenzogoed laten verdwijnen! En floeps weg was de hele hemel. Overgegaan in een andere energievorm. Wat een opluchting! Wat een zorg minder!’

‘En weten uw gelovigen daar al van?’, opperde ik voorzichtig nadat de Almachtige zijn euforie weer enigszins te boven was.

‘Dat is nou mijn probleem’, zuchtte de Algoede. ‘Hoe vertel ik het aan hen die zo'n groot vertrouwen in mij hebben. Het geloof in een eeuwig leven, in een hemel, is toch de voornaamste reden waarom zij überhaupt in mij geloven. Dat kan ik ze niet aandoen. Dus heb ik besloten het voor mij te houden. Het maakt toch niets uit. Het is immers een geloof en geloof duidt erop dat je het niet zeker weet, maar hoopt. Nou, die hoop blijft er onveranderd, of er nu wel of geen hemel is. En eenmaal overleden komt het ook niet aan het licht, want dan is er niets meer, dus ook de overledene niet. En geen nabestaande die daar enig weet van kan hebben.’

‘Maar u draait uw gelovigen wel een rad voor ogen. U vertelt ze de waarheid niet’, wierp ik de Eerste Oorzaak tegen, een lichte irritatie onderdrukkend.

‘Wie draait wie een rad voor ogen, jongen? Wie heeft wie verzonnen? Wie gelooft er tegen beter weten in in een leven na de dood? Jullie mensen toch. Ik ben er toch dankzij jullie. Moet ik jullie illusie dan verbreken? Nee, jullie zijn de eerstaangewezenen om aan alles, inclusief mij, een einde te maken. Ik blijf daar wijselijk buiten.’

‘U hebt dus de hemel afschaft. Maar hoe zit het dan met de hel?’, gooide ik het gesprek over een weer iets andere boeg.

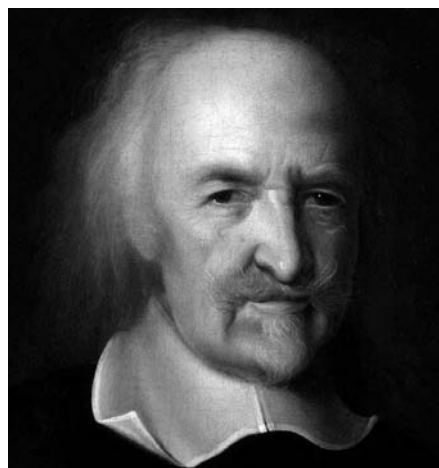
‘De hel, beste jongen, is in feite het hele heelal. Overal in de kosmos ondervindt het leven een vijandige omgeving.

Alleen onder zeer specifieke omstandigheden is er leven

mogelijk, en ook dan is het niet veel meer dan wat je een ‘stabiele labiliteit’ zou kunnen noemen, om eens een zegswijze van jou te gebruiken.

Voor jullie aarde komt er nog iets speciefs bij. Jean-Paul Sartre en Thomas Hobbes hebben het al eens dusdanig verwoord dat ik er niets meer aan heb toe te voegen. “De hel dat zijn de anderen” en “Homo homini lupus est” (De mens is de mens een wolf).

Als ik de hel zou afschaffen, zou ik alles moeten afschaffen, en dat doe ik niet! Het werk van vele miljarden jaren geef je niet zo maar op. Trouwens het fascine-

rende schouwspel van het universum kan best zonder leven. Miljarden jaren was er geen spoor van leven te bekennen en ook toen al verliep alles keurig binnen de structuur die vanaf het begin deze kosmos kenmerkt.

Dit alles neemt niet weg dat jullie op aarde wel degelijk de mogelijkheid hebben een deel van die hel onschadelijk te maken.

Jullie wetenschappers zijn daar goed mee bezig. Maar jullie menselijke aard weet altijd alles weer in een onzalige richting om te buigen. Mijn zoon heeft tijdens zijn aardse uitstapje nog geprobeerd een mentaliteitsomslag te bewerkstelligen. Wees elkaars naaste en niet elkaars wolf, hield hij jullie voor. We zijn nu zo'n 2000 jaar verder en wat is er van al die mooie voornemens terecht gekomen? Mondiaal gezien maar bar weinig.'

'Maar er zou een moment kunnen komen dat u zich gedwongen ziet ook de hel, oftewel het heelal, af te schaffen?', trachtte ik de diepste roerselen van mijn gesprekspartner bloot te leggen.

'Natuurlijk, zou ik dat kunnen. Ik kan immers alles'.

'Ook een steen maken die u niet kunt optillen?', vroeg ik plagerig.

'Ja natuurlijk, jongen. Laatst heb ik nog puur voor de ontspanning zo'n steen gemaakt en tegelijk bepaald dat ik hem niet kon optillen. En verdomd het lukte. Ik kon het niet! Prompt daarop heb ik weer bepaald dat ik die steen wel kon optillen, en zie, dezelfde steen vloog omhoog als een veertje en is nu een gigantische asteroïde. Als je alles kunt, kun je ook bepalen dat je iets niet kunt. Dat lijkt een innerlijke tegenstelling, maar is het niet. Gewoon een kwestie van de

zaak in eigen hand houden. Zo zie je maar weer dat een god niet voor één gat te vangen is'.

'Maar het gaat mij er niet om dat ik van alles en nog wat afschaf, maar dat ikzelf eindelijk eens wordt afgeschaft! Het lijkt mij zo mooi om er gewoon niet meer te zijn. Gewoon opgeheven.

Jullie atheïsten, al prefereer ik de naam godvrijen, zijn eigenlijk de enigen die dat voorstaan. Die, z gezegd, weten wat ik wil. Die mijn échte stem vertolken. Mensen, beste mensen, stop met dat godgelooft. Schaf die laatst overgebleven god nu eindelijk ook eens af. Jullie doen God er een groot plezier mee.'

'Kan ik geen lid worden van jullie vereniging?', ontglipte het de hoorbaar bewogen Onbewogen Beweger na een kort zwijgen.

'Lid? Lid van onze vereniging?', liet ik mij in opperste verbazing ontvallen. 'Dat lijkt mij geen goed idee. Een lid inschrijven waarin wij niet geloven lijkt mij problematisch.' 'Heb jij ook weer gelijk aan. Weet je wat, ik zal mij vanaf nu volledig op het verspreiden van het atheïstische gedachtengoed richten. Kranten- en tv-redacties bewerken, en dat soort zaken.'

'En ons inspireren', vulde ik aan.

'Natuurlijk, jullie inspireren', mompelde de Grote Inspirator. 'Afgesproken. Het was mij aangenaam, maar nu stop ik ermee. Ik moet weer aan de slag.'

'Laat nou in uw eigen naam dat voetbal eens het voetbal!', kon ik hem nog naropen.

'Ik geloof dat ik dat inderdaad toch maar moet doen', klonk het uit de verte, waarna de verbinding werd verbroken.

Een paar dagen later zag ik op tv weer een godgelovige voetballer een doelpunt maken. Het was een slecht schot, maar trof toch doel omdat de bal miraculeus en volstrekt onhoudbaar voor de keeper werd afgeketst. Hetgeen mij toch weer te denken gaf.

EINDE

Ingezonden mededeling

Van Kiesvereniging Vrijdenkers tot Partij van de Rede

De Dageraad c.q. De Vrije Gedachte heeft tijdens haar bestaan enkele discussies gekend rond het actief als vrijdenkers deelnemen aan de politiek. Het begon bij de socialistische activiteiten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis, de deelname aan de eerste algemene verkiezingen in 1922 en kreeg onlangs een vervolg bij het ontstaan van de Partij van de Rede. Ferdinand Domela Nieuwenhuis' socialistische politieke activiteiten werden niet altijd positief ervaren binnen de vrijdenkersvereniging De Dageraad. Hij heeft als eerste socialist vier jaar, van 1888 tot 1891, in de Tweede Kamer gezeten. Het parlement was toen alleen maar een verkozen mannenclub van de gegoede burgerij die belasting betaalden. Namelijk 25% van de burgerlijke mannelijke bevolking koos toen volgens een districtenstelsel 100 Kamerleden.

In 1920 ging de discussie vooral om het wel of niet omarmen van de parlementaire democratie. Om de interne strijd tussen anarchisten en parlementair georiënteerden te voorkomen heeft het bestuur van De Dageraad besloten om geen politieke vrijdenkerspartij te ondersteunen. Onafhankelijk van De Dageraad is op 7 maart 1922 de 'Kiesvereniging Vrijdenkers naar het Parlement' opgericht. In 1922 zijn de eerste Tweede Kamerverkiezingen gehouden volgens het algemeen kiesrecht, waaraan voor het eerst ook vrouwen mochten deelnemen. De vrijdenker Jan Hoving was de eerste lijsttrekker, er werd toen geen Kamerzetel behaald. Een jaar later in 1923 behaalde men geen zetel bij de Provinciale Statenverkiezing in Noord-Holland. Wel behaalde de kiesvereniging een gemeenteraadsetel in Den Helder. In 1925 is de Kiesvereniging opgeheven. DVG houdt in het voorjaar van 2009 twee discussiebijeenkomsten over lobbyen of partijpolitieke activiteiten. Veel DVG-leden hebben zich al verbonden aan een politieke partij en men kiest om de focus te leggen op het lobbyen. Dat resulteerde

erin dat enkele vrijdenkers Frans van Dongen ondersteunden om de Atheïstisch Seculiere Partij op te richten op 29 juni 2009. Onder de naam Partij van de Rede staat de partij sinds 2013 ingeschreven in het kiesregister. In 2014 is deelgenomen aan de gemeenteraadsverkiezingen te Deventer. Voor al de drie politieke initiatieven was/is het eerste uitgangspunt de volledige scheiding van staat en kerk, daaruit voortvloeiend het streven naar gratis openbaar onderwijs. De Kiesvereniging Vrijdenkers en de Partij van de Rede zijn sinds 1917 geconfronteerd met de pacificatiewet volgens welke op basis van geloof ingerichte bijzondere scholen worden bekostigd uit overheidsgeld. Het kiezen voor uitsluitend openbaar onderwijs houdt in dat het bijzonder onderwijs wordt ontdaan van de eenzijdige dogmatische geloofsleerstellingen. Het bestrijden van de geïnfilterde geloofsprivileges is nog steeds een essentieel gegeven. Ondanks dat de samenleving verder is gesecculariseerd, hebben de geloofsinstituten nog

vele privileges in het maatschappelijk verkeer die niet gelden voor de ongelovige, godsvrije mensen in de samenleving. Om deze ongelijkheid op te heffen is een politieke partij die streeft naar religieus neutrale invulling van een seculiere samenleving hard nodig. De Partij van de Rede wil hieraan bij de volgende Tweede Kamerverkiezingen (2017) invulling geven. Hiervoor kunnen we alle steun gebruiken. Door lid te worden kan men meewerken aan het opstellen van het verkiezingsprogramma en alle daarbij komende zaken. Om dit allemaal mogelijk te maken staan we open voor giften en donaties. Na honderd jaar pacificatie wordt het tijd dat de ratio zijn intrede doet en de geloofsprivileges niet door de overheid worden gefaciliteerd en worden bekostigd uit de staatskas.

Hans de Vries

(partijvanderede.nl - IBAN: NL28 INGB 0006 0384 45)

Geanimeerde jaarvergadering van De Vrije Gedachte

Dik Kruithof, secretaris

In een voor ons nieuwe vergaderzaal, de Torenzaal van het Utrechts Centrum voor de Kunsten aan het Domplein, werd op 23 april de jaarvergadering gehouden van DVG. De vergadering werd voorafgegaan door een lezing van Victor Onrust, gebaseerd op de eerste hoofdstukken van zijn nieuwe boek waarin hij de vraag wil beantwoorden of een samenleving zonder religie kan (zie <http://solid1.eu/sociaal-humanisme/>). Nee volgens hem, maar wel zonder god. En daar zat hem juist het verschil dat in de vragenronde goed naar voren kwam: de definitie van religie die Onrust gebruikt en die hij afgeleid heeft van een boek van Houellebecq sluit niet aan op het gedachtegoed van de leden van DVG die religie verbinden met een god.

Na de pauze is een rustige jaarvergadering afgewerkt waarin met name het gebeuren op internet voor pittige discussies zorgde, bij voorbeeld over de netiquette en over de vraag wanneer (en of) je lastige reageerders de toegang tot de website mag, kunt of moet weigeren. Als Vrije Gedachte kies je natuurlijk graag voor de vrijheid van meningsuiting maar wat als die meningsuiting zo onduidelijk of storend is dat het anderen afschrikt om aan de site mee te doen?

Tussendoor werden notulen en jaarverslag met kleine aanpassingen vastgesteld, keurde de kascommissie het financieel verslag goed, met wat aanbevelingen om het volgend jaar nog duidelijker te doen en werd de begroting vastgesteld met een contributieverhoging (van € 4,- per jaar ingaande 2017) en een royaal cadeau voor de leden.

Het nieuwe bestuur bleek nog niet zo efficiënt als vroeger, want vragen over de sprekers van de vrijdenkersdag, de vrijdenker van het jaar en de Anton Constandselezing konden nog niet beantwoord worden. Wel verbijsterde bestuurslid Leon Korteweg in de rondvraag de vergadering met een groot aantal activiteiten waaraan hij meedoet in de laatste week van april en de eerste weken van mei, wat onder meer leidde tot een pittige discussie of DVG zich moet aansluiten bij het protest tegen het koningshuis. Leon mocht alleen naar Zwolle met de DVG-vlag als het ging om een demonstratie voor de Vrijheid van Meningsuiting van het Nieuw Republikeins Genootschap. We zullen zien!

De vergadering werd afgesloten met een geanimeerde presentatie door Ed Harmsen van een folder (foto onder) die heel Nederland van het geloof af zal brengen (als dat nog nodig is).

Op de foto boven brengt Lex Sip verslag uit namens de kascommissie. Meer foto's ziet u achterop de cover van dit blad.

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel:

het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-
pagina

